

Hovedoppgave

Iver Maudal

”Om du vil gjøre et karstykke nå, så slapp du dette spydet av hendene
slik at det kom til å stå i brystet på Olav Digre”

Konjunktiverstatninger i norsk

Hovedoppgave i nordisk språk

1	INNLEDNING	3
2	DEFINISJONER OG AVGRENSING AV OPPGAVEN	3
2.2	HVA ER MODALITET?	3
2.2.1	Modaliserte og ikke-modaliserte setninger	4
2.2.2	Mulighet og nødvendighet	5
2.3	GRAMMATISK MARKERING AV MODALITET	6
2.4	REALITET SOM GRAMMATISK KATEGORI	10
2.5	MODUS OG MODALITET I MODERNE NORSK OG NORRØNT	13
2.5.1	Moderne norsk	13
2.5.2	Norrønt.	15
2.5.3	Tempus, tidsreferanse og modalitet	19
3	KILDER OG PROBLEMSTILLING	23
3.2	KILDER	23
3.3	PROBLEMSTILLING OG METODE	23
3.3.1	Problemstilling og hypotese	23
3.3.2	Metode	24
3.3.3	Terminologi	24
4	KONJUNKTIVERSTATNINGER	26
4.2	KONJUNKTIV I HELSETNINGER	26
4.3	KONJUNKTIV I LEDDSETNINGER	29
4.4	SUBSTANTIVISKE LEDDSETNINGER	30
4.4.1	Indirekte tanke	31
4.4.2	Indirekte tale og rapport	38
4.4.3	Spørrende leddsetninger og spørsmål	45
4.4.4	Andre at-setninger	51
4.5	ADJEKTIVISKE LEDDSETNINGER	52
4.5.1	Nekting	52
4.5.2	Spørsmål	52
4.6	ADVERBIELLE LEDDSETNINGER	52
4.6.1	Vilkårskompleks	52
4.6.2	Innrømmelser	58
4.6.3	Sammenlikningssetninger	60
4.7	ANDRE TILFELLER	62
4.7.1	Følgesetninger	62
4.8	MODALISERTE SETNINGER	64
5	AVSLUTNING	65
5.2	BESKRIVELSE AV ERSTATNINGSTYPENE	65
5.2.1	Modal fortid og forskjøvet tempus	66
5.2.2	Modalverb	83
5.2.3	Indikativ	86
5.2.4	Leksikalske uttrykk	87
5.3	TYPOLGISK OVERSIKT	88
6	KONKLUSJON	90
7	BIBLIOGRAFI	95
8	TABELLER	97
8.1	HELSETNINGER	97
8.2	LEDDSETNINGER	97
8.2.1	Substantiviske leddsetninger	97
8.2.2	Adjektiviske leddsetninger	108
8.2.3	Adverbielle leddsetninger	109
8.3	MODALISERTE SETNINGER	115
9	APPENDIKS	117

1 Innledning

I denne oppgaven skal jeg sammenlikne uttrykk for modalitet i moderne norsk og norrønt, og beskrive erstatninger for konjunktiv i moderne norsk. Oppgaven er delt i to: En synkron og typologisk del, der jeg sammenlikner uttrykk for modalitet i norrønt og moderne norsk, og en diakron del, der jeg tar for meg utviklinga av de uttrykksmåtene som har overtatt konjunktivens funksjoner i moderne norsk. Oppgaven er strukturert slik: I kapittel 2 avklarer jeg definisjoner og begrep. I kapittel 3 beskriver jeg problemstilling og metode. Så kommer undersøkelsen: I kapittel 4 sammenlikner jeg uttrykk for modalitet i norrønt og norsk ved å bruke eksempler fra Heimskringla og norske oversettelser. I kapittel 5 oppsummerer jeg de ulike erstatningstypene i norsk og en mulig grammatikaliseringsprosess, og setter opp en typologisk oversikt til slutt. I kapittel 6 kommer konklusjonen. Så følger et kapittel med tabeller, og til slutt et appendiks med setninger som er brukt i undersøkelsen.

Før jeg går i gang med selve oppgaven, vil jeg takke Kjell Ivar Vannebo, som har vært veileder.

2 Definisjoner og avgrensing av oppgaven

2.2 Hva er modalitet?

Før jeg går nærmere inn på bruk av konjunktiv i norrønt og mulige erstatninger av denne verbformen i moderne norsk, kan det være på sin plass med en definisjon av begrepet modalitet, som konjunktiv brukes for å uttrykke. Jeg vil også ta for meg andre definisjoner i dette kapitlet, og avgrense oppgaven. Begrepet modalitet har blitt definert av flere forfattere. I Norsk referansegrammatikk (Faarlund, Lie, Vannebo 1997: 579, heretter referert til som NRG) står følgende definisjon av modalitet: ”Med modalitet i vid betydning forstår vi en semantisk kategori som har å gjøre med avsenderens holdning til gyldigheten i et utsagn”. Palmer (2001: 1) skriver at ”Modality is concerned with the status of the proposition that describes the event” og ”Modality differs from tense and aspect in that it does not refer directly to any characteristic of the event, but simply to the status of the proposition”. Modalitet er altså en semantisk kategori som refererer altså til talerens holdning til gyldigheten av innholdet i en setning. Herslund (1989: 7) skriver: ”(...) modality defines the set of linguistic phenomena which signal the presence of man in language”.

Det fins tre typer modalitet i norsk:

Epistemisk

Deontisk

Dynamisk

(NRG 580-581)

Epistemisk modalitet er den typen modalitet som uttrykker talerens holdning til setningsinnholdet, "with epistemic modality speakers express their judgements about the factual status about the proposition" (Palmer 2001: 7). Denne typen modalitet kalles derfor setningsmodalitet (Palmer 2001: 7-8). Det er uttrykk for denne typen modalitet jeg skal beskrive. Deontisk modalitet har med tillatelse og forpliktelse å gjøre (og har med talerens holdning til en hendelse å gjøre, derfor kalles den hendelsesmodalitet), og dynamisk modalitet med evne og vilje å gjøre (dynamisk modalitet er også hendelsesmodalitet).

Det kan være sant (epistemisk, 'kan' modifierer hele setningen)

'Det er mulig at det er sant'

Du kan gå hvor du vil (deontisk, 'kan' modifierer verbfrasen 'gå')

'Det er tillatt for deg å gå hvor du vil'

Han kan svømme (dynamisk, 'kan' modifierer verbfrasen 'svømme')

'Han er i stand/har evnen til å svømme'

2.2.1 Modaliserte og ikke-modaliserte setninger

Det er altså slik at modalitet uttrykker talerens holdninger til setningsinnholdet. Setninger med et slikt innhold kan kalles modaliserte ytringer (Herslund 1989: 8). Motsetningen til dem, u-modaliserte ytringer, eller kategoriske utsagn, påstår noe om verden uten å nevne talerens holdninger. "Now, such utterances as (1) express 'objective', or 'categorical', propositions. They state simply, or rather, the speaker states by asserting them – that certain states of affairs obtain. But they do not express man's (or more precisely, but less generally, the speaker's) attitude towards phenomena of the surrounding world: his wishes, desires, doubts, evaluation

of possibilities, etc., are not at all expresses by such utterances. Let us say that they are *unmodalised utterances*, or that they convey *neutral modality*” (Herslund 1989: 7-8).

Setning (1) a-c. er kategoriske utsagn:

There are kangaroos behind those bushes

We live on oysters from the lagoon

It is snowing

Setning (2) a-c er modaliserte utsagn:

There may be kangaroos behind those bushes

We have to live on oysters from the lagoon

It must be snowing

(Herslund 1989: 7-8)

Palmer bruker betegnelsen 'categorical statement' (Palmer 2001: 2) som motsetning til modaliserte utsagn, f. eks antakelser (epistemisk modalitet). Som Herslund (1989: 7-8) var inne på, påstår umodaliserte ytringer, eller kategoriske utsagn, noe om verden. Men de uttrykker ikke talerens holdninger, som ønsker eller tvil.

2.2.2 Mulighet og nødvendighet

Dette er såkalte modaloperatorer, som står som overordna bestemmelser eller operatorer til innholdet i et modalisert utsagn (NRG 584).

Mulighet uttrykkes ofte med modalverbet 'kunne', nødvendighet med 'måtte' (NRG 583-584). Begrepsparet mulighet/nødvendighet forklarer hvorfor ett og samme modalverb kan brukes for å uttrykke ulike typer modalitet.

Hun må være syk (epistemisk nødvendig)

Hun kan være syk (epistemisk mulig)

Hun må reise hjem (deontisk nødvendig)

Hun kan/får reise hjem (deontisk mulig)

De to første uttrykker hhv. antakelse og slutning.

Her ser vi igjen at epistemisk modalitet har med setningens sannhetsverdi å gjøre, modalverbet modifierer hele setningsinnholdet. Deontisk modalitet har med tillatelse og forpliktelse å gjøre, og modalverbet modifierer verbfrasen.

2.3 Grammatisk markering av modalitet

Den semantiske kategorien modalitet kan markeres grammatisk på flere måter (jf. NRG 579):

- a) Verbformer som indikativ, imperativ og konjunktiv
- b) Modale hjelpeverb
- c) Modal bruk av fortidsformer
- d) Andre verbkonstruksjoner
- e) Adjektiv og adverb, modalpartikler

a)

Den første markeringsmåten, dvs. morfologisk markering av verb, kalles også modus (NRG 580). Indikativ brukes i kategoriske utsagn og er en umarkert modusform (NRG 580). Imperativ og konjunktiv er markert modale. Om analysen av modalitet som grammatisk kategori, skriver Palmer (2001: 1): "One possible approach to its analysis is to make a binary distinction between 'non-modal' and 'modal' or 'declarative' and 'non-declarative', and to associate this distinction with the notional contrast of 'factual' and 'non-factual', or 'real' and 'unreal'. However, these terms are not really satisfactory (...), and in recent years 'realis' and 'irrealis' have been used for this distinction. They have the advantage that they are obviously technical, so that their use can avoid any possible connotations of the more familiar terms". Men de nevnte termene kan ikke forklare forholdet mellom indikativ og konjunktiv og hvilke funksjoner de to modusformene har: "The contrast between 'factual' and 'non-factual' or 'real' and 'unreal' is not clear enough to explain fully the distinction between Realis and Irrealis (...). There is, however, a body of literature that has proved very helpful. It has been argued that the use of the 'indicative' and 'subjunctive', which are the traditional terms used in many European languages for the distinction between Realis and Irrealis, can be accounted for in terms of 'assertion' and 'non-assertion' (Bolinger 1968; Terrell and Hooper 1974; Hooper 1975; Klein 1975). The most succinct account is that of Lunn (1995: 430), who directly links the choice of the indicative to assertion and the choice of the subjunctive to non-assertion.

Using examples of subordinate clauses in Spanish, she suggests that a proposition may be unworthy of assertion for three reasons:

(i) the speaker has doubts about its veracity:

Dudo que sea buena idea
I doubt that be+3SG+PRES+SUBJ good idea
'I doubt that's a good idea'

(ii) the proposition is unrealized:

Necesito que me devuelvas ese libro
I need that me return+2SG+PRES+SUBJ that book
'I need you to return that book to me'

(iii) the proposition is presupposed:

Me alegra que sepas la verdad
Me it pleases that know+2SG+PRES+SUBJ the truth
'It pleases me that you know the truth'

The important thing about this analysis is that it shows clearly that the choice of the Irrealis marker, the subjunctive, does not depend on the distinction between what is factual and what is not (...). It depends on the distinction between what is asserted and what is not asserted. This is particularly clear from the third example, which relates to what is presupposed, for here the proposition ('that you know the truth') is clearly factual" (Palmer 2001: 3-4).

Det er altså ikke slik at indikativ kan koples til 'det faktiske' og konjunktiv til det 'ikke-faktiske', men til 'påstand' og 'ikke-påstand'. Distinksjonen mellom påstand og ikke-påstand har likheter med Herslunds analyse (Herslund 1989: 7-8). Han skiller jo mellom kategoriske utsagn, som påstår noe om verden uten å uttrykke talerens holdninger ('påstand'), mens modaliserte utsagn uttrykker talerens holdninger til verden ('ikke-påstand'). Palmer (2001: 4) skriver: "Typically with mood, all or most clauses are either Realis or Irrealis: the system is basically ('prototypically') binary".

Språk med et modussystem, som bruker indikativ og konjunktiv for å skille mellom påstand og ikke-påstand, vil jeg kalle 'modusspråk' heretter.

b)

Den neste markeringsmåten, modale hjelpeverb, (heretter kalt 'modalverb'), eller syntaktisk markering (jf. Slettebø 1980: 47), kalles et modalsystem. Her brukes modalverb for å uttrykke epistemisk, deontisk og dynamisk modalitet. "Within modal systems different kinds of mod-

ality are distinguished within a single system of commuting terms. A clear example of such a system is that of the English modal verbs when they are used to make judgements about the factual status of a proposition as in:

Kate may be at home now

Kate must be at home now

Kate will be at home now

These can be interpreted and labelled as:

a possible conclusion speculative

the only possible conclusion deductive

a reasonable conclusion assumptive

(Palmer 2001: 6)

(...) there is also a realis form, the 'declarative' that contains no modal verb":

Kate is at home now

(Palmer 2001: 7)

Slike setninger uten modalverb er kategoriske utsagn (Palmer 2001: 2, jf. Herslund 1989: 8).

Herslund (1989: 7-8) viser nettopp bruk av modalverb i modaliserte utsagn, mens de kategoriske ytringene, som inneholder en påstand om noe, ikke bruker slike verb.

Språk med et slikt system vil jeg kalle 'modalspråk'.

Disse to første markeringsmåtene, modus og modalsystem, er de viktigste markeringsmåtene, "Basically, there are two ways in which languages deal grammatically with an overall category of modality. These are to be distinguished in terms of (i) modal system and (ii) mood" (Palmer 2001: 4). Ikke bare er markeringsmåtene forskjellig, innholdet i begrepet modalitet varierer også. Markeringa av modalitet i modusspråk omfatter en del andre kategorier enn modalitet i modalspråk. Innrømmelser, nekting og spørsmål, ønske og frykt markeres som ikke-påstand, dvs. med konjunktiv, i modusspråk (Palmer 2001: 10-13).

Begge markeringsmåtene kan forekomme i et språk, vi skal se at norrønt både har modus og modale hjelpeverb. Likevel vil jeg velge å kalle norrønt for et modusspråk.

c)

Modal bruk av fortidsformer forekommer også. "There is one further feature that affects modal systems – the use of past tense forms to express 'unreality', 'tentativeness', 'potentiality', etc. This often functions independently of mood, but may interact with it" (Palmer 2001: 13). Dette er ikke nevnt i oversikten til NRG (579), men blir beskrevet som indikative verbformer med modalt innhold (NRG 580). Jeg velger å nevne slike former som et

egget punkt, fordi modal fortid har litt andre funksjoner enn modalverb. ” ’Unreality’ in this sense has much in common notionally with irrealis, in that it indicates some degree of lack of confidence by the speaker, but is best treated as a different feature for several reasons. First, it is marked differently – by tense. Secondly, it co-occurs with markers of irrealis in both mood and modality systems; in fact, ’real, and ’unreal’ in this sense mark a further distinction, another parameter within a wider field of modality. Not surprisingly, its functions are often quite different from those of irrealis” (Palmer 2001: 203). Et eksempel på modal bruk av fortidsformer, er:

Han hadde sluttet om dette var blitt kjent
(NRG 543)

Her uttrykker tempusformene pluskvamperfektum og pluskvamperfektum passiv uvirkelighet.

d)

Andre verbkonstruksjoner brukes også. Eksempler er *ha, bli* eller *være* + infinitiv (*Du har å gjøre som jeg sier; Vi blir å finne ved stand fire; Hun er kun å treffe på tirsdager*) (NRG 579).

e)

Til slutt kan adjektiv, adverb og modalpartikler brukes. I norsk blir slike leksikalske uttrykk som *vel, visst, nok, da, jo, nå, kanskje*, brukt for å modalisere utsagnet på egen hånd eller sammen med andre uttrykk (jf. NRG 579). Hovedverb eller leksikalske verb kan også uttrykke modalitet (Davidsen-Nielsen 1990: 46).

Palmer (2001: 19) skriver at modalpartikler heller er leksikalske enn grammatiske. Davidsen-Nielsen (1990: 46) regner modalpartikler, adjektiv, adverb og hovedverb som leksikalske markeringsmåter, og utelater dem fra analysen av modalitet. Modalpartiklene, som er ei undergruppe av modale adverb (Solberg, 1990: 18) regnes vel også som talespråklige, og i skolegrammatikken har det vært vanlig å betrakte dem som såkalte fyllord uten funksjon (jf. Solberg 1990: 12). Partikler forekommer ikke i de norrøne setningene, det kan ha sammenheng med stil.

I denne oppgaven vil jeg ta for meg morfologisk markering, modus (konjunktiv), og modalverb, da de to markeringsmåtene klart regnes som grammatiske uttrykk for modalitet. Modal fortid skal også behandles, fordi denne typen markering forekommer sammen med konjunktiv i modusspråk (Palmer 2001: 209-210, jf. også Nygaard 1905), og ofte har andre funksjoner

enn andre typer modalitetsmarkering (jf. Palmer 2001: 203). Jeg er også enig med Palmer og Davidsen-Nielsen i at adjektiv, adverb og hovedverb er leksikalske uttrykk for modalitet, men jeg vil i det minste nevne bruk av slike der de forekommer, for å vise et bredt spekter av markeringsmåter. Språkbrukeren har nemlig valgmuligheter, og det er også av og til slik at leksikalsk markering er den eneste markeringsmåten som blir brukt i norsk.

2.4 Realitet som grammatisk kategori

Paul Diderichsen (1966: 31) siterer Emil Låftmans avhandling om modus i svenske vilkårssetninger. Her blir en utbredt oppfatning kritisert, nemlig den at indikativ i vilkårssetninger betegner innholdet som faktisk. ”En normal konditional satsfogning är ... detsamma som i logiken kallas hypotetiskt omdöme (...) Försatsen (bisatsen) innehåller ett antagande – märk: ett antagande – som utgör grunden eller förusättningen för eftersatsens (huvudsatsens) innehåll ... vad den talande framställer såsom ett antagande, kan han icke samtidigt framställa såsom ett faktum (...) om vi se saken logiskt, finna vi alltså, att en villkorsbisats aldrig kan uttrycka någonting verkligt, någonting faktiskt”. Videre leser vi. ”Vid behandling av de konditionala satsfogningarna kan man icke tala om ett reall fall, ty något sådant finnes icke”. Diderichsen trekker følgende konklusjon: de såkalt irreale vilkårssetningene betoner innholdet som uvirkelig, mens de andre stiller seg nøytrale mht. realiteten av innholdet (Diderichsen 1966: 32). Diderichsen (1966: 32) fortsetter med å sitere Låftman. I setningen ”Om herr X vore rik, skulle han köpa huset” forsetter taleren bevisst motsetningen til det virkelige forholdet. ”den irreale Betingelse skal ikke blot være i Modstrid med ”Virkeligheden”, men denne Modsætning skal være den talende bevidst (...) det er derfor klart, at ikke Antagelsens Modstrid med Virkeligheden (...) alene er i Stand til at fremkalde Modus irrealis”. Altså kommer vi inn på talerens holdning. En falsk antakelse kan uttrykkes i presens indikativ hvis taleren mener den er sann (Diderichsen 1966: 32). Dermed kan ikke forholdet til den empiriske virkeligheten være avgjørende for valg av modus.

Preteritum konjunktiv kan også uttrykke uvisshet, som i Låftmans eksempel ”Om han bleve rik, skulle han köpa huset” (Diderichsen 1966: 33). Denne setningen står i motsetning til det tidligere nevnte eksemplet. Taleren kan vite at en person ikke er rik, og dermed går det an å forutsette en motsetning. Men det går ikke an å vite om en person blir rik eller ikke (jf. Diderichsen 1966: 33). Forskjellen er at antakelser om noe faktisk (han er, var rik) kan kontrolleres mot den empiriske virkeligheten, mens antakelser om framtida ikke kan prøves mot noen virkelighet, bare sies å være sannsynlige eller ikke. Andre forfattere har vært inne på det sam-

me. James (1982: 377) skriver: "One cannot know for certain what will or will not happen in the future, but one can know whether or not something is the case in the present or the past or in general; it is for this reason that present, past and gnomic conditionals can denote things which are contrary-to-fact". Vannebo (1979: 184) skriver at uvirkelige utsagn impliserer negative utsagn. "Muligheten af at bruge grammatisk "Irrealis" i Antagelser om Fremtiden, turde da netop være et nyt og afgørende Bevis for, at den empiriske Virkelighed (...) er aldeles irrelevant for Brugen af Modus og Tempus i Betingelsessætninger", slår Diderichsen fast (1966: 33-34).

Diderichsen (1966: 36) kritiserer også oppfatningen av indikativ som det faktiskes modus, som dermed definerer konjunktiv som uttrykk for det ikke-faktiske, med følgende observasjon som argument: "Udsagn om Fremtiden, notoriske Skipperløgne, rene Antagelser og de fleste arter af Spørgsmaal udtrykkes i sprog af den nævnte Type normalt i Indikativ".

Diderichsen (1966: 37) skriver at det ligger en sannhetskjerne i de gamle definisjonene av motsetningen mellom konjunktiv og indikativ, sjøl om kategorien 'realitet' ikke er relevant for betydningen av modusformene i indoeuropeisk. "Der er et fælles Moment i Antagelser, Fiktioner og faktiske Udsagn, som savnes i Sætninger (Nexus) i Konj., Imperativ og Infinitiv; ganske vist "sætter" en Antagelse eller en Fiktion ikke sit Indhold paa samme maade som en egentlig Dom, der fremsetter sit Indhold med Krav om at være "sandt", at stemme overens med et Sagsforhold i den transcendent (maalelige eller logisk-ideale) Virkelighed, men en "Setzung" synes der dog tydeligvis at foreligge i alle Tilfælde. Denne Setzung er altsaa ikke (som Dommen) funderet ("verhaftet") i Virkeligheden, den er endvidere uafhængig af den talendes egen Mening om Indholdet (...) og af den Talendes Hensyn til Virkningen paa Tilhørerne (...); men ved at fremsætte et Indhold i Indikativ giver man et Tankeprodukt (...) en "forbindende", "forpligtende" Karakter; man konstituerer det i Udsagnets indeholdende Tankekomplex ("Gedankengebilde") som grundlæggende Fixum for en udtrykt (ell. blot mulig) videre Tankebygning, og udelukker saaledes gyldigheden af en bestemt Række af Domme eller Antagelser, der strider mod det først "satte". Har jeg (som Dom eller Antagelse) "sat" Sagsforholdet: Jorden staar stille, har jeg spærret Muligheden for derimod stridende Domme (fx. Jorden roterer), og en Antagelse i Modstrid med den anførte maa meddeles i "Modus irrealis". Konklusjonen må bli at forholdet til virkeligheten er irrelevant for valg av modus, når konjunktiv også kan brukes i utsagn som ikke kan prøves mot virkeligheten, og klart ikke-faktisk innhold som løgner, antakelser og spørsmål kan uttrykkes i indikativ.

Nygaard (1905: 199) skriver: ”I indikativ sættes verbet, naar den talende vil have udssagnet opfattet som virkelig stedfindende eller uafhængigt af hans egen eller av ham indført persons forestilling. Indikativ bruges saaledes i alle hovedsætninger, hvori udsagnet ikke angives som ønske, bøn, befaling, forbud, indrømmelse, antagelse eller som noget, der sættes som muligt eller tænkeligt”. Indikativ blir framstilt som en slags normalmodus, men også det virkelige modus. Nygaard (1905) opererer med et stort antall forskjellige bruksområder for konjunktiv, men har ikke funnet fram til noen samlebetegnelse, eller uttrykk for det som er felles for de setningene som inneholder konjunktiv. Men heller ikke Nygaard (1905) framstiller konjunktiv som det uvirkeliges modus. Både tenkte (potensielle) og uvirkelige vilkår settes i konjunktiv (Nygaard 1905: 213).

Palmer (2001: 3) skriver at valg av indikativ i indoeuropeiske språk kan knyttes til ’påstand’ og konjunktiv til ’ikke-påstand’. Å beskrive modusvalg ved hjelp av termer som ’virkelig’ og ’uvirkelig’ er ikke tilstrekkelig (jf. Palmer 2001: 3). I modusspråk vil f. eks forutsetninger markeres med konjunktiv, og innholdet i slike setninger er faktisk, men de påstår ingenting (Palmer 2001: 3-4 og 11). Det som avgjør bruken av modus, er om setningen inneholder en påstand eller ikke. Palmers beskrivelse av modus virker oppklarende. Valg av modus konjunktiv henger ikke sammen med forholdet til virkeligheten. Når konjunktiv brukes, er det fordi setningen ikke er et kategorisk utsagn, men f. eks et ønske eller en antakelse. Verken Nygaard (1905) eller Diderichsen (1966) har funnet fram til en betegnelse på en type innhold, ’ikke-påstand’, som kjennetegner setninger med konjunktiv.

’Uvirkelighet’ er vanskelig som betegnelse på en grammatisk kategori. Paul Diderichsen skriver at realitet ikke er en bestemt grammatisk kategori, men ”et Universalprædikat, der omfatter alt, hvad Tanken kan have til Objekt og Sproget til Indhold. I saa Fald turde det være klart, at ingen enkelt morfologisk Kategori kan gøre Krav paa alene at udtrykke dette” (Diderichsen 1966: 45). Det kan bety at uvirkelighet først og fremst er en semantisk kategori, som kan markeres grammatisk på ulike måter. Bruken av konjunktiv kan knyttes til ’ikke-påstand’, f. eks antakelser, innrømmelser eller ønsker (Palmer 2001). Indikativ brukes i kategoriske utsagn, som nettopp påstår noe (jf. Herslund 1989).

2.5 Modus og modalitet i moderne norsk og norrønt

2.5.1 Moderne norsk

Aller først må jeg presisere at jeg avgrenser termen 'moderne norsk', heretter kalt 'norsk', til å gjelde den skriftlige målformen bokmål. Å skulle beskrive både bokmål, nynorsk og norsk talemål ville bli alt for tidkrevende. Noe annet som bør gjøres klart, er at dette i hovedsak vil være en typologisk undersøkelse, ikke en språkhistorisk undersøkelse. Grunnen er at ingen av de norske skriftspråka nedstammer direkte fra norrønt, det gjør bare de norske dialektene.

Norsk har som tidligere nevnt et modalsystem. I et slikt system brukes f. eks modalverb for å uttrykke forskjellige typer modalt innhold. Vi har allerede sett bruke av 'kunne' og 'måtte'.

Norsk har også et slags modussystem. Modus indikativ brukes i kategorisk utsagn, det Herslund (1989: 8) kaller nøytral modalitet. I NRG (580) heter det at indikativ brukes i kategoriske utsagn om den faktiske virkeligheten, og er en såkalt normalmodus eller umarkert modus. Indikativ markerer altså påstand. Modus imperativ brukes for å påby eller forby tilhøreren å utføre ei handling (jf. NRG 587-588). Norsk har bevart konjunktiv i ei rekke faste uttrykk, først og fremst ønsker og besvergelses (NRG 590-591):

Leve Kongen!

Fanden steike!

Dessuten brukes modal fortid i språk med modal-system, der preteritum eller pluskvamperfektum ikke refererer til tid, men brukes med modalt innhold, f. eks i uvirkelige vilkår. Palmer (2001: 13) skriver at bruk av modal fortid uttrykker uvirkelighet, forsiktighet ('tentativeness') og potensialitet, ved hjelp av tempus, ikke modus, men i modusspråk brukes gjerne både tempus og modus. Joos (1964, sitert av Vannebo 1979: 183) skriver at preteritum er "the remote tense", eller en avstandsform. Modal fortid, preteritum, brukes f. eks i uvirkelige vilkårssetninger. James (1982) skriver at fortidsformer brukes for å uttrykke avstand til virkeligheten, og at de har en slik funksjon i flere språk. I indirekte framstilling (indirekte tale og tanke) brukes forskjøvet tempus, som også kan ha modalt innhold. Denne bruken av tempus beskrives i avsnitt 2.5.3.

Dessuten brukes ofte partikler og andre leksikalske uttrykk, f. eks adverb og adjektiv, hovedverb og hele setninger (jf. Davidsen-Nielsen 1990: 46).

Norsk har følgende modalverb: 'Kunne', 'måtte', 'skulle', 'burde', 'ville' og 'få'. Sistnevnte brukes som modalverb i enkelte kontekster, men regnes ikke som et egentlig modalverb

(NRG 623) De uttrykker ulike former for modalitet, epistemisk, deontisk og dynamisk. I denne oppgaven skal jeg som sagt bare ta for meg epistemisk modalitet, eller setningsmodalitet. Innholdet til hvert enkelt modalverb er framstilt i tabellen under.

Modalverb i norsk

	Epistemisk	Deontisk	Dynamisk
Kunne	+	+	+
Måtte	+	+	
Skulle	+	+	
Burde	+	+	
Ville	+		+
(Få)	(+)	(+)	

Kunne:

- epistemisk mulighet - Det kan være sant (antakelse)
- deontisk mulighet - Du kan gå hvor du vil (tillatelse)
- dynamisk modalitet - Han kan svømme (evne)

Måtte:

- epistemisk nødvendighet - Det må være sant (slutning)
- deontisk nødvendighet - Du må gjøre som jeg sier (ordre)

Skulle:

- epistemisk mulighet- De skulle være framme nå (sannsynlighet)
- epistemisk mulighet, rapport - Hun skal være flink på skolen (rykte)
- deontisk nødvendighet – Nå skal dere være stille (ordre)

Burde:

- epistemisk mulighet – Vi bør greie det (sannsynlighet)
- deontisk nødvendighet – Du bør vaske deg (oppfordring)

Ville:

- epistemisk mulighet – De vil gå seg bort (sannsynlighet)

-dynamisk modalitet – Jeg vil være med (vilje)

(Få)

(-epistemisk mulighet) (De finner nok ut av det) (antakelse, sammen med modalpartikkel)

(-deontisk nødvendighet) (Vi får gå bort og se) (oppfordring)

(-deontisk mulighet) (Du får låne telefonen) (tillatelse)

2.5.2 Norrønt.

Norrønt hadde et modussystem med tre ulike modi.

Indikativ

Imperativ

Konjunktiv

Indikativ og imperativ blei brukt som på moderne norsk, dvs uttrykk for hhv. kategoriske utsagn og uttrykk for ordre og påbud (jf. NRG 580 og 587-588). Nygaard (1905: 199) skriver: ”I indikativ sættes verbet, naar den talende vil have udsagnet opfattet som virkelig stedfindende eller uafhængigt af hans egen eller nogen anden indført persons forestilling”.

Bruken av konjunktiv i helsetninger kan deles inn i to dimensjoner (Hauge 1976: 6), den volitive og den potensiale.

Den volitive dimensjonen kan deles inn i hortativ og optativ konjunktiv, dvs uttrykk for ønske (Hauge 1976: 6).

Den potensiale dimensjonen kan deles inn i potensialis og irrealis (Hauge 1976: 8).

Potensialis uttrykker tenkte tilfeller eller usikkerhet, irrealis uttrykker noe som strir mot virkeligheten. Slettebø skriver (1980: 43) at skillet mellom potensiell og irreal konjunktiv er misvisende, og at konteksten bestemmer innholdet i modusformen. Jeg vil bare bruke termen ’konjunktiv’ for enkelhetens skyld, men skille mellom de to innholdstypene, da det er en forskjell mellom det som er tenkt og det som er uvirkelig. Det tenkte har gjerne framtidsreferanse (og kan ikke prøves mot virkeligheten) det uvirkelige har nåtids- eller fortidsreferanse (og kan dermed prøves mot virkeligheten, de forutsetter et virkelig forhold de er i strid med).

Volitiv uttrykkes vanligvis ved presens, potensialis ved preteritum. Nygaard (1905: 199) skriver om konjunktiv i helsetninger: ”Præs. konj. er optativ og hortativ, koncessiv og dubitativ; imperf. konj. er potential og til dels optativ”. Her ser vi at også tempusformen bidrar til det modale innholdet i helsetninger, sammen med modus. Dette gjelder også i vilkårssetninger

(Nygaard 1905: 213). Modus i helsetninger kunne velges, jf. Slettebø 1980: 2. Han mener at Nygaard beskriver to regler for bruk av konjunktiv. Den første er av typen ”Præsens konjunktiv bruges hyppig for at betegne...” (§182). ”Av disse reflekterer den fyrste typen at modus er gjenstand for val. Denne regeltypen er den dominerande i kapitlet om modus i heilsetningar” (Slettebø 1980: 2). Når både modus og tempus gå setningen modalt innhold, bør preteritum konjunktiv i norrøne helsetninger kunne kalles modal fortid, jf. Palmer 2001: 13: ”This (modal fortid, min anm.) often functions independently of mood, but may interact with it”.

I leddsetninger kan ikke alltid modus velges av taleren, ofte avgjør omgivelsene (som hovedverb eller andre uttrykk) modus i disse setningene. Nygaard skriver f. eks: ”Konjunktiv sættes i at-sætninger efter verber og talemaader...” (Nygaard 1905: 278, jf. også Slettebø 1980: 2). Slettebø (1980: 2) skriver: ”Reglar av den siste typen må derimot rimeleg kunna oppfattast som uttrykk for det synet at omgjevnaden avgjer modus”. Konjunktiv i leddsetninger kan brukes etter mange ulike typer verb, viljesverb, meningsverb og utsagnsverb. Tempusformen i leddsetninger har tidsreferanse og blir avgjort av tempus i hovedsetningen (jf. Nygaard 1905).

Når det gjelder tempusformene av konjunktiv, vil jeg bare se på preteritum konjunktiv i helsetninger (potensial konjunktiv, jf. Hauge 1976: 6) og preteritum konjunktiv og andre fortidsformer i leddsetninger. Jeg vil regne med modalverb i kondisjonaliskonstruksjoner, da de står i preteritum (f. eks ’myndi vera’ = ’myndi’ (preteritum konjunktiv av ’munu’) + infinitiv ’vera’). Verbformer som har omlyd og indikativsuffiks, f. eks ’myndum’ og former uten omlyd, men med konjunktivsuffiks, f. eks ’mundi’, vil jeg ikke behandle. I helsetninger og vilkårs-kompleks regnes preteritum konjunktiv som uttrykk for potensial konjunktiv. Taleren kan velge modus, ”naar det i det betingede udsagn betingelsen udsiges som noget, den talende alene tænker sig eller antager, sættes imperf. konj” (Nygaard 1905: 213, se også Slettebø 1980: 2). Jeg vil se bort fra bruken av preteritum konjunktiv med optativt innhold.

Når jeg har valgt å behandle setningsmodalitet, innebærer det at jeg behandler potensial konjunktiv, altså preteritum konjunktiv, i helsetninger. Når det gjelder konjunktiv som uttrykk for setningsmodalitet i leddsetninger, der modus ofte bestemmes av et verb eller annet uttrykk i hovedsetningen (Slettebø 1980: 2), har Palmer satt opp og beskrevet følgende bruksområder som regnes som setningsmodalitet (2001: 112-126):

Indirekte tanke (’Speculative’, Palmer 2001: 112)

Indirekte tale/rapport (’Reported’, Palmer 2001: 113)

Spørsmål ('Interrogative', Palmer 2001: 120-121)

Nekting ('Negative', Palmer 2001: 116)

Framtid (hypotetisk) ('Future', Palmer 2001: 124)

Vilkårskompleks ('Conditional', Palmer 2001: 125) (Jeg velger å behandle vilkårskompleks som leddsetninger, ulikt Nygaard (1905), sjøl om preteritum konjunktiv i vilkårskompleks likner på preteritum konjunktiv i helsetninger. Modus kan velges (jf. Nygaard 1905: 213), og tempusformen har modalt innhold)

Innrømmelsessetninger ('Presupposed', Palmer 2001: 121-124)

Spørsmål, nektning og innrømmelser er kategorier som assosieres med modalitet, særlig i modusspråk (Palmer 2001: 10-13).

Norrønt hadde også et sett med modalverb. Nygaard (1905) betrakter konstruksjoner med dem som omskrivninger av konjunktiv (jf. Slettebø 1980: 3). Slettebø (1980) ser derimot på dem som uttrykk for andre typer modalitet enn den som uttrykkes med konjunktiv. Han mener at konjunktiv bare uttrykker ikke-påstand (ikke-faktivitet) i vid forstand (1980: 36), og siterer John Lyons (1977: 817), som mener at konjunktiv i indoeuropeisk var "the mood of generalized non-factivity, (...)". Norrøne modalverb hadde andre oppgaver enn konjunktiv. "Når språkbrukaren (...) valde syntaktisk modus i staden for konjunktiv kunne grunnen ganske enkelt vera at han ville seia noko anna/utføre ei anna språkhandling enn det han kunne få sagt/gjort ved hjelp av konjunktiv!" (Slettebø 1980: 69)

Jeg velger å være enig med Slettebø, og vil se på modalverb i norrønt som egne uttrykk for epistemisk, deontisk og dynamisk modalitet, dvs. at de har samme oppgaver som modalverb i norsk.

Modalverb som forekommer i materialet, er 'kunna', 'mega', 'munu', 'skulu' og 'vilja'.

Slettebø (1980: 50-64) setter opp følgende innhold for hvert av dem:

'kunna'

-habilitativ (evne, min anm.)

-epistemisk mulighet

'mega'

-mulighet (ikke markert for skillet epistemisk/deontisk)

-habilitativ

-deontisk nødvendighet i forbindelse med nekting

'munu'

-epistemisk mulighet

'skulu'

-deontisk nødvendighet

'vilja'

-volitiv (vilje, min anm.)

For å illustrere modusbruk avhengig av konteksten og det ulike innholdet i konjunktiv og modalverb, kan denne setningen være et eksempel:

Grjótgarðr *spurði*, ef konungr *mætti* nema orð hans

Her uttrykker modalverbet *mætti* dynamisk modalitet, innholdet kan oversettes som ”Grjótgarðr spurte om kongen var i stand til/hadde evne til å høre det han sa”. Når modalverbet står i modus konjunktiv, er det på grunn av verbet *spurði* i hovedsetningen. Etter spørreverb (f. eks. ’spyrja’) skal verbet i leddsetningen stå i konjunktiv (Nygaard 1905: 297). Dette blir da et eksempel på at konjunktiv og modalverb har forskjellige bruksområder. Konjunktiv markerer ikke-påstand generelt, modalverb brukes med mer spesielt epistemisk, deontisk og dynamisk innhold. Spørsmål er ikke-påstand, og denne bruken av konjunktiv regnes som setningsmodalitet (Palmer 2001:11-12 og 120-121).

Modusbruken i norrønt kan oppsummeres på denne måten:

Indikativ uttrykker påstand (kategoriske utsagn)

Konjunktiv uttrykker ikke-påstand (f. eks ønske, mulighet og uvirkelighet)

Modus kan velges i helsetninger og vilkårskompleks, men avgjøres stort sett av konteksten i leddsetninger.

Modalverb i norrønt: Uttrykker epistemisk, deontisk og dynamisk modalitet. De har mer spesielle oppgaver enn konjunktiv, som uttrykker generelt ikke-påstandsinhold.

Av dette avsnittet går det fram at norrønt var et modusspråk (som også har et modalsystem med modalverb) og moderne norsk er et språk med et modalsystem.

2.5.3 Tempus, tidsreferanse og modalitet

Oversikten over konjunktivbruken i norrøne helsetninger viser at ikke bare konjunktiven gir verbet et modalt innhold. Også tempusformen bidrar til dette, jf. Nygaard 1905: 206: "Imperfektum konjunktiv bruges som potential konj.". Preteritum konjunktiv har potensielt og irrealt (uvirkelig) innhold i helsetninger. Det samme gjelder også for både følgesetningen og vilkårssetningen i uvirkelige og potensielle vilkårskompleks.

I leddsetninger er dette ofte annerledes. Stort sett har tempusformene i leddsetninger med konjunktiv samme betydning som i indikativ (Nygaard 1905: 331), de brukes med temporalt innhold. Men Nygaard (1905: 332) nevner også: "Efter hovedverbum i fortid paavirkes stundom bisætningens tid af hovedsætningens, saaledes at der sættes imperf. konj., hvor der efter den almindelige regel skulde staa præsens".

Når det gjelder tempusbruk i indirekte framstilling, som indirekte tanke og tale, gjelder i store trekk følgende regler (jf. Nygaard 1905: 279-282 og 285):

Etter et hovedverb i presens eller perfektum brukes presens konjunktiv om det nåtidige, perfektum om det avslutta og preteritum og til dels perfektum om det fortidige.

Etter et hovedverb i fortid brukes preteritum konjunktiv om det samtidige og pluskvamperfektum om det avslutta eller fortidige (i forhold til hovedhandlinga).

Når det gjelder futurum, uttrykkes denne tempusformen vanligvis med hjelpeverbet 'munu'.

Etter nåtidig hovedsetning (presens) brukes presens konjunktiv, men av og til indikativ.

Etter fortidig hovedsetning brukes preteritum konjunktiv eller indikativ.

Med historisk presens i hovedsetningen, brukes dels nåtidige, dels fortidige, tempusformer (Nygaard 1905: 287).

I spørrende leddsetninger etter verb som "prøve", settes verbet i presens konjunktiv om nåtid og preteritum konjunktiv om fortid. Futurum uttrykkes vanligvis ikke etter slike verb (jf. Nygaard 1905: 296). Tempusbruk i indirekte spørsmål nevnes ikke i særlig grad, men Nygaard

(1905: 297-298) nevner at konjunktiv brukes i indirekte spørsmål, men også indikativ. Når det siste er tilfelle, skjer det på den måten at ”(...) den direkte tales form beholdes, dels saaledes, at man blot har dennes maade, dels saa, at man baade har den direkte tales tid og maade”. Ut fra dette får jeg slutte meg til at forskjøvet tempus kan brukes i indirekte spørsmål.

Med andre ord forekommer tempusforskyving i indirekte tanke og tale i norrønt. Tempus i leddsetninger forskyves i forhold til tempus i helsetningen. Helst forekommer dette sammen med modus konjunktiv. Norrønt markerer dermed indirekte framstilling dobbelt. Men Nygaard (1905) skriver også om setninger der direkte og indirekte framstilling er blanda: ”Det er idetheletaget eiendommelig for det gamle sprog, at talen med lethed gaar over fra det indirekte til det direkte udtryk, og at derved opstaar forskjellige mellemformer, hvori begge udtryksmaader er blandede” (Nygaard 1905: 288). F. eks forekommer leddsetninger med indirekte tale der verbet har en fortidsform i indikativ. De inneholder ”den indirekte tales tid (og person), men den direkte tales modus” (Nygaard 1905: 288). Indirekte tale også kan gå over til direkte tale (Nygaard 1905: 288). Dessuten kan det forekomme at begge modi brukes i leddsetninger. En leddsetning som inneholder en innskutt opplysning som er uavhengig av innholdet i en setning i konjunktiv, settes i indikativ (Nygaard 1905: 326). Begge modi kan veksle, konjunktiv kan brukes i underordna setninger med indikativ i en at-setning, og uttrykket kan gå over i direkte tale (Nygaard 1905: 328).

Menn svoruðu, at þess váru fúsir, ef fefong lægi brýn við (133: 312, 19-20)

I dette vilkårskomplekset står verbet i følgesetningen (at) i indikativ (3. pers preteritum). Det har dermed modus som direkte tale, men tempus og person er som i indirekte tale. I vilkårssetningen (ef) står verbet i preteritum konjunktiv.

I andre leddsetninger med konjunktiv skal tempus i leddsetningen samsvare med tempus i hovedsetningen. Presens settes etter nåtidig hovedsetning, preteritum etter fortidig (jf. Nygaard 1905: 310). Da har tempusformen temporalt innhold.

I norsk kan preteritum uttrykke både tid og modalitet. Verbbøying i norsk kan beskrives som et kombinert tempus-modus-system, og isolert sett kan verbformene være flertydige, men det temporale innholdet er primært i mange kontekster (jf. NRG 543). At en verbform kan ha både modalt og temporalt innhold, vises i disse setningene:

Han hadde sluttet om dette var blitt kjent (modalt innhold)

Han hadde sluttet før dette ble kjent (temporalt innhold)

(NRG 543)

Bruken av preteritum i den øverste setningen er et eksempel på modal fortid i norsk.

I norsk brukes forskyving av tempus for å markere indirekte tale og tanke. Det skjer slik (jf. NRG 573):

Presens – Preteritum

Perfektum - Pluskvamperfektum

1.futurum – 1. kondisjonalis

2.futurum – 2. kondisjonalis

Hun sa: ”Jeg studerer språk” – (Hun sa at) hun *studerte* språk

Hun tenkte: ”Dette vil jeg gjøre” – (Hun tenkte at) dette *ville* hun *gjøre*

Indirekte framstilling innebærer et skifte av deiksis og tempus. Deiktiske uttrykk som pronomen og adverb skiftes ut, vi ser at 1. person byttes ut med 3. person i den indirekte setningen, og som sagt, presens forskyves til preteritum (jf. NRG 572).

På den måten blir det samsvar mellom verbet i hovedsetningen og verbet i leddsetningen når verbet i hovedsetningen står i preteritum. Tempusformer som er forskjøvet har en annen tidsreferanse enn tilsvarende uforskjøvne former i direkte framstilling. Tempusformen i indirekte framstilling refererer både til tida da den refererte handlinga skjer, og tida da utsagnet blir referert (jf. NRG 574). Etter et verb i preteritum kan en velge mellom forskjøvet og uforskjøvet tempusform. Valget kan avhenge av talerens kunnskap om, eller talerens holdning til gyldigheten til det refererte utsagnet (jf. NRG 575-576 og 630). Uforskjøvet tempus brukes der innholdet antas å være gyldig, mens uforskjøvet tempus foretrekkes der innholdet antas å være ugyldig. Her kan tempusformen sies å ha modalt innhold.

Eksempler:

Per sa at to og to er fire (gyldig)

Per sa at to og to var fem (ugyldig)

(NRG 576)

Etter dette kan det være på sin plass med oppsummering av innholdet i tempus- og modusformene i helsetninger og leddsetninger.

Norrønt (gjelder tempusformer i konjunktiv)

Helsetninger:

Tempusformene har modalt innhold. Presens konjunktiv er optativ. Preteritum er potensial.

Leddsetninger:

Tempus har stort sett temporalt innhold og avgjøres av tempus i hovedsetningen. Et viktig unntak er vilkårskompleks, der både modus og tempus har modalt innhold).

Indirekte framstilling:

Tempus har temporalt innhold. Etter hovedsetning i preteritum forskyves tempusformen i leddsetningen. Dette markerer indirekte framstilling sammen med konjunktiv.

Forskyving av tempus skjer slik (jf. Nygaard 1905: 280):

Presens - preteritum

Preteritum - pluskvamperfektum

1. futurum – 1. kondisjonalis

Norsk

Tempusformene kan ha både temporalt og modalt innhold (modal fortid). Det temporale innholdet er primært i mange kontekster.

Forskjøvet tempus i indirekte framstilling (NRG 573):

Presens - preteritum

Preteritum – pluskvamperfektum

1 futurum – 1. kondisjonalis

2. futurum – 2. kondisjonalis

Etter preteritum kan en velge mellom forskjøvet form og uforskjøvet form. Den forskjøvne formen får da modalt innhold (NRG 575-576).

3 Kilder og problemstilling

3.2 Kilder

Materialet har jeg fra Heimskringla (Universitetsforlaget 1966, Finnur Jónssons utgave) (norrønt) og Snorres kongesagaer (oversatt av A. Holtsmark og D. A. Seip, Gyldendal 1968), nærmere bestemt Olav den helliges saga. Jeg har ca. 250 setninger/perioder fra avsnitt 112-230. Det er en tekst fra den klassiske norrøne perioden. Et problem som bør nevnes, er at oversettelsene ofte ikke er helt ordrette. Kan oversetterne ha tatt seg kunstneriske friheter? Det er også en fare for at undersøkelsen ikke blir representativ når oversetterne står relativt fritt til å velge uttrykksmåte. Da er det vanskelig å trekke slutninger som har gyldighet. Leksikalske uttrykk, som også omfatter hovedverb i hovedsetninger, er også mye brukt, så jeg er nødt til å ta med slike, i alle fall for å vise at modalitet i moderne norsk i mange tilfeller er markert i konteksten, og at språkbrukeren kan velge mellom alternative uttrykksmåter.

3.3 Problemstilling og metode

3.3.1 Problemstilling og hypotese

Når det gjelder problemstillinga, blir den todelt, i en synkron og en diakron del. Først skal jeg sammenlikne modalitetssystemet i norrønt og norsk ved å se på bruk av uttrykk for setningsmodalitet. Det er den synkrone delen. Her er det lagt vekt på typologi. Målet er å finne ut hvilke likheter og forskjeller som fins. Norrønt og norsk representerer hhv. et modusspråk og et modalspråk. Deretter vil jeg peke på mulige grammatikaliseringsprosesser. Det er den diakrone delen. Hva kan ha ført til at konjunktiv forsvant og hva bruker norsk som erstatning? Det må også være en grunn til at preteritum kan ha modalt innhold i begge språk, og jeg vil presentere ei mulig forklaring: Fleischman (1989) mener at modal bruk av fortid er metaforisk. James (1982: 398) bruker betegnelsen "remoteness from present reality".

Arbeidshypotesen blir at modale hjelpeverb (syntaktisk modus) ikke kan ha erstatta morfologisk modus aleine. Dette kan være interessant fordi det norske språket har utvikla seg fra et syntetisk språk til et analytisk. Hauge (1976: 9) nevner at modalverb har vært en viktig destruktiv faktor for konjunktiv. Likevel viser det seg at modalverb i norrønt hadde mange av de samme funksjonene som i norsk, og det er for lett vint å kalle all bruk av modalverb for omskriving, når konjunktiv og modalverb ofte hadde ulike funksjoner, slik vi så i avsnitt 2.5.2 i denne oppgaven (jf. Nygaard 1905 og Slettebø 1980) Dermed må konjunktiv i enkelte kon-

tekster ha blitt erstatta av andre uttrykksformer. Hvilken rolle modal fortid har som erstatning, vil være viktig å se på. Korresponderer bruken av modal fortid med bruken av preteritum konjunktiv i f. eks vilkårssetninger? James (1982: 375) skriver jo: "It is not uncommon in languages for a morpheme which otherwise indicates past tense to be also used to indicate the hypothetical". Hun har undersøkt hvor vanlig denne bruken er. I hvilken grad stemmer dette overens med norsk og norrønt? Sitatet fra James (1982) likner på Palmers (2001: 13) beskrivelse av modal fortid som uttrykk for potensialitet og uvirkelighet, og det stemmer jo mht. bruken av preteritum i norsk (jf. avsnitt 2.5.3 og NRG 628). Herslund (1988) mener at det temporale innholdet ikke er primært. Fleischman (1989) prøver som sagt å forklare hvorfor nettopp fortidsformer brukes for å uttrykke hypotetisk innhold. Hun mener det dreier seg om metaforisk bruk. Jeg vil trekke inn disse forklaringene i kapittel 5, og diskutere om fortidsformenenes grunnleggende innhold er temporal plassering eller 'avstand' generelt.

3.3.2 Metode

Dette blir hovedsakelig en empirisk undersøkelse, basert på setninger som ikke bare er konstruert av forskere på grunnlag av egen språkkompetanse. Undersøkelsen går for seg i kapittel 4-6. I kapittel 4 vil jeg beskrive bruk av konjunktiv i ulike setningstyper og undersøke eksempler på hver type, med oversettelser. I kapittel 5 går jeg gjennom uttrykksmåtene som brukes i norsk, og ser på mulige grammatikaliseringsprosesser og mulige årsaker til endringene som har skjedd. Til slutt i kapittel 5 setter jeg opp en typologisk oversikt over uttrykk for modalitet i norrønt og norsk. I kapittel 6 kommer konklusjonene. Etter selve oppgaven følger tabeller over hver enkelt konjunktiv i materialet, med oversettelser og innhold.

3.3.3 Terminologi

Denne terminologien vil brukes i tabellene.

Modale hjelpeverb, innhold

Spekulativ: Epistemisk mulighet, sannsynlighet

Deduktiv: Epistemisk nødvendighet

Permissiv: Deontisk mulighet

Obligativ: Deontisk nødvendighet

Habilitativ: Dynamisk modalitet, evne

Volitiv: Dynamisk modalitet, vilje

Modal fortid, innhold

Irrealis: Uvirkelighet

Potensialis: Uvisshet

Kondisjonaliskonstruksjoner med 'skulle' og 'ville' behandles som modal fortid i vilkårs-kompleks mht. terminologi.

Vilkår kan deles inn i to grupper med undergrupper:

Framtidige

Reelle

Potensielle

Uvirkelige (irreale)

Nåtidige

Fortidige

Potensielle og uvirkelige vilkår utgjør sammen såkalte hypotetiske vilkår. I det ligger at innholdet bare er tenkt. Det er likevel en forskjell på vilkår som bare er tenkte, og ikke kan prøves mot virkeligheten, og vilkår som er tenkte og uvirkelige, og kan prøves mot virkeligheten. De første er framtidige, og de siste er nåtidige eller fortidige. James (1982: 377) har forklart hvordan dette henger sammen, og jeg gjentar forklaringa hennes: "One cannot know for certain what will or will not happen in the future, but one can know whether or not something is the case in the present or the past or in general; it is for this reason that present, past or gnomic conditionals can denote things which are contrary to fact".

Rekonstruerende perfektum er en type modal fortid som uttrykker at taleren slutter seg til hva som kan eller må ha hendt (jf. NRG 631). Her vil jeg bruke samme terminologi som modalverb med epistemisk betydning, spekulativ ('kunne') og deduktiv ('måtte').

Dessuten forekommer en siste type bruk av modal fortid som uttrykker forsiktighet: Tentativ. Denne brukes ofte sammen med modalverb, for å dempe modaliteten i en antakelse eller oppfordring.

Futurumsuttrykk er vanskelige, fordi de på sett og vis har et modalt innhold. Grensa mellom sannsynlighet og framtid er vanskelig å trekke, "Vår kunnskap om framtida er vesensfor-

skjellig fra mye av den kunnskapen vi har om fortida og nåtida, og utsagn om framtida vil derfor alltid i en viss forstand alltid være prediksjoner eller antakelser” (NRG 543-544). Jeg velger å bruke termen ’futurum’, og regner futurumsinnhold som temporalt innhold.

Til slutt har vi ’indikativ’. Når denne termen brukes om en verbform i moderne norsk, betyr det at den har temporalt innhold, som i kategoriske utsagn.

4 Konjunktiverstatninger

4.2 Konjunktiv i helsetninger

Preteritum konjunktiv i helsetninger har jeg 5 eksempler på. De fleste inneholder et modalverb i preteritum konjunktiv. Nygaard (1905: 206) skriver følgende om bruk av preteritum konjunktiv i helsetninger. ”Imperfektum konjunktiv bruges som potential konjunktiv (..) og anvendes navnlig, hvor man ønsker at udtrykke sig med forsigtighed, beskedenhed eller forbeholdenhed”.

I helsetninger brukes altså preteritum konjunktiv med potensielt og irrealt eller tentativt innhold. Modusformen kan velges (jf. avsnitt 2.5.2), og både preteritumsformen og modus konjunktiv har modalt innhold. Preteritum konjunktiv kan dermed beskrives som modal fortid med modusmarkering (jf. Palmer 2001: 13).

Eksempler (Avsnitt, sidetall og linje står i parentes)

”eigi hljótum vér medalorðask af honum Møra-Karli, ok *væri* hann *launa* fyrir verðr” (143: 336, 10-11)

”Det er ikke få fantord vi får høre av han der Møre-Karl. Det *burde* han *få* igjen for” (390)

Her er det en konstruksjon med preteritum konjunktiv passiv, *væri* () *launa*. *Launa* betyr ’fortjene’. Preteritum konjunktiv *væri* brukes nok med tentativt eller potensielt innhold. Det er snakk om en framtidig hendelse, så dette er også et godt eksempel på at preteritumsformen har modalt innhold. *Væri* () *launa* er oversatt med *burde* () *få*. Modalverbet har hortativt innhold (NRG 613, innholdet kalles bare ’deontisk modalitet’, men jeg velger å bruke termen ’hortativ’ om innholdet i dette modalverbet (jf. Lie 1993: 67)). ”*Burde* blir brukt i deontiske utsagn om en handling som er ønskelig (...). Som *bør* uttrykker derfor også *burde* et råd eller

en anbefaling, men anbefalingen har gjerne et mer forsiktig preg” (NRG 615). Preteritumsformen modifierer altså innholdet i modalverbet slik at det får et mer forsiktig preg enn om presens ’bør’ hadde blitt brukt, og anbefalinga blir mer forsiktig.

Eksempler med modalverb

”*myndi þat eigi þykkja líkligt inum fyrrum mǺnnum, at Þórálfr ór Dímun myndi vera þroskamaðr meiri en þér*” (135: 317, 15-17)

”Folk i gamle dager *ville* ikke *trodd* at Toralf fra Dimun *skulle bli* mer til kar enn dere er” (367)

Her vil jeg bare ta for meg bruken av konjunktiv i helsetningen, men når også verbet i leddsetningen står i konjunktiv, er det fordi helsetningen inneholder et meningsverb. Mer om slik bruk skal jeg gjennomgå i avsnitt 4.3.1. I helsetningen er det brukt en konstruksjon med et modalverb, *myndi () þykkja*. Modalverbet ’munu’ har her epistemisk innhold, spekulativ. Om modalverbet ’munu’ skriver Slettebø (1980: 53-54) at verbet uttrykker epistemisk mulighet, men kontekstuelle faktorer kan gradere innholdet slik at det uttrykker sannsynlighet. Taleren antar hva folk i gamle dager ville ment. Preteritumsformen har nok temporalt innhold, taleren snakker jo om ’folk i gamle dager’, altså vises det til noe fortidig. Konjunktiven brukes for å uttrykke potensielt innhold.

I oversettelsen er det også brukt en modalverbskonstruksjon, *ville () trodd*. Modalverbet uttrykker spekulativ epistemisk modalitet, nærmere bestemt sannsynlighet (NRG 617-618). Tempusformen har også her temporalt innhold, taleren viser som nevnt til et forhold i fortida.

”*skyldir þú, Ásmundr, kunna at ætla þér hóf...*” (140: 329, 3-7)

”Du, Ásmund, *skulle vite* å holde måte...”

Skyldir uttrykker hortativ, dvs. at noe er ønskelig. Når modalverbet står i preteritum konjunktiv, gir det innholdet et forsiktig preg (jf. Nygaard 1905: 206), altså uttrykker tempus- og modusformen tentativ. I oversettelsen brukes *skulle*, som også uttrykker hortativ. NRG (609) skriver at *skulle* brukes i utsagn som uttrykker oppfordring eller anbefaling, men uttrykker en svakere grad av nødvendighet enn presensformen *skal*, og *skulle* er nærmest synonymt med *bør* og *burde*, som uttrykker nettopp hortativ. Preteritumsformen brukes altså med tentativt innhold.

”en ek *mynda ætla*, segir hann, at Hákon jarl *myndi* lítla stund *hafa* vald yfir Nóregi, ok mun mÄrgum mÄnnum þat eigi þykkja undarligt, þvíat Hákon jarl hefir fyrr skort við mik hamingju (180: 369, 33-36)

”Og jeg *skulle tro*,” sa han, ”at Hákon jarl ikke *kommer til å ha* makt i Norge lenge, og det vil vel mange synes ikke er underlig, for Hákon jarl har hatt for liten lykke med seg mot meg før også” (428)

Modalverbet ’munu’, som uttrykker spekulativ epistemisk modalitet, er brukt her, og det står i preteritum konjunktiv 1. person, *mynda*. Denne bruken av konjunktiv er egentlig analogisk, opprinnelig brukte en indikativ, og innholdet var opprinnelig ”være tilbøyelig til” (Hanssen, Mundal og Skadberg 1975: 143, se også Nygaard 1905: 215). Modalverbet i preteritum konjunktiv har tentativt innhold, det uttrykker en forsiktig antakelse.

Mynda er oversatt med *skulle*. Verbet ’skulle’ blir brukt med epistemisk innhold og uttrykker da en høy grad av sannsynlighet (NRG 610). Dette er ikke nødvendigvis riktig her. Det er heller slik at modalverbet i preteritum, *skulle*, modifiserer hovedverbet *tro* i en mer tentativ retning. Dermed er det en mer forsiktig antakelse som kommer til uttrykk.

”Jeg tror” (antakelse)

”Jeg skulle tro” (tentativ antakelse)

”*skyldi* yðr nú vel í hald *koma* þessi styrkr fjÄlmennis, þvíat nú er ørin nauðsyn til, ef Óláfr þessi ætlar enn eigi af at láta at herja á yðr” (218: 395, 17-19)

”Nå *kan* den *komme* godt med for dere denne folkestyrken, dere kan nok komme til å trenge den om denne Olav ennå ikke tenker å holde opp å herje for dere” (456).

Preteritum konjunktiv av ’skulu’, *skyldi*, brukes i konstruksjonen *skyldi () koma*.. Når ’skulu’ brukes, kan det være som uttrykk for futurum ”med bibetydning af forsikring” (Nygaard 1906: 215). Sannsynligvis er preteritum konjunktiv valgt for å gjøre innholdet mer forsiktig, altså tentativ bruk. *Skyldi() koma* er oversatt med *kan () komme*. Her har modalverbet *kan* spekulativ epistemisk betydning, det uttrykker en tenkt mulighet eller antakelse, ”det er mulig at denne folkestyrken kommer godt med for dere”.

Nygaard (1905: 207) skriver også: ”Potential konj. sættes ogsaa i bisætninger, naar man vilde vælge denne form for udsagnet i tilfælde af, at det var udtrykt i en selvstændig sætning”. Her

brukes altså preteritum konjunktiv i leddsetninger, med samme innhold som i helsetninger. Det har jeg to eksempler på:

”eru þar margir þeir menn, er óðalbornir *þøttisk* til vera, at hafa réttendi af jafnbörnum mörnum sér” (116: 288, 6-8)

”Og det er mange der som *mener* de er odelsbørne nok til å få rett og skjel av folk som er deres jambyrdige” (332)

Þøttisk har et potensielt innhold, kanskje i retning av moderne norsk ”kunne tenkes å mene”? Det er oversatt med *mener*, og presensformen har temporalt innhold, den viser til et nåtidig forhold. Her er ikke det modale innholdet markert grammatisk, bare hoved verbet *mener* viser at setningen inneholder en antakelse. Dette er også et eksempel på at oversetterne står fritt til å velge uttrykksmåte.

”vil ek ekki annat, Karl, en þú farir til mín til vetrvistar ok þat með þér alt þíns liðs, er þinn vegr *væri* þá meiri en áðr” (143: 335, 23-25)

”Jeg vil ikke vite av annet, Karl, enn at du kommer til meg og blir der i vinter, og ta med deg alle dem i følget ditt som det *er* til større heder for deg å ta med” (389)

Væri har nok potensielt innhold. I oversettelsen brukes *er*, og verbformen har temporal betydning. Dette er nok et eksempel på at oversetterne står fritt. Her kunne en ha brukt et modalverb for å få fram det potensielle innholdet, ”som det *kunne være* til større heder for deg å ta med”.

Til slutt bør det også nevnes at konjunktiv i helsetninger også kan være optativ (Nygaard 1905: 199). Jeg nevner ett eksempel for ordens skyld:

”ok *vilda* ek, at þér *kvæmi* vel í hald” (123: 301, 31)

”og jeg *vil ønske* du må få bruk for det” (348)

4.3 Konjunktiv i leddsetninger

Bruk av konjunktiv i leddsetninger er utbredt i modusspråk. Konjunktiv har en underordnende funksjon i leddsetninger. ”Jespersen (1924: 314) noted that one of the functions of the sub-

junctive is simply that of being subordinate, in that it is typically the mood used in subordinate clauses. It is, in fact, no coincidence that the term 'subjunctive' is a translation of the Classical Greek *hypotaktiké* which literally means subordinate" (Palmer 2001: 108). Verbet i leddsetningen står ofte i konjunktiv pga. omgivelsene, f. eks et verb eller annet uttrykk for forskjellige typer ikke-påstand i hovedsetningen. Her er det som regel ikke snakk om valg av modus (jf. Slettebø 1980: 2). Konjunktiv i leddsetningen kalles også avhengig konjunktiv (jf. Hanssen m. fl 1975: 144).

Når jeg skal beskrive bruken av konjunktiv i leddsetninger, vil jeg skille mellom ulike typer av leddsetninger. En deler leddsetningene inn i tre typer, etter syntaktisk funksjon (Lie 1996: 101-102, se også Hauge 1976: 37, jeg bruker terminologien hennes):

- a) substantiviske leddsetninger
- b) adjektiviske leddsetninger
- c) adverbelle leddsetninger

Som tidligere nevnt uttrykker konjunktiv i leddsetninger ikke-påstand i vid forstand, og jeg avgrenser beskrivelsen til å gjelde setningsmodalitet. Følgende bruksområder regnes til denne kategorien: Indirekte tanke, indirekte tale, spørsmål, vilkår, innrømmelser og sammenlikningssetninger.

4.4 Substantiviske leddsetninger

Disse kalles også at-setninger, og fungerer som et nominalt ledd.

Konjunktiv settes i at-setninger etter verb og uttrykksmåter for streben, omsorg, vilje og innvirkning på en annen for å få vedkommende til å handle (be, befale, tvinge etc) og etter utsagnsverb når de uttrykker at noe skal skje (Nygaard, 1905: 272). I leddsetningen kan også 'skulu' brukes etter slike uttrykk (Nygaard 1905: 275). Dette er å regne som en volitiv konjunktiv. Utsagnsverb med dette innholdet er også utelatt fra analysen.

Jeg skal bare nevne ett eksempel, da volitiv konjunktiv ikke skal behandles nærmere.

Þá vildi Sigríðr, at veizlur væri af teknar (117: 289, 18)

Da ville Sigrid at de *skulle holde* opp med gjestebudene (334)

Konjunktiven i leddsetningen følger av verbalet i hovedsetningen, *vildi*, uttrykk for volitiv.

4.4.1 Indirekte tanke

Nygaard (1905: 278) skriver: ”Konjunktiv sættes i at-sætninger efter verber og talemaader, som betegner mening, formodning, haab, tro, tvil, frygt”, og nevner bl. a verb som ’ætla’, ’hyggja’, ’trúa’, ’vænta’ og ’óttast’, og andre typer uttrykk, som ’ván’, ’grunr á’ og ’mér býður (kemr) í hug’. Palmer (2001: 112-113) kaller denne bruken av konjunktiv etter meningsuttrykk for ’speculative’, altså regnes den som et uttrykk for epistemisk mulighet (jf. Palmer 2001: 6 og 8). Han skriver også at det kan være valgmuligheter mellom konjunktiv og indikativ i leddsetninger etter meningsverb, og valget avgjøres av talerens holdninger til sannhetsverdien. Nygaard (1905: 280) skriver i ei fotnote. ”Undertiden sættes der indikativ i disse tilfælde; derved betegnes da egentlig, at det, som er gjenstand for ens formodning o. s. v., er noget virkelig stedfindende”. Tempusformen i leddsetningen forskyves etter en hovedsetning i preteritum (se avsnitt 2.5.3 i denne oppgaven og Nygaard 1905: 280). Når konjunktiv settes etter bestemte verb, er det et eksempel på at omgivelsene avgjør modus. Modus konjunktiv uttrykker indirekte framstilling, i dette tilfellet indirekte tanke. Konjunktiv brukes av og til også etter uttrykk for erfaring, sansing og kunnskap (jf. Nygaard 1905: 291), og etter såkalt ikke stedfinnende erfaringsuttrykk (jf. Nygaard 1905: 292). Bruken av konjunktiv i forbindelse med indirekte tanke deles inn i tre grupper:

- a) Meningsuttrykk
- b) Erfaringsuttrykk med mening eller utsagn
- c) Ikke stedfinnende erfaringsuttrykk

a) Meningsuttrykk

Konjunktiv settes etter verb og uttrykk for f. eks mening, antakelse og mistanke (jf. Nygaard 1905: 278-279). Dette kan på sett og vis kalles spekulativ epistemisk modalitet (jf. Palmer 2001), etter innholdet i verbet som brukes i hovedsetningen, som nettopp kan uttrykke antakelse. Jeg har mellom 30 og 40 setninger av denne typen.

Eksempler:

”ok ætla ek, segir hann, at þat *væri* ráðligr, at vér *snörim* aptr ok *förim* ekki svá, at Þórir ætti alla kosti við oss, þvíat ek trúi honum illa” (133: 311, 37-39)

”og jeg tror det *var* rådeligst om vi *snudde*”, sa han, ”og ikke *dro* av sted slik at Tore helt har overtaket på oss, for jeg tror ikke videre på ham” (360)

Her er det brukt preteritum konjunktiv, *væri*, *snørim* og *førim*, etter et meningsverb i presens, 'ætla'. Nygaard (1905: 279) skriver at preteritum brukes etter en hovedsetning i presens for å uttrykke fortid. Men fortidsreferansen mangler. Resten av perioden har verb i presens ('ætti' og 'trúi'). Preteritumsformen i leddsetningen må ha modalt innhold. Siden taleren foreslår noe som bør gjøres i nær framtid, er tentativ det mest passende innholdet. Han uttrykker et forsiktig forslag.

Det samme gjelder i oversettelsen. Hovedsetningen står i presens, 'tror', og leddsetningen viser ikke til en fortidig hendelse. Preteritumsformen som er brukt i leddsetningen har modalt innhold som i den norrøne setningen. Også her er tentativ et sannsynlig innhold.

"Vænti ek, at vér *hafim* svá um *búi*t í sumar, at þorparinn viti, hvat hann skal vinna bæði í Skáni ok Hallandi" (151: 346, 24-26)

"Jeg skulle tro vi *har stelt* det slik i sommer at bonden vet hva slags arbeid som venter på ham både i Skåne og Halland" (461)

Her er perfektum konjunktiv, *hafim* () *búi*t, brukt etter presens 'vænti' (inf. 'vænta'). Konjunktiv er altså brukt etter et verb som uttrykker mening eller antakelse (jf. Nygaard 1905: 278-279). Tempusformen i leddsetningen, perfektum, uttrykker ei avslutta handling etter en hovedsetning med et verb i presens (Nygaard 1905: 279). I oversettelsen er det brukt et modalverb i preteritum i hovedsetningen, 'skulle', som gir meningsverbet 'tro' et mer tentativt preg. Uten dette kunne en brukt presens, 'jeg tror'. Perfektumsformen i leddsetningen, *har stelt*, er ikke forskjøvet. I motsetning til dette forskyves jo gjerne verbet i leddsetningen etter preteritum: "Han sa han trodde de hadde stelt det slik..."

Þá sá menn Knúts konungs ok segja konungi, at meiri ván var, at Óláfr konungr *hefði* þar um *siglit* (158: 350-351, 39-2)

da så kong Knuts menn det, og de sa til kongen at det så mest ut til at det var kong Olav som *hadde seilt* forbi (406)

Her brukes pluskvamperfektum konjunktiv, *hefði* () *siglit* etter 'meiri ván var' (jf. Nygaard 1905: 279). Tempusformen i leddsetningen er forskjøvet pga. den fortidige hovedsetningen, og uttrykker ei fortidig handling. Pluskvamperfektum kan uttrykke både fortidige og avslutta handlinger etter en fortidig hovedsetning (jf. Nygaard 1905: 280). I oversettelsen finner en også pluskvamperfektum, *hadde seilt*. Tempusformen i den foregående leddsetningen, "det så

mest ut til” er også forskjøvet, pga. indirekte tale, ”de sa til kongen”. Da blir også verbet i den siste leddsetningen forskjøvet, fra perfektum til pluskvamperfektum (jf. Vannebo 1979: 118). I direkte framstilling ville det sett slik ut: ”Det ser mest ut til at det er kong Olav som har seilt forbi”.

Þat sama haust sÁgðu kaupmenn þau tíðendi svá borin um land, at menn hugðu, at jarl *væri týndr* (184: 374, 15-16)

Samme høsten fortalte kjøpmenn at det gikk rykter omkring i landene om at folk trodde jarlen *hadde druknet* (433)

Her er det pluskvamperfektum konjunktiv, *væri týndr*, etter preteritum ’hugðu’ (inf. ’hyggja’). Verbet i hovedsetningen uttrykker antakelse, og da settes verbet i leddsetningen i konjunktiv (Nygaard 1905: 279). Tempusformen er forskjøvet pga. den fortidige hovedsetningen. Pluskvamperfektum brukes for å uttrykke fortid etter en fortidig hovedsetning (Nygaard 1905: 280).

I oversettelsen er det brukt pluskvamperfektum, *hadde druknet*. Hele leddsetningen er forskjøvet pga. indirekte tale, ’det gikk rykter omkring i landene om at folk trodde jarlen *hadde druknet*’. I direkte framstilling ville presens og perfektum blitt brukt: ”Det går rykter omkring i landene om at folk tror jarlen har druknet”.

Eksempler med modalverb

en þeir sendu honum þá hluti, er þar fengusk ok þeir væntu, at honum *myndi* helst *þykkja* sending í (123: 302, 31-32)

og de sendte ham slike ting som fans der, og som de mente han *ville synes* var mest verdt å få som sending (350)

I den norrøne setningen er modalverbet *myndi* (inf. ’munu’) brukt. Det kan uttrykke spekulativ epistemisk modalitet (Slettebø 1980: 53-54). Men et slikt innhold er ikke nødvendigvis riktig her. Nygaard (1905: 215) nevner også at ’munu’ brukes som ”temporalt formord” i tillegg til å være modalt hjelpeverb, og da uttrykker det futurum. Konjunktiven følger av meningsverbet i hovedsetningen, og preteritumsformen samsvarer med tempus i hovedsetningen, den er forskjøvet. ”Efter hovedverbum i fortid betegnes det fremtidige ved imperf. af munu (konj. og ind.)” (Nygaard 1905: 282). Hva som er årsaken til valgmuligheten mellom kon-

junktiv og indikativ, nevnes ikke. *Myndi* er oversatt med *ville*. Dette modal verbet kan også uttrykke både dynamisk modalitet, volitiv, og epistemisk modalitet i betydningen sannsynlighet, og futurum (NRG 616-618). Den siste betydningen, futurum, er riktig her. Modal verbet inngår i 1. kondisjonaliskonstruksjonen *ville synes*, som er forskjøvet fra futurum, 'vil synes', pga. indirekte tanke (jf. Vannebo 1979: 122).

”Þykki mér þannug helzt at unnit, sem Sigurður Þórláksson *myndi hafa vegit* manninn, en Þórður inn lági *myndi hinn hafa ført á kaf*; (135: 318, 9-11) en þat fylgir, at ek *mynda* þess til *geta*, at þat *myndi* til saka *vera funnit*, at þeir *myndi* eigi *vilja*, at Þórálfur *segði* eptir þeim ódádír þær, er hann myni vitat hafa, at satt er (135: 318, 11-14), en oss hefir verit grunnr á, um morð þau ok illvirki, at sendimenn mínir *hafi* þar *verit myrðir* (135: 318, 14-16)

”Jeg tror mest det er gjort på den måten at Sigurd Torlaksson *har drept* mannen, og Tord den låge *har kastet* den andre på sjøen. Til dette kommer at når jeg *har gjettet* slik, så er det fordi de *kan ha hatt* den årsak at de ikke *ville* at Toralf *skulle sladre* om dem om noen ugjerninger der som han *nok* har kjent sannheten om, de mord og misgjerninger vi har hatt mistanke om, at mine sendemenn *er blitt myrdet* (368)

Dette eksemplet er så langt at jeg har segmentert det i tre deler.

Først har linjene 9-11 to modalverbskonstruksjoner etter hovedsetning med verbet 'þykkja', *myndi hafa vegit* og *myndi () hafa ført*. *Myndi* uttrykker i begge konstruksjonene spekulativ epistemisk modalitet. ”Med den nævnte brug af *munu* for at betegne det fremtidige er ikke at forveksle, at i at-sætninger efter verber med betydning af formodning, haab, frygt o. l., og hvis handling er samtidig eller forbigangen i forhold til hovedhandlingen, bruges *munu* som modalt hjælpeverb til betegnelse af det formodede (...). Hjælpeverbet sættes i dette tilfælde baade i indik. og konj.”. (Nygaard 1905: 282). Årsaken til valgmuligheten nevnes ikke. Han viser også at preteritum brukes etter en fortidig hovedsetning (Nygaard 1905: 283). Disse konstruksjonene er oversatt med *har drept* og *har kastet*. Det er klare eksempler på rekonstruerende perfektum (jf. NRG 631) Her slutter taleren seg til hva som muligens kan ha hendt, en slags spekulativ epistemisk modalitet. Verbet *tror* i hovedsetningen uttrykker også et slikt innhold.

I linjene 11-14 forekommer først tre konstruksjoner med modalverbet 'munu' i preteritum indikativ: *Mynda () geta*, *myndi () vera funnit* og *myndi () vilja*. Modal verbet har epistemisk innhold i alle tre. Handlinga i leddsetningene er fortidig i forhold til hovedsetningen i presens (Nygaard 1905: 279 og 282). Konjunktiven i de to siste følger sannsynligvis av menings-

verbet *geta*. De er oversatt med hhv. *har gjettet*, perfektum som bare har temporalt innhold, *kan ha hatt*, der *kan* uttrykker antakelse, eller spekulativ, og *ville*, som har volitivt innhold, og preteritumsformen har fortidsreferanse. Deretter kommer konjunktiv *segði*. Den står etter verbet *vilja*, og er et uttrykk for volitiv. Til slutt har vi 'myni vitat hafa'. Konstruksjoner med "hybridformer" som 'myni' er utelatt fra analysen, men jeg nevner kort at dette modal verbet er oversatt med partikkelen *nok*, som uttrykker sannsynlighet (jf. Solberg 1990: 50), og rekonstruerende perfektum, *har kjent*. Bruk av en muntlig uttrykksmåte som modalpartikler er ellers sjelden i teksten, og det er ikke tilfeldig at den blir brukt i talereferat.

I linje 14-16 har vi perfektum konjunktiv etter uttrykket for mistanke, 'grunr á'. Bare modusformen har modalt innhold. Tempusformen har ikke modalt innhold, men markerer ei avslutta handling, "etter et hovedverbum i præs. (perf.) bruges (...) perf. om det fuldendte" (Nygaard 1905: 279). I oversettelsen er modaliteten bare markert leksikalsk i hovedsetningen, denne gangen med en leddsetning, 'vi har hatt mistanke om'. Tempusformen, *er blitt myrdet*, perfektum passiv, har ikke blitt forskjøvet, men viser til ei avslutta handling, og har dermed bare temporal funksjon.

Jarl orti orða á hann ok leitaði þeira málsenda, er hann vætti, at konungi *myndi* bezt *þykkja* (152: 347, 6-8)

jarlen prøvde å tale til ham og lette etter slike samtaleemner som han trodde kongen best *likte* (402)

Myndi þykkja uttrykker sannsynligvis futurum. Preteritumsformen brukes i futurumskonstruksjoner etter en fortidig hovedsetning (Nygaard 1905: 282). I oversettelsen er det brukt et verb i preteritum, *likte*, altså brukes ikke noe modalverb, som 'ville'. Tempusformen er forskjøvet fra presens til perfektum pga. indirekte tanke.

bauð konungi þat helzt í hug, at þar *myndi vera kominn* Óláfr Tryggvason (188: 377, 7-8)
Det falt kongen inn at det *visst måtte være* Olav Trygvesson som *hadde kommet* (436)

Myndi vera uttrykker spekulativ epistemisk modalitet i betydningen sannsynlighet (jf. Slettebø 1980: 53 og Nygaard 1905: 282). Det er også brukt et adverb her, 'helzt' (med betydningen 'sannsynligvis?'). Konjunktiv brukes, og tempus i hjelpeverbet er forskjøvet til preteritum etter en fortidig hovedsetning (Nygaard 1905: 283). I oversettelsen uttrykker *måtte være* deduktiv epistemisk modalitet. Kongen slutter seg til at det er Olav Tryggvason som har

kommet. Palmer (2001: 6) kaller en slik slutning for "the only possible conclusion". Partikkelen *visst* uttrykker en forsiktig slutning på grunnlag av egen observasjon (Solberg 1990: 46). Fortidsformene som er brukt, *måtte være* og *hadde kommet*, er forskjøvet pga. indirekte tanke. I direkte framstilling ville setningen sett slik ut: "Det må visst være Olav Trygvesson som har kommet".

ok gátu þess, at *vera myndi flutt salt eða síld* (158: 350, 33-34)
de gjettet på at det *kanskje førte* salt eller síld (406)

Myndi uttrykker spekulativ epistemisk modalitet i denne leddsetningen (jf. Nygaard 1905: 282), her er det noen som gjetter eller antar at noe muligens er tilfelle. Tempusformen, preteritum konjunktiv, samsvarer med tempus i hovedsetningen og uttrykker samtidighet (Nygaard 1905: 282-283). Modalverbet *myndi* er oversatt med adverbet *kanskje*, som også uttrykker spekulativ epistemisk modalitet. Det er snakk om en mulig konklusjon (jf. Palmer 2001: 6). Tempusformen i oversettelsen, *førte*, er forskjøvet pga. indirekte tanke. Presens ville vært den naturlige tempusformen i direkte framstilling: "Kanskje skipet fører salt eller síld?"

Konjunktiv settes også i at-setninger etter uttrykk som

- a) "det kan hende", "er mulig", "kan så være"
- b) "det er langt fra", "er nær ved", "mangler mye (noe) på"

(jf. Nygaard 1905: 289)

Jeg har ett eksempel på konjunktiv etter uttrykk av typen a), og det bør regnes som et uttrykk for spekulativ epistemisk modalitet, i det taleren uttrykker en antakelse, noe som er en epistemisk mulighet.

Þórir segir: "vera kann þá, at ek *hafa* þá ekki varliga *mælt*, ef þú ert systurson konungsins Rygja" (117: 290, 19-21)

Tore sa: "Nå *har* jeg *visst vært litt fort til å snakke*, siden du er søstersønn til rygekongen!" (335)

I den norrøne setningen forekommer perfektum konjunktiv, *hafa () mælt* etter uttrykket 'vera kann þá' (hjelpeverbet 'kunna' står i presens indikativ), så her er modaliteten også markert leksikalsk i hovedsetningen. Tempusformen i leddsetningen har fortidsreferanse og indikerer

nok at ei handling er avslutta, siden verbet i hovedsetningen står i presens, jf. Nygaard 1905: 279: ”perf. om det fuldendte”. I oversettelsen er det brukt perfektum. Den har temporalt innhold og markerer ei avslutta handling sett fra nåtida, som i den norrøne setningen. Den epistemiske modaliteten er markert leksikalsk med partikkelen *visst*, som uttrykker en forsiktig slutning basert på observasjon (Solberg 1990: 46), altså deduktiv epistemisk modalitet, men samtidig med en viss reservasjon, taleren går ikke helt god for grunnlaget for slutningen.

b) Erfaringsuttrykk med utsagn eller mening

Nygaard (1905: 291) skriver at indikativ settes i at-setninger etter verb og andre uttrykk for ”sansning, kundskab, erfaring, erkjendelse”, bl. a ’finna’, ’kenna’, ’sjá’, ’spyrja’ og ’vita’. Dette er jo klare uttrykk for at taleren har kunnskap, og ikke bare antar noe. I motsetning til dette, brukes som nevnt konjunktiv etter uttrykk for mening eller formodning. Men han legger til i ei fotnote at ”Nu og da forekommer dog konj. efter disse verber, idet udtrykket opfattes som indeholdende udsagn eller formening” (Nygaard 1905: 291). Hvis erfaringsuttrykket inneholder et utsagn eller antakelse, brukes altså konjunktiv som etter meningsuttrykk. Jeg har 12 setninger av denne typen.

Her er to eksempler:

en þat kÄnnudu þeir af, at Bjarmar *sæi* þá eigi (133: 313, 34-35)
og de skjønte det kom av at bjarmene ikke *så* dem (362)

Hovedsetningen inneholder formening, og det forklarer bruken av konjunktiv, *sæi*, i leddsetningen, altså er det samme grunn til bruk av konjunktiv som etter ’ætla’, ’hyggja’ og andre verb som uttrykker antakelse. Tempusformen er sannsynligvis forskjøvet, slik at preteritum brukes for å uttrykke samtidighet med en fortidig hovedsetning (Nygaard 1905: 280). I oversettelsen er det også brukt preteritum, *så*. Her er også tempusformen i leddsetningen forskjøvet pga. indirekte tanke. I direkte framstilling ville presens blitt brukt: ”Det kommer av at bjarmene ikke ser oss”.

Eksempel med modalverb:

Þórir *sá*, at þá *myndi* eigi *tjóa* at leyna (165: 356, 33)
Tore skjønte at her *nyttet* det ikke å nekte (412)

I den norrøne setningen har vi et modalverb i preteritum konjunktiv og en infinitiv, *myndi* () *tjóa*. Også her brukes konjunktiv for å uttrykke indirekte tanke. Modalverbet *myndi* uttrykker futurum, og preteritum brukes etter en fortidig hovedsetning (Nygaard 1905: 282). I oversettelsen er det bare brukt et verb i preteritum, *nyttet*. Preteritumsformen er forskjøvet pga. indirekte tanke. I direkte framstilling ville presens blitt brukt som futurumsuttrykk, når noe modalverb som 'ville' ikke er brukt: "Det nytter ikke å nekte".

c) Ikke stedfinnende erfaringsuttrykk

Etter erfaringsuttrykk settes alltid konjunktiv når uttrykket betegnes som ikke stedfinnende (Nygaard 1905: 292). Begrepet "ikke stedfinnende" er uklart, men det kan bety at innholdet er negativt. Konjunktiv brukes jo gjerne i leddsetninger etter nektende hovedsetning i moduspråk (Palmer 2001: 13). Jeg har ett eksempel:

Erlingr varðisk svá prúðliga, at engi maðr vissi dømi, at einn maðr *hefði staðit* svá lengi fyrir jammargra manna ats. Äkn. (176: 364, 6-8)

Erling verget seg så modig at ingen noen gang har hørt om en mann som *har stått* alene så lenge når så mange mann gikk på (420-421)

Hovedsetningen inneholder et negativt kategorisk utsagn, markert med 'engi'. Det gir grunn til å anta at "ikke stedfindende" betyr 'negativt'. Den nektende hovedsetningen må være grunnen til at pluskvamperfektum konjunktiv *hefði staðit* brukes i leddsetningen. Tempusformen er forskjøvet pga. indirekte tanke etter et verb i preteritum. "Efter et hovedverbum i fortid bruges (...) plusq. om det (i forhold til hovedhandlingen) fuldendte eller forbigangne" (Nygaard 1905: 280). I oversettelsen er det brukt perfektum, med temporalt innhold. Den markerer ei avslutta handling, og er ikke forskjøvet. Det bør gå fram at norsk ikke markerer såkalt ikke stedfinnende erfaringsuttrykk som ikke-påstand mht. grammatisk markering. Det eneste som viser at hendelsen ikke har funnet sted, er kvantoren 'ingen'.

4.4.2 Indirekte tale og rapport

Palmer (2001: 113) skriver at "The subjunctive is often used to indicate what is reported". I norrønt settes konjunktiv etter utsagnsverb, "naar den talende vil have sætningens indhold opfattet som et citat af en andens ord uden nogen hentydning til, om den omtalte handling virkelig finder (har fundet, vil finde) sted" (Nygaard 1905: 284), og "naar sætningens indhold betegnes som ikke stedfindende" (Nygaard 1905: 284). Her kan altså taleren stille seg nøytral til

innholdet i setningen, når han eller hun mangler førstehåndskjennskap, eller når innholdet ikke finner sted. I motsetning til dette brukes indikativ, ”naar den talende vil have sætningens indhold betegnet, som noget, der virkelig finder (vil finde) sted eller som et historisk faktum” (Nygaard 1905: 286). Indikativ kan altså brukes når innholdet framstilles som et faktum, konjunktiv når sannhetsverdien er usikker eller negativ. Om bruk av tempusformer skriver Nygaard (1905: 285) : ”Efter et hovedverbum i fortid bruges imperf. konj. om det, som er samtidig med hovedhandlingen (eller fortidigt i forhold til nutiden); plusq. konj. om det i forhold til hovedhandlingen forbigangne, om det fremtidige bruges omskrivning med imperf. af munu (skulu). Etter historisk presens brukes både presens og preteritum (Nygaard 1905: 287). Tempusforskyving brukes altså, som i moderne norsk (jf. NRG 573). Dessuten forekommer blanding av direkte og indirekte framstilling. ”Det er idetheletaget eiendommeligt for det gamle sprog, at talen med lethed gaar over fra det indirekte til det direkte udtryk, og at derved opstaar forskjellige mellemformer, hvori begge udtrykksmaader er blandede” (Nygaard 1905: 288). F. eks forekommer blanding av fortid og indikativ, som har ”den indirekte tales tid (og person), men den direkte tales modus” og ”nutids-indikativ (den direkte tales tid og modus, den indirektes person);” (Nygaard 1905: 288). Jeg har mellom 60 og 70 setninger med indirekte tale.

Denne bruken vil jeg dele i to:

- a) indirekte tale (jf. indirekte tanke, som er gjennomgått tidligere)
- b) rapport

Jeg bruker termen ’indirekte tale’ etter personlige uttrykk for utsagn, f. eks: ”Kongen sa”. I moderne norsk blir indirekte tale markert med tempusforskyving. F. eks blir presens gjengitt med preteritum og perfektum gjengitt med pluskvamperfektum. Med andre ord er det slik at norrønt brukte både modus konjunktiv og tempusforskyving for å markere indirekte tale, mens norsk bare bruker tempusforskyving. Det bør også legges til at uforskjøvet tempus kan brukes etter preteritum hvis taleren går god for sannhetsinnholdet i leddsetningen, eller har kunnskap om gyldigheten av det (jf. NRG 575-576).

Når hovedsetningen inneholder upersonlige uttrykk for indirekte tale som f. eks ”det blir sagt at”. ’Rapport’ er det samme som det NRG (605) kaller ”et rykte eller et forlydende”. Taleren gjengir informasjon som stammer fra en annen kilde (NRG 605). Dette kaller Palmer (2001: 37) ’reported’. Dette markeres med konjunktiv i norrønt, som indirekte tale. Rapport kan

markeres med modalverbet 'skulle' i norsk (NRG 605 og 612). Det har jeg få eksempler på i materialet. Om dette verbet eller et annet modalverb blei brukt i den betydningen i norrønt, kan jeg ikke uttale meg om med sikkerhet. Slettebø (1980: 50) nevner ikke noe om dette, men skriver om modalverbet 'skulu' at "språkbrukaren kan velja 'skulu' når han vil markera at han held neksusinnhaldet for å vera subjektivt deontisk naudsynt". Traugott (1989: 41-42) viser at verbet 'sculan', som tilsvarer 'skulle', blei brukt med epistemisk betydning i gammelengelsk. Med utgangspunkt i Slettebøs (1980) beskrivelse er det en mulighet for at at 'skulu' utelukkende uttrykte deontisk modalitet, og at den epistemiske modaliteten i betydningen 'rapport' blei grammatikalisert seinere, men som sagt er spørsmålet åpent.

a) Indirekte tale

Eksempler:

þeir segja, at hann *hefði þungliga tekit* þeira málum (131: 309, 25)
de sa kongen *hadde tatt* det de *hadde sagt* svært ille opp (357)

Her brukes pluskvamperefektum konjunktiv, *hefði () tekit*, etter en hovedsetning med historisk presens. Historisk presens er å regne som en fortidsform. Konjunktiven markerer indirekte tale, innholdet i setningen er et sitat (Nygaard 1905: 284). Tempusformen er forskjøvet, den markerer at handlinga er fortidig i forhold til hovedsetningen (Nygaard 1905: 285). Etter en hovedsetning med presens eller perfektum ville preteritum eller perfektum blitt brukt i leddsetningen for å uttrykke fortid (Nygaard 1905: 284). I oversettelsen er også tempusformen forskjøvet. Det viser også at taleren ikke har kjennskap til om personene snakker sant (jf. NRG 575). Her ville perfektum blitt brukt i direkte tale: "Kongen har tatt det vi har sagt svært ille opp".

"ok sagði hon mér, at þú *værir* beztr læknir hér í staðinum" (189: 378, 7-8)

"og hun sa til meg at De *var* den beste lege her i byen" (437)

I dette eksemplet brukes preteritum konjunktiv, *værir*. Konjunktiven markerer indirekte tale (Nygaard 1905: 284). Tempusformen i leddsetningen er forskjøvet for å markere samtidighet med hovedsetningen. Preteritum brukes etter et fortidig hovedverb om det som er samtidig med dette (Nygaard 1905: 285). I oversettelsen er tempusformen forskjøvet pga. indirekte

tale, og i direkte tale kunne en brukt presens. Det er også en mulighet for at preteritum brukes fordi taleren ikke har kunnskap om kongens evner, eller til og med stiller seg tvilende til ryktene om dem. Hadde hun hatt den kunnskapen eller gått god for informasjonen hun hadde fått, ville presens blitt brukt: ”Hun sa til meg at De er den beste lege her i byen”, og det samme gjelder som nevnt for indirekte framstilling.

Hann segir þat frá átrunaði sínum, at hann *trýði* á mátt sinn ok megin (215: 394, 12-14)

Han sa om sin tro at han *trodde* på egen kraft og styrke (454)

Her er det også brukt preteritum konjunktiv, *trýði*, i leddsetningen. Konjunktiven markerer indirekte tale, setningen skal bare oppfattes som et sitat (Nygaard 1905: 284). Tempusformen er forskjøvet etter historisk presens. Preteritumsformen har dermed ikke fortidsreferanse, men markerer som i de andre setningene at handlinga i leddsetningen er samtidig med den i hovedsetningen, som er fortidig (Nygaard 1905: 285). I oversettelsen er preteritum brukt, også her skyldes denne tempusformen forskyving. Tilhøreren går ikke nødvendigvis god for utsagnets sannhetsverdi. I direkte tale ville en brukt presens: ”Jeg tror på egen kraft og styrke”.

Eksempler med modalverb

sagði sem var, at hann *myndi* eigi styrk til þess *fá*, at standa í mót feðr sínum (148: 342, 28-29)

hun sa som sant var, at han *ville* ikke *få* noen makt til å stå imot sin far (397)

Etter utsagnsverbet ’sagði’ er det brukt en konstruksjon med et modalverb i preteritum konjunktiv, *myndi fá*. Konjunktiven viser at setningen bare er et sitat (Nygaard 1905: 284). I denne leddsetningen har nok modalverbet temporalt innhold, futurum. Etter en hovedsetning med preteritum uttrykkes futurum med preteritum av ’munu’ (Nygaard 1905: 285), tempusformen er forskjøvet. I oversettelsen brukes modalverbet *ville*. Det uttrykker også futurum, og er forskjøvet pga. indirekte tale. I direkte tale ville presens av modalverbet blitt brukt (1. futurum): ”Du vil ikke få noen makt til å stå imot din far”.

Þá beið hann ok mælti, at þeir *myndi* hvergi *komask* at svá búnu (141: 332, 26-27)

da ventet han, og sa de *kom* ingen vei på denne måten (385)

i den norrøne setningen er det brukt en konstruksjon med et modalverb i preteritum konjunktiv, *myndi komask*. Konjunktivformen skyldes utsagnsverbet 'mælti', setningen skal bare oppfattes som et sitat (Nygaard 1905: 284). Modalverbet har nok også her futurumsinnhold, og står i preteritum etter en fortidig hovedsetning (Nygaard 1905: 285). I stedet for en konstruksjon med et modalt hjelpeverb, som f. eks 'ville komme', er *myndi komask* oversatt med preteritum *kom*. Preteritumsformen skyldes indirekte tale. I direkte framstilling kunne presens 'kommer' ha blitt brukt, med futurumsbetydning: "Vi kommer ingen vei på denne måten".

Ikke stedfinnende utsagn

Nygaard (1905: 286) skriver: "Efter udsagnsverber (og lignende udtryk) sættes (...) at-sætningen i konj., naar sætningens indhold betegnes som ikke stedfindende". Begrepet "ikke stedfindende" framstår som noe uklart, det er ikke nevnt om innholdet er i strid med virkeligheten, eller om setningen bare er et negativt kategorisk utsagn. Jeg går inn for det siste. Palmer (2001:116) skriver: "The most common association of Negative with subjunctive is in subordinate clauses where the superordinate clause is negated". Her er to eksempler på denne bruken.

En eigi var sú sÄk við hann rett fundin, at hann *væri* hnöggr fjár við sína menn; hann var inn mildasti við vini sína (181: 371, 21-23)

Men det var ikke sant det folk sa om ham, at han *var* knipen på gull mot sine menn; for han var svært gavmild mot vennene sine (429-430)

Hovedsetningen inneholder setningsadverbet 'eigi', så leddsetningen kan sies å ha et innhold som ikke er stedfinnende. Konjunktiv er dermed riktig modus (jf. Nygaard 1905: 286). Hadde setningen beskrevet noe som hadde funnet sted, eller et historisk faktum, ville verbet stått i indikativ (Nygaard 1905: 286). Preteritumsformen følger av den fortidige hovedsetningen. I den norske oversettelsen er det brukt preteritum. I moderne norsk kan preteritum brukes når taleren ikke går god for gyldigheten i setningsinnholdet (NRG 630-631) slik det er vist i avsnittet over. Men det gjelder ikke nødvendigvis her. Et direkte utsagn i preteritum trenger ikke å forskyves (NRG 573), og dermed oppstår en mulig tvetydighet. Men setningen like etter har preteritum med temporalt innhold, og da går det klart fram at *var* i den foregående setningen også har temporalt innhold (nettopp derfor har jeg tillatt meg å ta med setningen etter). Ved å

se på konteksten går det dermed klart fram at tempusformen viser til et fortidig forhold. Det negative innholdet er bare markert med setningsadverbialet 'ikke'.

”er þat ólíkliga mælt, at ek *mynda vera vilja* skaðamaðr Þórálfs, þvíat hann var fóstbróðir ok góðr vinr” (135: 318, 23-24)

”Det ligner ikke noe å si at jeg *skulle ville være* Toralvs drapsmann, for han var min fosterbror og gode venn” (368)

Her er nok et negativt eller ikke stedfinnende utsagn, i alle fall sett fra talerens ståsted. Hovedsetningen inneholder det negative adverbet ”ólíkliga”. Derfor står modalverbet *myndi* i konjunktiv, og her uttrykker det spekulativ epistemisk modalitet. Preteritumsformen har nok temporalt innhold, jf. Nygaard 1905: 284: ”Efter et hovedverbum i præs. (fut.) (...) bruges (...) perf. eller imperf. konj. om det forbigangne”. Det vises til drapet på Toralv, som hadde skjedd før ytringsøyeblikket og dermed er en fortidig hendelse.

I oversettelsen er *skulle* brukt. Dette modalverbet kan ha ulike typer epistemisk betydning, og er vanlig som uttrykk for antakelser i negerte setninger (NRG 610), og kan også brukes med betydningen 'rapport' (jf. NRG 612). Siden taleren kommenterer et utsagn der sannhetsverdien ikke er kjent (ingen kjenner klart til hvem som er drapsmannen), er 'rapport' den mest sannsynlige betydningen i en slik kontekst. *Ville* har volitivt innhold. Preteritumsformen har temporalt innhold. Ellers er det negative innholdet i hovedsetningen markert med 'ikke', som i det forrige eksemplet.

b) Rapport

Eksempler:

Svá er sagt, at bøndr *hefði* eigi minna lið en hundrað hundraða (224: 399, 19-20)

Det er sagt at bøndene *hadde* en hær på ikke mindre enn hundre hundrer (14400)” 460

Etter uttrykket 'svá er sagt', er verbet 'hafa' satt i preteritum konjunktiv, *hefði*. Konjunktiven markerer at taleren ikke har førstehåndskjennskap til innholdet, eller for å gjenta Nygaards beskrivelse: ”naar den talende vil have sætningens indhold opfattet som et citat af en andens ord, uden nogen hentydning til, om den omtalte handling virkelig finder (...) sted” (Nygaard 1905: 284). Tempusformen har temporalt innhold. Preteritum brukes etter en hovedsetning

med presens for å uttrykke fortid (jf. Nygaard 1905: 284). Her er tempus altså ikke forskjøvet, slik tilfellet er etter fortidige hovedsetninger.

I oversettelsen har tempusformen temporalt innhold etter den nåtidige hovedsetningen. Den uttrykker fortid. Hovedsetningen ”det er sagt at” viser at det dreier seg om et rykte. I norsk kan også rapport markeres med modalverbet ’skulle’. Det kan illustreres med følgende omskriving:

”Bøndene skulle ha en hær på ikke mindre enn hundre hundrer”

Den mest rimelige tolkinga av denne setningen, er ”det er fortalt at bøndene hadde en hær på ikke mindre enn hundre hundrer”.

BjÄrn stallari spurði tíðendi þau, er sagt var, at Hákon jarl *væri týndr* (186: 375, 23-24)

Bjørn stallare fikk høre det ordet som gikk, at Håkon jarl *hadde druknet* (434)

Her står verbet i leddsetningen i pluskvamperfektum konjunktiv, *væri týndr*, etter uttrykket ’er sagt var’. Konjunktiv markerer også her at taleren ikke har førstehåndskjennskap til innholdet (Nygaard 1905: 284). Tempusformen er forskjøvet pga. indirekte tale etter en fortidig hovedsetning, og pluskvamperfektum markerer at handlinga er fortidig i forhold til leddsetningen (Nygaard 1905: 285). Etter en nåtidig hovedsetning ville nemlig perfektum eller preteritum blitt brukt (Nygaard 1905: 284). I oversettelsen er førstehåndskjennskapet også markert i hovedsetningen, men verbet i leddsetningen, *hadde druknet*, er forskjøvet pga. indirekte tale. I direkte framstilling ville presens vært den naturlige tempusformen: ”Håkon jarl har druknet”.

Eksempel med modalverb

Spurðu þeir þá af hljóði at um farar Ásbjarnar; var þeim svá sagt, at hann *myndi* þá sunnan á leið (123: 301, 8-9)

De spurte i all stillhet etter hvor Asbjørn var, og fikk vite at han *var* på vei sørfra (348)

Her inneholder den norrøne setningen en konstruksjon med modalverbet *myndi*. Konjunktiv brukes etter et utsagnsverb i preteritum (Nygaard 1905: 284). Modalverbet kan ha spekulativt epistemisk innhold. ”I en af udsagnsverbum afhængig at-sætning kan hjælpeverbet munu bruges om det formodede” (Nygaard 1905: 289). Nygaard (1905) skriver ingenting om tempusbruk i denne sammenhengen, men jeg antar at den er som for annen indirekte tale, dvs. at preteritumsformen er forskjøvet for å uttrykke samtidighet med den fortidige hovedsetningen

(Nygaard 1905: 285). I oversettelsen er det brukt preteritum av et leksikalsk verb, *var*.

Innholdet av antakelse er ikke markert, verken med et modalverb med epistemisk innhold som 'kunne' eller en partikkel som 'nok'. Preteritumsformen er forskjøvet pga. indirekte tale. I direkte framstilling kunne en brukt presens: "Asbjørn er på vei sørfra".

4.4.3 Spørrende leddsetninger og spørsmål

Spørrende leddsetninger begynner med spørrepronomen eller partikler, 'ef' – om, 'hvært', etc (Nygaard 1905: 295). Jeg har ca. 60 setninger av denne typen i materialet, og har delt dem inn i to grupper, avhengig av verbet i hovedsetningen:

- a) forsøk og undersøkelse
- b) indirekte spørsmål

a) Forsøk og undersøkelse

Konjunktiv brukes i spørrende leddsetninger etter verb og uttrykk som bl. a. 'freista', 'reyna', 'kosta', 'njósna', som uttrykker forsøk, undersøkelse, rådslagning, overveielse, betenkning og gjetning, og også i spørrende leddsetninger etter meningsuttrykk som 'hyggja at' (i betydningen 'overveie'), 'gruna' og 'vita', når de blir brukt i betydningen "undersøke", "få rede på" (Nygaard 1905: 295), og konjunktiv brukes av og til etter erfaringsuttrykk (Nygaard 1905: 299). I slike spørrende leddsetninger brukes presens konjunktiv etter nåtid og preteritum konjunktiv etter fortid (Nygaard 1905: 296).

Eksempler:

Óláfr konungr var um sumarit í Víkinni ok hafði menn á njósn, ef Knútr konungr *kvæmi* til Danmerkr (132: 310, 18-20)

Kong Olav ble i Viken om sommeren, og han hadde folk ute for å holde utkikk med om kong Knut *skulle komme* til Danmark (358)

Norrønt bruker her preteritum konjunktiv, *kvæmi*, i leddsetningen. Tempusformen samsvarer med den fortidige hovedsetningen (jf. Nygaard 1905: 296), her har preteritum temporalt innhold. Modusformen følger av uttrykket for undersøkelse, 'njósn', som er oversatt med 'utkikk'. I oversettelsen er det brukt et modalt hjelpeverb og infinitiv, *skulle komme*. Denne konstruksjonen har temporalt innhold, nemlig futurum. Her dreier det seg om et tenkt framtidig

tilfelle sett fra fortida (jf Vannebo 1979: 122 og 265-266). Derfor står *skulle* i preteritum. Hadde ytringstidspunktet vært nåtidig, ville presens kunne blitt brukt som futurumsuttrykk: ”Han har folk ute for å holde utkikk med om kong Knut kommer til Danmark”

Eksempler med modalverb:

stefndi þá hverr í brot ok leitaði heim, ef hann *mætti finna* hýski sitt (121: 298, 30-31)
hver tok veien bort og søkte hjem om han *kunne finne* igjen husstanden sin (345)

Modalverbet *mætti* (inf. ’mega’) blir brukt i denne spørresetningen. Slettebø (1980: 61-62) skriver at verbet ’mega’ ikke er markert for skillet deontisk/epistemisk, og stort sett har betydningen ’mulighet’, som er et svært generelt innhold, men i enkelte kontekster kan det ha betydningen ’habilitativ’. Dette innholdet er det riktige i denne setningen, det er snakk om å være i stand til, ha evnen til å finne igjen noe. Modus konjunktiv brukes fordi det er en under-søkende spørresetning (Nygaard 1905: 300). Tempusformen, preteritum, samsvarer med tempus i hovedsetningen (Nygaard 1905: 296), og har temporalt innhold. Setningen beskriver jo en fortidig hendelse. I oversettelsen har også *kunne* habilitativt innhold. Også her brukes preteritum for å markere at hendelsen er fortidig.

ok váru þar margar getur á, hvað af skipum þeim *myndi orðit* (129: 307, 6)
og det var mange gjetninger om hvor det *kunne ha blitt* av disse skipene (354)

Myndi orðit uttrykker spekulativ epistemisk modalitet (Nygaard 1905: 297). Det er jo snakk om en antakelse eller gjetning i form av en spørresetning. Konjunktiven skyldes uttrykket for gjetning eller spørsmål i hovedsetningen, ’getur’ (Nygaard 1905: 295). Preteritumsformen samsvarer med tempusformen i hovedsetningen (Nygaard 1905: 296). I oversettelsen brukes modalverbet *kunne*, også det har betydningen spekulativ epistemisk modalitet. Preteritumsformen markerer indirekte tanke i spørsmålsform. Modalverbet inngår i en 2. kondisjonalis-konstruksjon. I direkte framstilling ville 2. futurum vært den riktige tempusformen: ”Hvor kan disse skipene ha blitt av?”

En fyrir þá sÄk, er Óláfr konungr hafði lið mikit ok hann fekk eigi it sanna spurt, hvert hann *skyldi stefna* til fundar við Knút, en mÄnnum þótti sér illa gegna dvÄl í einum stað með her svá mikinn, þá réð hann þat af, at sigla með herinn suðr til Danmerkr (144: 338, 31-35)

Og nå da kong Olav hadde en stor hær, og han ikke kunne få visshet for hvor han *skulle styre* hen for å finne Knut og folk dessuten syntes det ikke var bra å bli så lenge på ett sted med en så stor hær, så valte han av den grunn å seile sør til Danmark med hæren (392)

Denne spørresetningen står etter en hovedsetning med et erfaringsuttrykk og nekting. Det er nok grunnen til at konjunktiv, *skyldi stefna*, brukes i leddsetningen. At-setninger settes jo i konjunktiv etter slike hovedsetninger (Nygaard 1905: 292). Modalverbet *skyldi* kan uttrykke permissiv deontisk modalitet (jf. Slettebø 1980: 50), men det stemmer ikke alltid, det fins nemlig eksempler på bruk der nevnte innhold ikke er dekkende og der taleren har valgt 'skulu' for å gjøre det klart at setningen ikke er en påstand ("ikkje-faktivisk", jf. Slettebø 1980: 52), og dessuten kan modalverbet ha fått et redusert innhold (jf. Slettebø 1980: 51-52). Nygaard (1905: 215) skriver jo at 'skylda' brukes i stedet for 'mynda', med bibetydning av forsikring, altså futurum med et element av permissiv deontisk modalitet. Preteritumsformen samsvarer med tempus i leddsetningen (Nygaard 1906: 296), det er en fortidig hendelse som beskrives. I oversettelsen er konstruksjonen *skulle styre* brukt. I en slik kontekst brukes nok modalverbet *skulle* som futurumsuttrykk. Preteritumsformen har temporalt innhold. Leddsetningen viser til et framtidig forhold sett fra fortida. I en nåtidig setning kunne en brukt et modalverb i presens (i en 1. futurumskonstruksjon): "Han kan ikke få visshet for hvor han skal styre".

b) Indirekte spørsmål

Konjunktiv settes etter verb og uttrykk som betyr 'å spørre', bl. a 'spyrja', 'leita' og 'leiða at spurningum' (Nygaard 1905: 297). Men indikativ kan også brukes, "idet den direkte tales form beholdes, dels saaledes, at man blot har dennes maade, dels saa, at man baade har den direkte tales tid og maade" (Nygaard 1905: 298). Palmer (2001: 121) skriver at "(...) the subjunctive is used in reported (indirect) questions". Dessuten brukes ofte konjunktiv i spørresetninger etter utsagnsverb, men her brukes like gjerne indikativ (Nygaard 1906: 298), og i tillegg nevner Nygaard (1905: 300) bruk av potensiell konjunktiv i spørresetninger. Når det gjelder tempusbruken i indirekte spørsmål, er det grunn til å gå ut fra at tempus forskyves som i indirekte tale, når Nygaard (1905, se sitatet over) nevner at spørsmål i indikativ kan ha samme tempus som i direkte tale.

Eksempler:

Hann spyrr, ef þeir *hefði* skírn *tekit* (204: 385, 33-34)

Han spurte om de *hadde tatt* dåpen nå (445)

I den norrøne setningen har vi et typisk eksempel på konjunktiv etter et spørreverb, *spyrr* (inf. 'spyrja'). Hovedsetningen inneholder et spørreverb i presens. Det er sannsynligvis historisk presens, siden det er brukt en fortidsform i leddsetningen. I leddsetningen er det brukt pluskvamperfektum. Tempusformen er forskjøvet som i indirekte tale etter fortid eller historisk presens (jf. Nygaard 1905: 285 og 287), der pluskvamperfektum markerer noe som er fortidig i forhold til hovedsetningen (Nygaard 1905: 285). I oversettelsen er tempusformen forskjøvet for å markere indirekte tale i spørsmålsform. Hadde det vært direkte tale, ville perfektum ha vært den mest passende tempusformen, fordi det er snakk om ei avslutta handling sett fra et nåtidig ståsted: "Har dere tatt dåpen nå?".

Þá spurdi hann, hvar Þormóðr skáld *væri* (208. 390, 1)

Og så spurte han hvor Tormod skald *var* (450)

Dette er enda et eksempel på konjunktiv etter 'spyrja'. Tempusformen i leddsetningen er forskjøvet for å samsvare med tempus i hovedsetningen, preteritum. Den markerer da samtidighet med handlinga i hovedsetningen (Nygaard 1905: 285). I oversettelsen er tempusformen forskjøvet for å markere indirekte tale. I direkte tale ville presens vært riktig tempusform: "Hvor er Tormod skald?"

Eksempel med modalverb

Grjótgarðr spurði, ef konungr *mætti nema* orð hans (166: 357, 20)

Grjotgard spurte om kongen *kunne høre* det han sa (413)

Denne setningen inneholder en konstruksjon med et modalverb i preteritum konjunktiv, *mætti*. Dette modalverbet har her habilitativt innhold. Valg av modus følger hovedregelen. Konjunktiv er satt etter et spørreverb i hovedsetningen. Når det gjelder tempus, er preteritum brukt etter fortidig hovedsetning for å markere samtidighet (Nygaard 1905: 285), tempusformen er da forskjøvet. *Mætti* er oversatt med *kunne*. 'Kunne' uttrykker både epistemisk, deontisk og dynamisk mulighet, og i en slik kontekst har modalverbet dynamisk betydning, habilitativ. Grjotgard spør om kongen er i stand til å høre det han sier. Når modalverbet står i preteritum

er det, gjelder det samme her som i de andre spørresetningene. Tempusformen er forskjøvet for å markere indirekte tale. Presens ville vært riktig tempusform i direkte tale: ”Kan De høre det jeg sier, konge?”

Spørresetninger etter utsagnsverb

Spørresetninger etter utsagnsverb kan settes både i indikativ og konjunktiv (Nygaard 1905: 298). Jeg har noen setninger med konjunktiv i materialet.

Þat var einn dag, at menn konungs røddu sín í milli um veðr, hvart *væri* sunnan eða útsynningr, eða hvárt *væri* segltøkt eða eigi fyrir Jaðar (134: 316, 20-22)

Det var en dag som kongsmennene snakket sammen om været, om det *var* sønnavær eller sørvest, og om været *var* slik at en *kunne seile* om Jæren med det eller ikke (366)

Den norrøne setningen bruker konjunktiv etter utsagnsverbet, og bruken av tempus stemmer overens med annen tempusbruk i indirekte tale, preteritum brukes etter en fortidig hovedsetning for å uttrykke samtidighet (Nygaard 1905: 285). I oversettelsen brukes preteritum *var*. Tempusformen er forskjøvet pga. indirekte tale. I den siste setningen bør en legge merke til at ’*væri* segltøkt’ er oversatt med *kunne seile*. Modalverbet *kunne* uttrykker her habilitativ, betydningen er jo ’er en i stand til å seile om Jæren i dette været?’. Tempusformen er forskjøvet pga. indirekte tale. I direkte tale er presens den naturlige tempusformen, siden det er snakk om nåtid: ”Er det sønnavær eller sørvest, og er været slik at en kan seile om Jæren med det?”.

Eksempler med modalverb

ok sá verðmenn Knúts konungs skipit ok røddu sín í milli, hvat skipa þat *myndi vera* (158: 350, 32-33)

Kong Knuts vaktmenn så skipet og talte med hverandre om hva det *kunne være* for slags skip (406)

Myndi vera uttrykker spekulativ epistemisk modalitet, og modalverbet står i konjunktiv. Preteritumsformen uttrykker nok samtidighet med den fortidige hovedsetningen som i annen indirekte tale (jf. Nygaard 1905: 285). I oversettelsen har modalverbet *kunne* epistemisk innhold, spekulativ. Modalverbet ’kunne’ brukes i spørsmål med epistemisk modalitet (NRG

596). Tempusformen er forskjøvet pga. indirekte tale. I direkte tale ville setningen sett slik ut: ”Hva slags skip kan det være?”

Þeir snöru þá í brot ok tóku tal sín í milli ok réðu um, hvert ráð upp *skyldi taka* (204: 385, 36-37)

Så gikk de bort og talte med hverandre og rådslo om hva de *skulle gjøre* (446)

Modalverbet *skyldi* (inf. 'skulu') står i preteritum konjunktiv. Tempusformen uttrykker nok samtidighet med den fortidige hovedsetningen (Nygaard 1905: 285). 'Skulu' uttrykker permissiv deontisk modalitet (jf. Slettebø 1980: 50), men kan også ha fått redusert innholdet, slik at det bare uttrykker ikke-påstand (jf. Slettebø 1980: 52). Nygaard (1905: 284) skriver at 'skulu' av og til bruke i stedet for 'munu' som futurumsuttrykk, og da ”med betydning af nødvendighed, pligt eller forsikring). Det siste er nok tilfelle i denne setningen. I oversettelsen brukes *skulle*. Verbet uttrykker deontisk modalitet, f. eks påbud eller forsikring (NRG 604-605), men kan også uttrykke en bestemmelse eller ei planlagt handling (NRG 604). Det siste er nok riktig innhold her. Det blir da et slags uttrykk for futurum. Preteritumsformen skyldes forskyving pga. indirekte tale. I direkte tale ville 1.futurum blitt brukt: ”Hva skal vi gjøre?”.

Spørrende leddsetninger med potensiell konjunktiv (jf. Nygaard 1905: 300)

Óláfr konungr gaf heimleyfi mÄrgum mÄnnum sínum, þeim er bú áttu ok bÄrn fyrir at hygga, þvíat þeim mÄnnum þótti ósynt, hverr fríðr *gefinn væri* varnaði þeira manna, er af landi brot *föri* með konungi (180: 369, 23-26)

Kong Olav ga hjemlov til mange av sine menn, de som hadde gård og barn å tenke på; for disse folkene mente det var usikkert hva slags fred det *ville bli gitt* for eiendommene til de menn som *dro* bort fra landet med kongen (428)

I den norrøne spørresetningen brukes preteritum konjunktiv med potensielt innhold (Nygaard 1905: 300). Relativsetningen til slutt er en innskrenkende relativsetning, og der brukes konjunktiv (Nygaard 1905: 303). Bruk av konjunktiv i slike setninger gjennomgås ikke i denne oppgaven. I oversettelsen er det brukt *ville* og passiv, *bli gitt*. Modalverbet *ville* har temporalt innhold, futurum. Preteritumsformen av verbet skyldes forskyving pga. indirekte tanke. I direkte framstilling hadde setningen sett slik ut: ”Det er usikkert hva slags fred det vil bli gitt for

eiendommene til de mennene som drar bort fra landet med kongen”. Noe potensielt innhold er ikke markert i oversettelsen.

4.4.4 Andre at-setninger

Jeg har to andre at-setninger med preteritum konjunktiv. De skiller seg fra tilsvarende ledd-setninger ved å ha konjunktiv med potensielt og irrealt innhold. Både tempus og modus har modalt innhold, som i helsetninger, i disse leddsetningene.

”hafa bøndr verðleik til þess, at svá væri gÁrt, sem þer vilið” (205: 387, 30-31)
(’vilið’ er presens konjunktiv)

”Bøndene fortjente ikke bedre enn at det *ble gjort* slik som dere vil” (447)

I at-setningen er preteritum konjunktiv brukt. Den uttrykker potensialis, taleren snakker om en tenkt, framtidig hendelse. I oversettelsen er den oversatt med modal fortid, *ble gjort*. Her har preteritumsformen også potensielt innhold. Legg også merke til at hovedsetningen i norrønt inneholder et verb i presens indikativ, ’hafa’. Det er oversatt med preteritum, ’fortjente’. Her har preteritum modalt innhold.

Finnr svarar: ”ekki mundi þat þik dreyma, at eigi *myndi skyldra* at vaka ok búask við hernum, er at oss ferr” (214: 393, 19-21)

Finn svarte: ”Du drømte vel ikke slik at du ikke heller *skylder* å våke og gjøre deg ferdig til å ta imot den hæren som kommer mot oss” (454)

Den norrøne at-setningen inneholder en modalverbskonstruksjon, *myndi skyldra*. Modalverbet i preteritum konjunktiv, *myndi*, har trolig epistemisk innhold, spekulativ. Det er jo snakk om en tenkt situasjon. Denne konstruksjonen er oversatt med presens *skylder*, med temporalt innhold.

Nygaard (1905: 292) skriver: ”a) I indikativ sættes en at-sætning, naar der udsiges en dom eller bemerkning om, eller der overhovedet i talen henvises til et forhold eller en omstændighed, der betegnes som virkelig stedfindende”, ”b) Naar derimod den talende vil have sætningens indhold betegnet som noget, han alene tænker sig eller forudsætter, sættes konjunktiv” (Nygaard 1905: 293) og ”c) Konjunktiv sættes ligeledes, naar det, hvorom en

bemerkning udsiges, eller hvortil der i talen henvises, betegnes som ikke stedfindende” (Nygaard 1905: 294). Denne bruken av konjunktiv har jeg ingen direkte eksempler på.

4.5 Adjektiviske leddsetninger

Dette er relativsetninger. Konjunktiv brukes i generaliserende relativsetninger etter tre typer hovedsetninger: Spørrende, nektende og oppfordrende. ”I relativsætninger, der karakteriserer det substantiviske ord som betegnelse for en art eller klasse (”saadan som”), sættes konjunktiv i regelen efter en nektende, spørgende eller opfordrende hovedsætning” (Nygaard 1905: 301). Disse typene av hovedsetninger inneholder jo tydelig ikke-påstand. Både nekting, spørsmål og ønske forbindes med modalitet i modusspråk (Palmer 2001: 11-13). De to første uttrykker setningsmodalitet, den siste har et optativt innhold og vil ikke behandles her.

4.5.1 Nekting

Jeg har ett eksempel på konjunktiv i generaliserende relativsetning etter nektende helsetning.

”Þar kom ek aldrið fyrr, er ek *væra* eigi hlutgengr við aðra menn (201: 383, 36-37)

”Aldri før har jeg vært noe sted der jeg ikke *var* god nok til å gå i lag med andre menn” (443)

Konjunktiv brukes gjerne etter en nektende hovedsetning (jf. Palmer 2001: 12 og 116-120). I den norrøne setningen brukes preteritum konjunktiv *væra*. Bruken av konjunktiv skyldes det nektende setningsadverbet ’aldrið’ i hovedsetningen. Preteritumsformen har temporalt innhold, fortid. I oversettelsen brukes preteritum *var* med temporalt innhold. Norsk behandler ikke nekting som ikke-påstand, dette er jo en kategori som forbindes med ikke-påstand i modusspråk (jf. Palmer 2001: 12).

4.5.2 Spørsmål

Jeg har ingen eksempler med generaliserende relativsetninger etter spørsmål.

4.6 Adverbielle leddsetninger

4.6.1 Vilkårskompleks

Nygaard (1905) behandler vilkårskompleks, ”betingede udsagn”, sammen med helsetninger når det gjelder bruk av konjunktiv (Nygaard 1905: 199 og 206-219) Tempusformen i et vilkårskompleks med konjunktiv har modalt innhold, som i helsetninger. Det er nemlig pre-

teritum konjunktiv som brukes (Nygaard 1905: 213). Her blir modaliteten altså uttrykt ved hjelp av både tempus og modus. Palmer skriver: "The subjunctive is used in conditional clauses in a number of languages (...) However, 'modal tense' (...) is usually involved as well" (Palmer 2001: 125). Det er tilfelle i norrønt, det er som nevnt preteritum konjunktiv som brukes.

Et vilkårskompleks består av en vilkårssetning eller hvis-setning ('protasis', Palmer 2001: 207-208) og en følgesetning eller så-setning ('apodosis', Palmer 2001: 208). Jeg vil behandle vilkårskompleks som en enhet, både vilkårs- og følgesetningen behandles her. I norrøne vilkårskompleks kan preteritum konjunktiv uttrykke både potensielle og uvirkelige vilkår: "Naar i det betingede udsagn betingelsen udsiges som noget, den talende alene tænker sig eller antager, sættes imperf. konj. saavel i betingelsessætningen som i hovedsætningen" (Nygaard 1905: 213), og "Konjunktiv bruges ligeledes i begge sætninger i det betingede udsagn, naar man (...) vil have betingelsen udsagt som antaget mod virkeligheden. Imperf. konj. bruges da, naar udsagnet gjælder nutid; om fortid bruges mest bestemt plusquamperf., men ofte ogsaa imperf." (Nygaard 1905: 213). Konstruksjoner med 'munda' eller 'mynda' kan også brukes (Nygaard 1905: 214). Nygaard (1905: 210) skriver også at "I betingede udsagn sættes indikativ, saavel i hovedsætningen som i bisætningen, naar alene det logiske sammenhængsforhold skal betegnes". Dermed ser det ut til at indikativ brukes i reelle vilkår, når noe skal betegnes som en åpen mulighet. Moderne norsk bruker modal fortid, helst preteritum, i uvirkelige vilkår og i potensielle. I reelle vilkår, der vilkårskomplekset bare uttrykker en åpen mulighet, brukes presens. Jeg har ca. 40 hypotetiske vilkårskompleks i materialet, og dessuten har jeg en del reelle vilkår med konjunktiv som skyldes indirekte tale eller tanke.

Eksempler:

Lét Þórarinn af honum fjÄtur ok fylgði honum í stofu eina lítla, ok lét þá fá honum drykk ok mat ok segir honum, hvat konungr *hefði á lagt*, ef ÁsbjÄrn *hlypi* í brot (119: 294, 32-35)
Nå tok Toraren av ham lenkene og fulgte ham bort i en liten stue og lot ham få mat og drikke, og fortalte ham hva kongen *hadde lovt* om Asbjørn *løp* bort (340)

Dette er et reelt vilkår. Taleren forholder seg til en åpen, framtidig mulighet. Når preteritum konjunktiv er brukt i vilkårskomplekset, skyldes det at setningene inneholder indirekte tale. Konjunktiven markerer altså indirekte framstilling. Tempusformen er forskjøvet etter historisk presens. I de foregående setningene er jo preteritum indikativ brukt, med temporalt inn-

hold. I oversettelsen er det brukt preteritum av samme grunn som i de norrøne setningene, tempusformen er forskjøvet pga. indirekte tale. I direkte tale ville perfektum og presens blitt brukt, siden vilkåret er reelt: ”Dette har kongen lovt om du løper bort”.

”*væri* oss þat órlausn, at þurfa eigi lengra at fara” (117: 290, 7-9)

”Det *ville være* en hjelp for oss om vi ikke trengte å fare lenger” (335)

Her uttrykkes et framtidig vilkår som taleren bare tenker seg eller antar (jf. Nygaard 1905: 213), et potensielt vilkår. Et slikt vilkår kan ikke prøves mot virkeligheten, når det bare refererer til en tenkt hendelse. I følgesetningen er det brukt preteritum konjunktiv, *væri*. I vilkårssetningen er det en infinitivskonstruksjon, ’at þurfa eigi lengra at fara’ (direkte oversatt ’å ikke trenge å fare lenger’). I oversettelsen er det brukt en konstruksjon med modalverbet ’ville’ i følgesetningen, *ville være*. ”Med epistemisk modalitet brukes *ville* i hypotetiske utsagn” (NRG 620). 1. kondisjonalisformen viser at vilkåret ikke kan være fortidig. Denne tempusformen kan nemlig ikke brukes i fortidige vilkårskompleks (NRG 620-621). I vilkårssetningen er det brukt modal preteritum, ’trengte’. Dette mønsteret, med modalverb i følgesetningen (futurum eller kondisjonalis) og preteritum eller pluskvamperfektum i vilkårssetningen, er vanlig i vilkårskompleks i norsk. Denne bruken av preteritum i framtidige vilkår, både i den norrøne setningen og oversettelsen, uttrykker større usikkerhet eller avstand til virkeligheten (jf. James 1982: 388) enn tilsvarende vilkår med presens. Dette uvisse innholdet kaller jeg ’potensialis’. James (1982: 388) kaller slik preteritumsbruk i potensielle, vilkår for ’future less vivid’.

”Nú yrði þér þá skÄruliga, ef þú létir þetta spjót svá af hÄndum at þat *støði* í brjósti Óláfi dígra” (123: 301, 34-36)

”Om du *vil gjøre* et karstykke nå, så *slapp* du dette spydet av hendene slik at det *kom til å stå* i brystet på Olav Digre” (348)

Dette er også et potensielt vilkår. Det er en tenkt, framtidig situasjon som kommer til uttrykk. Preteritum konjunktiv brukes i både vilkårssetningen, følgesetningen og en tilføyd at-setning (jf. Nygaard 1905: 217). I oversettelsen er det brukt en modalverbskonstruksjon, *vil gjøre*, i vilkårssetningen. Det er et modalverb i presens som blir brukt, som i reelle vilkår. Modalverbet har volitivt innhold. I følgesetningene er det brukt preteritum, *slapp* og *kom til å stå*.

Som i det forrige eksemplet brukes preteritum for å uttrykke større usannsynlighet eller usikkerhet i et framtidig vilkår.

”Þat *væri* nÁkkur várkunn, at þú *heldir* frænda þinn eða fóstbróður” (138: 324, 4-5)

”Det *kunne* enda *vært* en unnskyldning om det *hadde vært* din frende du *tok* deg av eller fosterbror” (375)

Her har vi med et uvirkelig og fortidig vilkår å gjøre. Det kan prøves mot virkeligheten, og impliserer et negativt utsagn: ”Det var ikke din frende eller fosterbror du tok deg av”. Preteritum konjunktiv brukes med irrealt innhold i både vilkårssetningen og følgesetningen, *væri* og *heldir* (jf. Nygaard 1905: 213). I oversettelsen er *væri* oversatt med *kunne vært*, som er 2. kondisjonalis. ’Kunne’ kan brukes i hypotetiske vilkårskompleks (jf. NRG 597), i likhet med ’ville’. Det kan tenkes at *kunne* uttrykker en epistemisk mulighet som er uvirkelig. *Heldir* er oversatt med *hadde vært* og *tok*. Disse har irrealt innhold. Bruken av 2. kondisjonalis og pluskvamperfektum forteller også at vilkåret er fortidig. Palmer (2001: 208) skriver at pluskvamperfektum i uvirkelige vilkår er en form for dobbel markering, både fortid og uvirkelighet er markert.

Þá er þetta með þÁkkum at taka, er konungr býður sína vínattu, ok *væri* hitt makligra, at þú *bæðir* eða *býðir* fé til (185: 374-375, 38-1)

Derfor er det best å ta imot med takk når kongen byr vennskap. Det *hadde vært* rimeligere om du *hadde bedt* om det og *bydd* penger attpå (434)

Dette er tydelig et uvirkelig vilkår, derfor brukes preteritum konjunktiv (jf. Nygaard 1905: 213). Setningen har fortidsreferanse, og da kan preteritum brukes, sjøl om pluskvamperfektum er vanlig: ”om fortid bruges mest bestemt plusquamperf., men ofte ogsaa imperf.” (Nygaard 1905: 213). Innholdet kan prøves mot virkeligheten, det refereres jo til ei fortidig handling. I oversettelsen er pluskvamperfektum brukt i begge setningene, og det viser klart at det er et uvirkelig vilkår med fortidsreferanse, både irrealis og fortid er markert i verbformen (jf. Palmer 2001: 208).

Eksempler med modalverb

Þórir segir, at fé *myndi fásk*, ef ferð sú *tøkisk* vel (133: 312, 20-21)

Tore sa at det *var* penger å få om det *gikk* godt (360)

Når preteritum konjunktiv, *myndi* og *tøkisk* er brukt her, skyldes det at vilkårskomplekset er framstilt som indirekte tale. Her er også preteritum brukt etter historisk presens, tempusformen er mao. forskjøvet. Vilårskomplekset uttrykker et reelt vilkår, og i direkte framstilling ville presens indikativ blitt brukt. I oversettelsen er *myndi físk* oversatt med *var () å få, tøkisk* med *gikk*. Preteritumsformen skyldes forskyving pga. indirekte tale også her. I direkte tale ville presens blitt brukt: ”Det er penger å få om det går godt”.

Allir sÄgðu, at til vildu ráða, ef fjárván væri (133: 312, 22)

alle sa at de ville prøve dette, om det *var* noe å vinne på det (360)

Denne setningen er et eksempel på en blanda uttrykksform, med både indikativ og konjunktiv. ”Det er idetheletaget eiendommelig (..) at talen med lethed gaar over fra det indirekte til det direkte udtryk” (Nygaard 1905: 288). Slike uttryksmåter med begge modus skyldes altså overgang fra direkte til indirekte tale. Konjunktiven i vilårssetningen markerer indirekte tale, og preteritumsformen samsvarer med ’sÄgðu’ i hovedsetningen. Verbet i følgesetningen, ’vildu’ har ”den direkte tales modus, men den indirektes tid (og person)” (Nygaard 1905: 288), altså 3. person preteritum indikativ. Dette er nok også et reelt vilkår, og i direkte tale ville 1 person indikativ blitt brukt.

I oversettelsen er det brukt preteritum i både vilårs- og følgesetningen. Tempusformen er forskjøvet for å markere indirekte tale. I et slikt reelt vilkår ville presens blitt brukt i direkte tale: ”Vi vil prøve dette om det er noe å vinne på det”.

”*myndi* eigi svá, ef ek væra nÄkkurum vetrum yngri” (135: 317, 20)

”slik *skulle* det ikke *vært* om jeg *hadde vært* noen år yngre” (367)

Her blir det brukt et modalverb i preteritum konjunktiv, *myndi*, i følgesetningen, og preteritum konjunktiv, *væri*, i vilårssetningen. Nygaard (1905: 214) skriver at ”en omskrivning med munda eller mynda” kan brukes i hovedsetningen i et vilårskompleks i stedet for konjunktiv, i både potensielle og uvirkelige vilkår. Dette vilårskomplekset er et uvirkelig vilkår. Innholdet kan prøves mot virkeligheten. Vilkåret impliserer et negativt kategorisk utsagn: ”Jeg er ikke noen år yngre” (!) Både *myndi* og *væra* har irrealt innhold og nåtidsreferanse. Innholdet i vilårskomplekset kan jo prøves mot virkeligheten. I oversettelsen er det brukt 2. kondisjon-

alis, *skulle vært*, i følgesetningen (modalverbet 'skulle' kan brukes i hypotetiske vilkårskompleks, jf. NRG 611) og pluskvamperfektum, *hadde vært*, i vilkårssetningen. Disse har også irrealt innhold og nåtidsreferanse.

”lengra myndir þú renna í Ánni helgu, ef þú kvæmir því við” (153: 347, 24-25)

”Du *hadde rent* lenger i Helgeå om du *hadde kunnet komme* til” (402)

Dette er et uvirkelig vilkår med fortidsreferanse, innholdet kan jo prøves mot en virkelig hendelse, et slag ved Helgeå i Sverige. I følgesetningen brukes 1. kondisjonalis, *myndir () renna*, og i vilkårssetningen brukes preteritum konjunktiv, *kvæmir*. I oversettelsen er det brukt pluskvamperfektum i følgesetningen, *hadde rent*. Her uttrykker tempusformen både fortid og uvirkelighet, jf. Palmer 2001: 208. I vilkårssetningen er det brukt en kombinasjon av modal fortid og modalverbet 'kunne' med habilitativ betydning, *hadde kunnet komme*. Fortidsformen har også her irrealt og fortidig innhold.

”en þunt myndi vera um merkistÄngina, ef allir hirðmenn þínir væri nú á Rúmavegi” (206: 388, 33-34)

”Men tynt *ville* det *være* om merkestangen dersom alle hirdmennene dine *var* på vei til Roma nå” (448)

Dette er nok et uvirkelig vilkår, som kan prøves mot virkeligheten: ”Hirdmennene er ikke på vei mot Roma nå”. Det er nåtidig, jf. bruken av tidsadverbet 'nú'. I følgesetningen er det brukt 1. kondisjonalis, *myndi vera*. I vilkårssetningen er det brukt preteritum konjunktiv, *væri*. Begge tempusformene har irrealt innhold. I oversettelsen er 1. kondisjonalis, *ville være*, brukt i følgesetningen, og preteritum *var* brukt i vilkårssetningen. Også her har tempusformen irrealt innhold.

Nygaard (1905: 216) skriver også: ”stundom er betingelsen ikke udtrykt i en fuldstændig sætning, men er antydnet ved et enkelt ord eller udtryk (f. ex ella, elligar) eller ligger i sammenhængen”. Her er et eksempel på det:

Karl segir, at hann var áðr ráðinn at fara til Leifs - ”en ek *mynda* elligar, segir hann, fúsliga *þiggja* þetta boð” (143: 335, 25-27)

Karl sa han hadde alt lovt å komme til Leiv. ”Men ellers sa han *skulle* jeg med glede *tatt* imot dette tilbudet (389, utelatt tegnsetting i oversettelsen!)

Dette er et uvirkelig vilkår. Det kan prøves mot virkeligheten. Taleren impliserer at han ikke kan ta i mot et tilbud han har fått tidligere, og kan bare forestille seg at han ville gjort det. Det er det også fortidig, når det vises til et løfte som har blitt gitt. *Mynda* () *þiggja* har derfor både irrealt innhold og fortidsreferanse. Det er oversatt med *skulle* () *tatt*, som også markerer irrealt innhold og fortid.

4.6.2 Innrømmelser

Om konjunktiv i innrømmende leddsetninger, skriver Nygaard (1905: 310): ”Konjunktiv føies til den indrømmende konj. þóat (þóat, þótt) i betydn. ”omend, om ogsaa, selv om”. Om nutid (fremtid) bruges præf. (perf.) konj., om fortid imperf. (plusqv.)” (Nygaard 1905: 310). Her har tempusformen temporalt innhold og samsvarer med hovedsetningen. Innrømmelser uttrykker at en venta årsakssammenheng ikke finner sted, det gjelder både tenkte og faktiske tilfeller (Lie 1996: 109). Palmer (2001: 123) skriver: ”the subjunctive may be used in concessive clauses to grant or admit that something is true”. Innholdet i setningen kan altså være sant, men konjunktiv brukes fordi setningen ikke påstår noe. ”(...) propositions that are pre-supposed are not asserted” (Palmer 2001: 3-4). Jeg har 14 eksempler på innrømmelser i materialet.

Eksempler:

Urðu margir at þessu berir síðan, þótt þat *føri* þá kynt fyrst (156: 349, 19-20).

Mye av dette kom opp i dagen, enda det *var* skjult fra først av (405)

Konjunktiv *føri* er satt etter ’þótt’. Verbet står i preteritum for å samsvare med verbet i hovedsetningen, og har temporal funksjon. Det viser til en fortidig hendelse. I oversettelsen brukes preteritum, *var*, med temporalt innhold.

Kálfr Árnason eggjaði mjök at sökja til Þrándheims ok berjask við Hákon jarl, þótt lidsmunr *væri* mikill (177: 366, 10-11)

Kalv Arnesson talte sterkt for at de skulle ta veien til Trondheimen og kjempe mot Hákon jarl, enda det *var* stor overmakt (423)

Dette eksemplet viser det samme som forrige eksempel. Konjunktiv *væri* er satt etter 'þótt'. Preteritumsformen skyldes at verbet i hovedsetningen står i preteritum. Setningen inneholder også indirekte tale. Oversettelsen viser også dette, *væri* er oversatt med *var*, tempusformen er forskjøvet pga. indirekte tale. I direkte tale kunne setningen sett slik ut: "Vi drar til Trondheimen og kjemper mot Håkon jarl, enda det er stor overmakt".

Innrømmelsen kan også ligge i et vilkår (Nygaard 1905: 217 og 310).

"em ek ekki skáld, konungr, segir hann, en þótt ek *kynna yrkja*, þá *myndi* yðr *þykkja* þat, sem annat um mik, heldr lítilvægligt" (138: 321, 30-32)

"Jeg er ikke skald, konge;" sa han. "Og om jeg *hadde kunnet dikte*, så *ville* De *vel synes* det hadde lite på seg, det som alt annet når det gjelder meg" (372)

Innrømmelsessetningen fungerer samtidig som vilkårssetning og inneholder en modalverbskonstruksjon, *kynna yrkja*. Modalverbet *kynna* (inf. 'kunna'), har habilitativt innhold, taleren snakker om evnene sine. Konjunktiven følger av 'þótt'. Tempusformen, preteritum, samsvarer ikke med den foregående hovedsetningen i presens. Da har den modalt innhold, irrealis. I følgesetningen er det nok en konstruksjon med et modalverb, *myndi þykkja*, med irrealt innhold. Taleren nevner jo at han ikke er skald, og dermed er innholdet i vilkårskomplekset i strid med virkeligheten (jf. Nygaard 1905: 213). I oversettelsen er det først brukt en modalverbskonstruksjon, *hadde kunnet dikte*. Den inneholder både habilitativ og irrealis. Modalverbet 'kunne' har her habilitativt innhold. Pluskvamperfektumsformen gir det irrealt innhold. I følgesetningen er det brukt 1. kondisjonalis, *ville () synes*. Den har irrealt innhold, som i en del av de andre følgesetningene i vilkårskompleks. Dessuten er det også brukt en partikkel, *vel*. Den uttrykker sannsynlighet (Solberg 1990: 34). Dette innholdet kan kalles spekulativ epistemisk modalitet. Bruken av partikkelen virker dempende på innholdet.

Det går fram av eksemplene at norsk ikke markerer innholdet av ikke-påstand i innrømmelser grammatisk mht. verbformer. Bruk av fortidsformer uten fortidsreferanse, skyldes helst tempusforskyving i indirekte tale eller at innrømmelsen er en del av et hypotetisk vilkår, og det er ikke unikt for innrømmelsessetninger. Innrømmelser er en kategori som forbindes med modalitet først og fremst i modusspråk (jf. Palmer 2001: 11), og norrønt er et klart eksempel.

4.6.3 Sammenlikningssetninger

Sammenlikningssetninger innledes med 'sem' ('som') eller 'en' ('enn') (Nygaard 1905: 315). ”Indikativ bruges i en sammenlikningssetning med sem, naar handlingen betegnes som virkelig, eller der uden hensyn til noget foreliggende tilfælde angives, at en handlings maade eller grad afhænger af en anden handlings maade eller grad. Derimod sættes konjunktiv, naar udsagnet skal betegnes, som noget, der ikke er virkeligt, men alene sættes og antages til sammenligning (”ligesom om”). Efter hovedsætning i nutid sættes præf. (perf.) konj., efter fortid sættes imperf. ” (Nygaard 1905: 317). ”Efter verber ”at synes” bruges ofte i en sammenlikningssætning med sem og konj. i samme betydning som en substantivsætning med at” (Nygaard 1905: 318). Konjunktiv brukes altså i tenkte eller uvirkelige sammenlikningssetninger. For tempusbruken gjelder det samme som i innrømmelsessetninger, tempus har temporalt innhold og bestemmes av hovedsetningen. Modaliteten blir markert med konjunktiv. Norsk bruker preteritum i uvirkelige og tenkte sammenlikningssetninger (jf. NRG 629):

Hun ser på meg som om jeg var et spøkelse

Her er hovedsetningen nåtidig, det blir uttrykt med presens *ser*. Sammenlikningssetningen bruker preteritum *var*, med modalt innhold, for å markere at innholdet i setningen er uvirkelig. Jeg har 13 sammenlikningssetninger i materialet.

Eksempler

Skreið Árnjótr þá svá hart, sem hann *fóri* lauss (141: 332, 29-30)

Så rente Arnljot av sted så fort som om han *gikk* alene (385)

Her har vi med en uvirkelig sammenlikningssetning å gjøre, innholdet kan prøves mot virkeligheten, akkurat som i uvirkelige vilkår. Her bruker norrønt preteritum konjunktiv, for at tempusformen i leddsetningen skal samsvare med tempusformen i helsetningen. Modus konjunktiv uttrykker irrealt innhold. I oversettelsen brukes preteritum i sammenlikningssetningen, *gikk*. Tempusformen i oversettelsen har modalt innhold, det sammenliknes med en uvirkelig hendelse. Dvs. at Arnljot faktisk ikke gikk alene, men en kan forestille seg at han gjorde det.

En svá sýndist, sem dust *ryki* ór hreinbjálfanum (228: 402, 16-17)

men det så ut som om det *røk* noe støv opp fra reinskinnskøften (463)

Norrønt bruker preteritum konjunktiv, *ryki*, etter uttrykket 'svá syndist, sem'. Nygaard (1905: 318) skriver: "Efter verber "at synes" bruges ofte en sammenligningssætning med sem og konj. i samme betydning som en substantivsætning med at". Det kan bety at tempusformen i leddsetningen forskyves. Det er nok tilfellet her. Altså er det konjunktiv som markerer at talemåten forestiller seg noe, og tempusformen forskyves etter fortidig hovedsetning. I oversettelsen brukes preteritum, *røk*. Tempusformen er nok forskjøvet etter en fortidig hovedsetning også her, etter mønster av indirekte tanke. At innholder er forestilt, vises i hovedsetningen, "det så ut som om". Med presens i hovedsetningen ville ikke leddsetningen blitt forskjøvet: "Det ser ut som om det ryker noe støv opp fra reinskinnsloften".

Eksempel med modalverb

en skipit sýndisk þeim grátt ok bráðlaust ok sem skipit *myndi skinit* af sólu (158: 350, 35-36)
skipet selv så grått ut og hadde ingen tjærebrenning, som om det *var falmet* i solen (406)

Her bruker norrønt modalverbet 'munu' i preteritum konjunktiv, *myndi*, som "udtrykker det formodede" (Nygaard 1905: 319), Hovedsetningen inneholder verbet 'sýndisk', som står i preteritum. Da er nok verbformen forskjøvet pga. indirekte tanke (jf. Nygaard 1905: 318). I oversettelsen er pluskvamperfektum, *var falmet*, brukt. Tempus er antakelig forskjøvet pga. indirekte tanke etter konstruksjonen med et verb i preteritum, 'så () ut'. Hadde presens blitt brukt i hovedsetningen, ville ikke tempus i leddsetningen blitt forskjøvet: "Skipet selv ser grått ut og har ingen tjærebrenning, som om det er falmet i solen".

Også i sammenlikningssetninger med 'en' ('enn') kan konjunktiv settes. "Derimod staar efter komparativ en sætning med en i konjunktiv, naar der angives, at en gjenstand har en egenskab, eller noget finder sted i saa høi grad, at en handling eller tilstand derved udelukkes (større end = for stor til, at noget kan finde sted) (Nygaard 1905: 320). Det gjelder også ved 'en' og 'heldr en' etter nekting ('ikke mer enn om') og når det sammenliknes med noe som ikke er virkelig (Nygaard 1905: 321). Når det gjelder tempusbruk, settes presens etter nåtidige hovedsetninger, preteritum etter fortidige (Nygaard 1905: 321). Jeg har tre eksempler på sammenlikningssetninger med 'en'.

Eksempel:

vissi hann ok, at annan veg hafði tekizk Óláfi Tryggvasyni, þá er hann var fáliðr, er hann lagði til orrostu, þar er herr mikill var fyrir, en danir *þorði* þá eigi at berjask (157: 349-350, 37-2) han visste også at Olav Trygvesson hadde fått føle noe annet den gang han hadde en liten hær og la til strid der det lå en stor hær imot ham, enn som dette at danene ikke *skulle tore* slåss (405)

Her er verbet i sammenlikningssetningen, *þorði*, satt i preteritum konjunktiv. Den foregående at-setningen (indirekte tale) med tilføyde setninger er fortidig. Konjunktiven er oversatt med *skulle tore*. Modalverbet *skulle* brukes for å uttrykke en tenkt hendelse i framtida (jf. NRG 611), og det har da potensielt innhold. Her er det nettopp en tenkt, framtidig hendelse som kommer til uttrykk.

Eksempel med modalverb:

Kálfr svarer: ”mart ferr nú annan veg, konungr, en bezt *myndi sama*” (225: 399, 30)

Kalv svarte: ”Det er mye nå som er annerledes enn det *burde være*, konge;” (460)

Dette er en uvirkelig sammenlikningssetning. Her brukes en modalkonstruksjon, *myndi sama* (innholdet kan være ”kunne sømme seg”). Modalverbet i preteritum konjunktiv, *myndi*, har irrealt innhold. Både tempus – og modusformen har modalt innhold, som i helsetninger (Nygaard 1905: 209). I oversettelsen er det også brukt en modalverbskonstruksjon, om enn med litt annet innhold, *burde være*. *Burde* har hortativt innhold. Preteritumsformen har irrealt innhold, det viser til noe som ikke er tilfelle, men som likevel kan tenkes (”det er ikke slik, men burde være det”).

4.7 Andre tilfeller

4.7.1 Følgesetninger

Konjunktiv blei brukt i norrøne følgesetninger (Nygaard 1905: 306). Vi har allerede sett bruk av konjunktiv i følgesetninger i vilkårskompleks. Bruk av konjunktiv i følgesetninger regnes som uttrykk for hendelsesmodalitet (jf. Palmer 2001: 135), og burde strengt tatt ikke være tatt

med i oppgaven, men jeg har tre eksempler med konjunktiv i følgesetninger (som ikke er en del av et vilkårskompleks) som uttrykker setningsmodalitet

- a) Følgesetning med potensial konjunktiv (potensielt eller irrealt innhold)
- b) Følgesetning etter nektende hovedsetning
- c) Følgesetning etter spørrende hovedsetning

I den første typen følgesetninger er preteritum konjunktiv brukt som i helsetninger, både tempus og modus gir verbet potensielt eller irrealt innhold. De to andre har konjunktiv etter spørrende eller nektende hovedsetning. Konjunktiv brukes gjerne i leddsetninger i forbindelse med nekting eller spørsmål (jf. Palmer 2001: 13).

- a) Følgesetning med potensial konjunktiv (jf. Nygaard 1905: 309)

En Knútr konungr segir svá, at Óláfr konungr *væri* svá vitr maðr, at hann *hefði* eigi *farit* einskipa í gÄgnum her Knúts konungs (158: 351, 2-4)

Men kong Knut sa som så at kong Olav *hadde nok* så mye vett at han ikke *hadde seilt* på ett skip rett igjennom kong Knuts hær (406)

Konjunktiven i at-setningen skyldes indirekte tale. I følgesetningen er det også konjunktiv, i tempusformen pluskvamperfektum, *hefði* () *farit*. Både modus og tempus har modalt innhold, potensialis. Utsagnet kan ikke prøves mot virkeligheten, da det ikke er sikkert at det var kong Olav som seilte eller ikke seilte forbi. Kong Knut sier at det er usannsynlig å tenke seg at kong Olav ville seilt på ett skip gjennom hæren hans. I oversettelsen har pluskvamperfektum *hadde seilt* også potensielt innhold i følgesetningen.

”ekki eru þeir svá nær oss, at eigi *væri* betr, at ek *hefða sofit*” (214: 393, 22-23)

”de er ikke så nær oss ennå at det ikke *hadde vært* bedre at jeg *hadde sovet*” (454)

I den norrøne setningen har *væri* og *hefða sofit* irrealt innhold. Her gjelder det samme som i helsetninger og vilkårskompleks. Både tempusformen (preteritum og pluskvamperfektum) og konjunktiven markerer det irreale innholdet. I oversettelsen brukes pluskvamperfektum, *hadde vært* og *hadde sovet*. Det er for å uttrykke uvirkelighet, og slik bruk av pluskvamperfek-

tum følger altså det allmenne mønsteret for bruk av modal fortid i norsk. Hendelsen har jo ikke funnet sted, den er tenkt og kan prøves mot virkeligheten.

b) Følgesetning etter nektende hovedsetning (Nygaard 1905: 306)

Þustu þeir þá fram ór skóginum eptir þeim ok svá á tvær hliðar þeim; en hvergi kómu Bjarmar svá nær þeim, at mein *yrði* at (133: 313, 32-35)

Så ruste bjarmene fram, ut av skogen og etter dem og opp på begge sider av dem, men ingensteds kom bjarmene eller våpnene deres så nær at noen *fikk* skade av det (362)

Nekting er typisk ikke-påstand. I følgesetningen er det brukt preteritum konjunktiv, *yrði*. Tempusformen har nok temporalt innhold. Det vises jo til en fortidig hendelse. I oversettelsen blir preteritum brukt, og den har temporal betydning. Markering av ikke-påstand etter nekting er jo først og fremst typisk for modusspråk.

c) Følgesetning etter spørrende hovedsetning

Konjunktiv blei også brukt i følgesetninger etter spørrende hovedsetning, men det har jeg ingen eksempler på.

4.8 Modaliserte setninger

Det forekommer også hovedsetninger der modaliteten i norrønt er markert leksikalsk, men med modalverb i norsk. Her kan oversetterne ha tatt seg kunstneriske friheter.

Erlingr segir: ”*Þat var líkligast*, at þú *myndir vera*, ef allheimsliga fór” (118; 294, 3-4)

Erling sa: ”*Jeg kunne tenke* det *var* du som farer så uvetting” (340)

”*Þat var líkligast*” er uttrykk for mening. Det er oversatt med ”*Jeg kunne tenke*”. *Kunne* gir setningen et forsiktig preg pga. preteritumsformen, altså har modalverbet tentativt innhold. Det er en mer forsiktig antakelse som kommer til uttrykk.

”*eða mér er ván*, at ek hætta ekki til fleiri funda várra” (120: 296, 18-19)

”*Ellers skulle jeg tro* jeg ikke kommer til å prøve flere møter mellom oss” (342)

Et leksikalsk uttrykk, ”*mér er ván*”, er oversatt med en modalkonstruksjon, ”*skulle () tro*”. Modal verbet, *skulle*, har tentativt innhold pga. preteritumsformen og modifierer hoved verbet *tro*. Antakelsen blir mer forsiktig.

Jeg har også et mulig eksempel på rapport:

Ok kom þat ásamt með þeim, at þeir hugðu, at konungr *myndi vilja spyrja eptir um þau tíðendi*, er sumir menn hÄfðu fyrir satt, at þar *myndi gÄrzk hafa* í eyjunum um misfarar sendimanna konungs, þeira tveggja skipsagna, er engi maðr hafði at komizk (135: 316-317, 37-2)

De ble enige om at de trodde kongen *kanskje ville spørre dem ut om dette som skulle ha hendt*, og som noen mente var sant, *hadde hendt* der på øyene, og som hang sammen med den ulykke kongens sendemenn hadde kommet ut for, de to skipsmannskapene som var blitt borte så ikke én mann ble berget (366)

Uttrykket *þau tíðendi* er oversatt med *dette som skulle ha hendt*. Det er sannsynlig at modal- verbet ’*skulle*’ brukes med betydningen rapport i en slik kontekst. ’Tíðendi’ er oversatt med ’rykter’ et annet sted i teksten.

5 Avslutning

5.2 Beskrivelse av erstatningstypene

Som vi ser er det tre typer grammatiske uttrykk som erstatter preteritum konjunktiv:

-Modal fortid (norrønt hadde også modal fortid, men med modusmarkering). Modal bruk omfatter potensiell, irreal og tentativ bruk. Forskjøvet tempus i indirekte framstilling kan også regnes som modal fortid, ettersom tempusforskyving i indirekte tale etter preteritum ofte kan uttrykke talerens holdning til gyldigheten av setningsinnholdet. I det siste tilfellet kan en velge mellom forskjøvet og uforskjøvet tempus, ellers er forskjøvet tempus i indirekte framstilling hovedregelen.

-Modale hjelpeverb, her først og fremst ’skulle’ og ’ville’, i tempusformen kondisjonalis, med samme innhold som modal fortid.

-Indikativ, dvs. ei slags ”null”-markering av modalitet, og setningstyper som ikke blir markert grammatisk som ikke-påstand i moderne norsk.

Dessuten kommer en rask gjennomgang av leksikalsk markering, med vekt på modalpartikler.

5.2.1 Modal fortid og forskjøvet tempus

Gjennomgangen av de ulike bruksområdene modal fortid har, kan deles i to:

- a) Potensiell, irreal og tentativ betydning
- b) Forskjøvet tempus i indirekte framstilling

a) Modal fortid med potensiell, irreal og tentativ betydning

Jeg har allerede nevnt at modal fortid brukes for å markere forsiktighet, potensialitet og uvirkelighet. Palmer (2001: 203) skriver: ” ’Unreality’ in this sense has much in common notionally with irrealis, in that it indicates some degree of lack of confidence by the speaker, but is best treated as a different feature for several reasons. First, it is marked differently - by tense. Secondly, it co-occurs with markers of irrealis, in both mood and modality systems;”. James (1982: 375) skriver, som tidligere nevnt: ”It is not uncommon in languages for a morpheme which otherwise indicates past tense to be also used to indicate the hypothetical”. Det er enighet om at forbindelsen mellom fortidsformer og det hypotetiske skyldes at de har en ting til felles, nemlig avstand til virkeligheten (James 1982: 375). Og dersom det viktigste er avstand til virkeligheten, ville en vente at markering med fortid ville forekomme i de hypotetiske situasjonene som inneholder størst avstand til virkeligheten, nemlig setninger med uvirkelig innhold, som uvirkelige vilkår og ønsker (James 1982: 376), og hun kaller slike setninger ’contrary-to-fact environments’. Palmer skriver at ”The most striking and widespread use of past tense for unreality is in conditional sentences” (2001: 207).

James (1982: 377-382) viser at fortidsformer brukes i uvirkelige vilkår i mange forskjellige språk, f. eks i indoeuropeiske språk som engelsk, fransk og russisk, bantuspråket tonga og det tibeto-burmanske språket garo, og i utdødde språk som latin og gammelirsk. ”One might well begin by asking the question: is there any environment in which every one of these languages uses past tense marking to indicate the hypothetical? The answer is that there is; they all use the device in the main or result clause of hypothetical conditions in which the if-clause refers to present or past time or is gnomic” (James 1982: 377). Fortidsformer brukes altså i minst en

av setningene i et vilkårskompleks, det vanligste i materialet hennes er bruk av fortidsformer i følgesetningen, og i de fleste tilfellene brukes også fortid i vilkårssetningen (James 1982: 395). Bruken av fortidsformer i følgesetningen ser ut til å være universell (James 1982: 398). Hvorfor er det slik at enkelte språk ikke bruker fortid i vilkårssetningen? ”In a conditional sentence, the if-clause sets up an imaginary world in which X is the case. The fact that it is an imaginary world means that we are one step away from reality. But then, given X, Y (the content of the result clause) follows from X, by a further logical step, and therefore Y must be the case in this imaginary world too. The fact that an extra logical step is involved can be seen as making Y more hypothetical than X; and because of that, in some sense one step further away from reality than X” (James 1982: 378). Hun skriver også at bruk av fortid i uvirkelige vilkår ikke uttrykker uvirkelighet, men bare avstand til virkeligheten (James 1982: 377, 396). I en setning med uvirkelig (”contrary-to-fact” (James 1982)) innhold, blir det uvirkelige innholdet derivert fra kombinasjonen av avstand fra virkeligheten og andre innholdsaspekt i den aktuelle konstruksjonen og konteksten (James 1982: 396).

Når det gjelder bruk av tempus i uvirkelige vilkår i norsk og norrønt, stemmer bruken med det James beskriver. Begge språk bruker modal fortid, preteritum (eller pluskvamperfektum) i vilkårssetningen og ofte et modalverb i preteritum i følgesetningen (som en del av en kondisjonaliskonstruksjon, f. eks ’myndi vera’ eller ’ville være’), men også her kan modal fortid brukes. Norsk bruker bare tempus, norrønt bruker både tempus og modus. ”In some languages this (uvirkelighet, min anm.) is marked with tense alone, in others by a combination of tense and mood” (Palmer 2001: 207).

Eksempel:

”en þunt *myndi vera* um merkastÄngina, ef allir hirðmenn þínir *væri* nú á Rúmavegi” (206: 388, 33-34)

”Men tynt *ville* det *være* om merkestangen dersom alle hirdmennene dine *var* på vei til Roma nå” (448)

Fortidsformer brukes ikke bare i uvirkelige vilkår og andre uvirkelige kontekster. Det kan argumenteres for at de uttrykker avstand til virkeligheten, og de brukes i det James kaller ”non-contrary-to-fact environments” (James 1982: 385), ”In such environments, past tense marking seems to most frequently occur simply as a means of making a proposition one degree more hypothetical in meaning than it otherwise would be. In such a case, past tense marking is add-

ed to a sentence which could also appear without it". Her er ikke modal fortid obligatorisk, men kan brukes for å uttrykke større avstand til virkeligheten, enn det setningen ville gjort uten. Eksempler på denne typen bruk er i indirekte tale (som gjennomgås i punkt b) i dette avsnittet), potensielle vilkår og sammenlikningssetninger, og dessuten høflige forespørsler (James 1982: 385-395). Her må det som regel også brukes andre virkemidler som markerer det hypotetiske innholdet sammen med tempusmarkeringa. James (1982: 385) nevner konjunktiv, og uttrykk som 'if' og 'as though'.

La oss først se på potensielle vilkår. "One environment in which the past tense marking device can often be used is that of conditional sentences referring to the future" (James 1982: 388). Disse setningene brukes som eksempel (James 1982: 388):

(24) If John comes tomorrow, I will give him the money

(25) If John came tomorrow, I would give him the money

(24) er et reelt vilkår, (25) er et potensielt vilkår. James (1982: 388) skriver at "The difference in meaning between these two is subtle, but (25) seems to indicate slightly more doubt as to whether John will come tomorrow than does (24), and in addition, in (25) the speaker seems to be in some way distancing himself from what he is talking about", og "Many languages make a semantic distinction along these lines between conditionals referring to the future; the less hypothetical conditional is sometimes called 'future more vivid', and the more hypothetical one 'future less vivid' ". Altså er det slik at både reelle og potensielle vilkår er framtidige vilkår, men de potensielle, som inneholder et verb i preteritum, uttrykker større usikkerhet enn de reelle, som bare uttrykker en åpen mulighet. Bruk av fortid i framtidige vilkår er likevel mindre vanlig enn i nåtidige eller fortidige uvirkelige vilkår (James 1982: 377), det kan henge sammen med at uvirkelige vilkår kan prøves mot virkeligheten, mens det ikke er mulig med potensielle vilkår. Dermed kan det oppfattes som om fortidige og nåtidige uvirkelige vilkår involverer større avstand til virkeligheten, og da er det kanskje mest sannsynlig at fortidsformer vil bli brukt i slike setninger (jf. James 1982: 377-378).

Norsk bruker preteritum i potensielle vilkår, norrønt brukte preteritum konjunktiv, og konjunksjonene 'hvis' og 'ef' markerer også hypotetisk innhold.

Eksempel:

"*væri oss þat órlausn, at þurfa eigi lengra at fara*" (117: 290, 7-9)

”Det *ville være* en hjelp for oss om vi ikke *trengte* å fare lenger (335)

Fortidsformer (preteritum) blir også brukt i sammenlikningssetninger i norsk for å uttrykke større avstand til virkeligheten (James 1982: 390, jf. også NRG 629). I engelsk brukes fortid ofte etter uttrykk som 'as if' og 'like' (James 1982: 390) for å gi setningen et større preg av avstand: "Another type of environment in which the past tense can often be used to indicate an increased degree of remoteness from reality involves clauses after words or phrases like the English 'as if', 'as though', 'like' ". Norsk bruker preteritum i tenkte eller uvirkelige sammenlikningssetninger, som også markeres med 'som om'. Her skiller norrønt og norsk lag mht. tempusbruk. Norrønt brukte konjunktiv i sammenlikningssetninger med 'sem' og 'en' for å markere at innholdet ikke er virkelig. Tempusformen, presens eller preteritum, blei avgjort av tempus i hovedsetningen (jf. Nygaard 1905: 317). Der var det altså modusformen som markerte potensielt eller irrealt innhold, tempusformen var avhengig av tempus i hovedsetningen. Mao. hadde ikke preteritumsformen noe eget modalt innhold, som i vilkårssetninger, eller for den saks skyld, norske sammenlikningssetninger. James (1982: 391) nevner også bruk av fortidsformer etter uttrykk som 'let's imagine' og 'what if' som et virkemiddel for å uttrykke større tvil (jf. forskjellen mellom reelle og potensielle vilkår), men jeg har ingen tilsvarende norske eller norrøne eksempler i materialet med uttrykk som f. eks 'sett at' eller 'tenk deg at'.

Eksempler:

Så rente Arnljot av sted så fort som om han *gikk* alene (385)

Hun ser på meg som om jeg *var* et spøkelse (min uth.)

Sett at dette bare *var* en drøm (min uth.)

(de to siste er fra NRG 629)

En siste type modal fortid, som i alle fall brukes i norsk, er rekonstruerende perfektum. Perfektum brukes med modalt innhold når taleren slutter seg til hva som kan eller må ha skjedd (NRG 631). Innholdet tilsvarer slik sett modalverba 'kunne' og 'måtte' med epistemisk innhold (hhv. spekulativ og deduktiv), og jeg har et eksempel der en konstruksjon med 'munu' med epistemisk innhold er oversatt med perfektum, der taleren åpenbart slutter seg til hva som kan ha skjedd.

”Þykki mér þannug helzt at unnit, sem Sigurðr Þórláksson *myndi hafa vegit* manninn, en Þórðr inn lági *myndi hann hafa ført á kaf*,” (135: 318, 9-11)

”Jeg tror mest det er gjort på den måten at Sigurd Torlaksson *har drept* mannen, og Tord den låge *har kastet* den andre på sjøen” (368)

b) Forskjøvet tempus i indirekte framstilling

James (1982: 385) skriver om bruk av fortidsformer i ’non-contrary-to-fact-environments’, at fortidsformer brukes for å uttrykke et mer hypotetisk innhold. ”Perhaps the simplest type of example of this phenomenon is as follows. The speaker is making a statement, and simply wishes to indicate lack of certainty that the statement is true” (James 1982: 385). Her må det gå an å innvende mot James’ framstilling at modusspråk oftest bruker konjunktiv for å markere avstand til virkeligheten (jf. Palmer 2001: 113). I norrønt er dette tilfelle, konjunktiv velges for å markere at en mangler førstehåndskjennskap (jf. Nygaard 1905: 284) og når utsagnet skulle framstilles som ”ikke stedfindende”, for å bruke Nygaards (1905: 286) uttrykk. Indikativ kan velges når taleren vil framstille innholdet som stedfinnende (Nygaard 1905: 286).

Tempus i leddsetningen måtte forskyves i forhold til tempus i hovedsetningen. Nygaard (1905) nevner ikke noe om bruk av preteritum konjunktiv for å markere ugyldighet eller usikkerhet i indirekte tale

Norrønt brukte både modus og forskjøvet tempus. Verbet sto vanligvis i konjunktiv i indirekte tale hvis taleren ikke hadde førstehåndskjennskap til innholdet i setningen, eller innholdet ikke var stedfinnende (jf. Nygaard 1905: 284-286). Tempusformen i leddsetningen måtte forskyves i forhold til tempus i hovedsetningen etter et verb i preteritum. F. eks brukte en presens etter et hovedverb i presens om det samtidige, og preteritum om det fortidige. Etter et hovedverb i fortid brukte en preteritum om det samtidige og pluskvamperfektum om det fortidige (Nygaard 1905: 284-285). Hvis utsagnet skulle framstilles som ”stedfindende” (Nygaard 1905: 286), blei indikativ brukt. Den samme typen tempusforskyving som den jeg har beskrevet over, blei brukt i indirekte tale og spørsmål. En litt annen type tempusbruk finner en i norrøne sammenlikningssetninger og innrømmelsessetninger. Her markerte konjunktiv ikke-påstandsinnhold, og presens eller preteritum blei valgt avhengig av tempus i hovedsetningen.

Hos Nygaard (1905: 284) heter det, som tidligere nevnt: ”Efter verber og talemaader, som betegner udsagn, sættes en sætning med at i konjunktiv, naar den talende vil have sætningens indhold opfattet som et citat af en andens ord uden nogen hentydning til, om den omtalte

handling virkelig finder (har fundet, vil finde) sted”. Det eneste han nevner om tempusbruk i indirekte tale, er tidsreferansen til forskjøvne tempusformer (Nygaard 1905: 284-285). Vi kan derfor være sikre på at i norrønt var det først og fremst konjunktiv som markerte manglende førstehåndskjennskap eller ugyldighet, og at tempus, også forskjøvne tempusformer, hadde tidsinnhold i indirekte framstilling.

Tempusforskyving i indirekte framstilling i norsk ser ut til å være en fortsettelse av norrøn tempusforskyving, bare uten konjunktiv. Det fins også eksempler på setninger med tempusforskyving og indikativ i norrønt, som har ”den indirekte tales tid (og person), men den direkte tales modus” for å si som Nygaard (1905: 288). Tempusformen forskyves etter et liknende mønster som norrønt brukte. Det fins likevel valgmuligheter. Etter et verb i preteritum er forskjøvet tempus det vanligste, men en kan likevel velge mellom forskyving og ikke-forskyving akkurat her. Da kan tempusvalget avgjøres av talerens kunnskap om eller holdning til gyldigheten av utsagnet (NRG 575-576). Dermed har tempusformen modalt innhold (NRG 576), og den brukes for å uttrykke at en mangler førstehåndskjennskap, ”lack of certainty”, jf. James (1982: 385) eller at sannhetsverdien til innholdet ikke er gyldig. Det er også et eksempel på at norsk bruker tempus der norrønt bruker modus for å uttrykke at en mangler førstehåndskjennskap eller mener innholdet er ugyldig (jf. NRG 575-576).

Eksempler:

Per sa at to og to er fire (gyldig)

Per sa at to og to var fem (ugyldig)

(jf. NRG 576)

Av tabellene ser en at moderne norsk bruker modal fortid der norrønt brukte (preteritum) konjunktiv. Moderne norsk bruker modal fortid i uvirkelige og potensielle vilkår og sammenlikningssetninger, og tempusforskyving i indirekte tale og tanke. Tempusforskyving kunne også velges i indirekte tale for å markere ugyldighet. Norrønt brukte preteritum konjunktiv i irrealis og potensielle vilkår, konjunktiv og tempusforskyving i indirekte framstilling, og til slutt konjunktiv og presens eller preteritum i sammenlikningssetninger. Norrønt og norsk følger altså hovedtendensen i James’ (1982) undersøkelse, med bruk av fortid i uvirkelige og også potensielle vilkår. Når det gjelder annen bruk, er det noe variasjon.

Hvorfor brukes fortidsformer i hypotetiske kontekster? Flere typer forklaringer på denne bruken har blitt presentert.

Vi så i kapittel 2 at preteritum i norsk kan ha både temporalt og modalt innhold. James skriver: "There is general agreement that the basic connection between the notion of past tense and the notion of the hypothetical is that they share the characteristic of being distant from or dissociated from present reality" (James 1982: 375). Både begrepet 'fortid' og begrepet 'hypotetisk' har en ting til felles, avstand til virkeligheten. Bruken av fortidsformer i uvirkelige eller potensielle kontekster, har fått mange til å mene at disse tempusformene har 'avstand til virkeligheten' som grunnleggende innhold. Jeg har allerede nevnt Joos (1964) (Vannebo 1979: 183). Andre er bl. a Steele (1975) og Langacker (1978) (James 1982: 397). Steele kaller dette generelle avstandsinnholdet 'Dissociative', Langacker kaller det 'Distal' (James 1982: 397-398). Palmer (2001: 219) kritiserer forklaringene som bruker termen 'avstand til virkeligheten': "But this may be no more than giving a single label two quite different meanings, and may so be uninformative".

James (1982) og andre har altså prøvd å forklare bruk av modal fortid med fortidsformenenes avstandsinnhold. Andre typer forklaringer har også blitt brukt. Palmer (2001: 219-220) nevner Steele (1975: 217): "Of particular interest is her interpretation of the use of past tense in polite requests, as in:

Would you pass the salt?

Cf. Will you pass the salt?

She suggests that the past tense abstracts the speaker from the request. But why? A possible answer is that the use of the past leaves open the possibility that the willingness does not extend into the present, though it may imply that it does. Thus *I want to speak to you* demands attention, whereas *I wanted to speak to you* indicates only past desire and leaves it open for the hearer to make an excuse such as 'I haven't the time right now...'. She also notes Hale's (1962: 22) suggestion that intentions in the past are usually unachieved and that unachieved intentions are 'a specific sort of irrealis'".

Det er altså usikkerheten omkring avslutningen av handlinga og modalitetens fortsatte gyldighet som skaper hypotetisk innhold.

Bybees (1995) forklaring er i tråd med dette (jf. Palmer 2001. 220). Det er først og fremst hypotetisk bruk av modalverb i engelsk hun er opptatt av (Bybee 1995: 505-506): To explain the present uses of Past forms, we must refer to the special properties of modal verbs. Modal

verbs (...) have in common the semantic property that they do not imply the completion of the action or event expressed by the infinitive with which they occur. In the present tense, however, these modal verbs do imply a close relation between the agent and the main predicate, which may imply or predict a future completion of the event or activity of the main predicate. The situation with these same modal verbs in the past tense is quite different, however. The relation between the agent and the main predicate is much more tenuous. *He/I wanted to* for instance may be used both in contexts in which the desire was carried out and in contexts in which the desire was not carried out. As stative verbs, the past forms of modals assert that a state existed before the moment of speech, but they do not say whether that state still exists in the present or not. Thus past forms of modals offer two areas of vagueness: (i) whether or not the predicate event was completed, and (ii) whether or not the modality remains in effect. A modal in past time, then, leaves open the possibility that some condition on the completion of the main event were not met, and therefore the modality may be still in effect”.

Hun utvider denne analysen til å gjelde hypotetiske vilkår (Bybee 1995: 506-507 og Palmer 2001: 221): ”Note that the use of a Past Tense in a conditional sentence results in a hypothetical conditional. The hypothetical conditional is contrasted with the reality conditional which uses Present tense or a Future auxiliary:

Hypothetical conditional:

If she saw Judy, she would tell her the news.

(19) Reality conditional:

If I see Judy, I will tell her the news.

The difference between the two is that the hypothetical conditional implies that it is considerably less likely that the condition will still be met. The difference in likelihood originates from the tense distinction in the following way: The past in both clauses of the hypothetical signals that the conditional relation held in past time. The modality in the *then*-clause signals that the relation is still in effect. (...) The reason that the one framed in the past seems more hypothetical is that the conditional relation has existed in the past but the condition has not yet been met, suggesting that it may never be met”.

Mot dette innvender Palmer (2001: 221): ”This is not entirely convincing, for although it explains why a past tense form might be interpreted as unreal, it does not explain why a past tense form should be used in the first place, since it is not actually true that the conditional held

in past time”. Det uvirkelige vilkåret som brukes som eksempel er ikke nødvendigvis fortidig, og hvorfor fortid kan brukes i nåtidige uvirkelige vilkår, blir ikke forklart. I materialet mitt har jeg følgende vilkårskompleks:

”Men tynt ville det være om merkestangen dersom alle hirdmennene dine var på vei til Roma nå” (448)

Dette vilkårskomplekset er nåtidig (det går fram av adverbet ’nå’), men likevel brukes preteritum i begge setningene. Bybee (1995: 506-507)) forklarer som nevnt ikke hvorfor preteritum kan brukes i nåtidige vilkår, så hypotesen hennes kan bare brukes på fortidige vilkår.

Det er også mulig å se på bruken av modal fortid som en metaforisk bruk av tempus. Fleischman (1989: 2) skriver at begrepet avstand i tid er utvida, fra romlig og temporal avstand til mer abstrakt kognitiv avstand, ikke-realitet. ”Whatever is happening ’now’ (and ’here’), i. e., whatever is **proximate** to the place and time of the speech event, can normally be vouched for by the speaker, who experiences it as actual and real. However a situation which takes place ’not-now’ and ’not-here’, i. e. one which is **distant** from the time and place of utterance, cannot be vouched for by the speaker in the same way: it is not experienced as actuality and reality ’now’, nor does the speaker represent it as such in his utterance. It is thus reasonable to see the move from spatial and temporal **proximity** to a broader and more abstract conceptual and cognitive proximity (**actuality/reality**), and similarly, from spatial and temporal **distance** to a more abstract conceptual and cognitive distance (**non-actuality/non-reality**)” (Fleischman 1989: 2). Hun mener også at jo større avstanden til virkeligheten er, jo fjernere er fortidsformene som blir brukt: ”(...) the greater the distance from reality, the more remote the PAST tense used to represent that epistemic distance” (Fleischman 1989: 6-7). Dette kan vi se med engelske vilkårssetninger. (Fleischman 1989: 5).

(2) a. *If I have time, I’ll write to you*

b. *If I had time, I would write to you*

c. *If I had had time, I would have written to you*

”(...) let me point out simply that the sentences in (2a-b) refer to non-past time, those in (2c) to past time; (2b-c) are ’hypothetical’ or contrary to fact conditions, while (2a) is a ’real’ condition” (Fleischman 1989: 5). En bør være forsiktig med å generalisere for mye fra ett språk til et annet, men dette ser også ut til å gjelde i en viss grad for norsk:

Presens/futurum i reelle vilkår

Preteritum/1. kondisjonalis i potensielle vilkår

Preteritum el. pluskvamperfektum/1. el. 2. kondisjonalis i uvirkelige vilkår, nåtid

Pluskvamperfektum/2. kondisjonalis i uvirkelige vilkår, fortid (men også nåtid)

Eksempel fra materialet:

”Det ville være en hjelp for oss om vi ikke trengte å fare lenger” (335)

”Det vil være en hjelp for oss om vi ikke trenger å fare lenger” (reelt)

”Det ville være en hjelp for oss om vi ikke trengte å fare lenger” (potensielt)

”Det ville være/vært en hjelp for oss om vi ikke trengte å fare lenger” (uvirkelig, nåtid)

”Det ville vært en hjelp for oss om vi ikke hadde trengt å fare lenger” (uvirkelig, fortid eller nåtid)

Her ser vi en tendens til at jo større avstanden til virkeligheten er, jo ”fjernere” er tempusformene som blir brukt. Det bør likevel kunne sies at pluskvamperfektum har et visst tidsinnhold i fortidige vilkår. Tempusformen markerer både fortid og irrealt innhold (jf. Palmer 2001: 208), men dette innebærer jo også økt avstand. Fleischman (1989: 5) nevner bare bruk av vilkår som er i strid med virkeligheten (’contrary to fact’), og terminologien hennes er noe forskjellig fra min (se Fleischman 1989: 5), men preteritum kan også brukes i potensielle vilkår, som ikke er i strid med virkeligheten.

Når jeg har presentert forklaringer på hvorfor fortidsformer brukes med modalt innhold, kan en spørre hva som er disse tempusformenenes primære innhold, tempus eller modalitet/avstand til virkeligheten. James (1982: 397) skriver jo at enkelte mener at fortidsformene har ’avstand til virkeligheten’ som grunnleggende innhold: ” (...) Steele (1975) and Langacker (1978) have argued that in the languages in which this past tense marking phenomenon occurs, the morpheme should be regarded as having as its basic meaning not ’past tense’, but rather ’remote from present reality’ or some variation on this. In this analysis, whether the morpheme is interpreted as meaning ’past time’ or ’hypothetical’ in any particular instance depends purely on the context”.

Michael Herslund (1988) kan være representant for dem som mener at tidsinnhold ikke er tempusformenenes grunnleggende innhold (jf. Herslund 1988: 289). Han skriver at den modale

bruken av tempusformer slett ikke er sekundær, men like vanlig som temporal bruk, og er uenig i beskrivelsen av at tidsinnhold er det primære innholdet og at modalt innhold er avleda fra dette (Herslund 1989: 289). Han mener at tempusformene er tvetydige: "Tense forms do not have occasional modal uses, they are, in most languages, I guess, inherently ambiguous between temporal and modal meanings (Herslund 1988: 289-290). Han nevner et eksempel fra virkeligheten (Herslund 1988: 290): "On seeing, in a café in central Copenhagen, Andy Warhol's Mickey Mouse poster, this was actually a couple of weeks after the death of the artist, I uttered the following, not very nice remark:

(1) Det var nu på tide han kradsede af.

'It was about time he kicked the bucket'

My interlocutor, obviously unaware of the death of Warhol, interpreted my temporal utterance as a modal utterance and went on with (2):

(2) Ja. Hvor gammel tror du egentlig han er?

'Yes. How old do you think he is?'

Han formulerer følgende "regel" (1988: 290):

(3) If you have no special reason for assigning a temporal value to a tense form, assign a modal value.

Herslund (1988: 294) foreslår en alternativ framstillingsmåte av tempusformenenes funksjon:

"Instead of the time basis I propose, as a more general basis of the category of tense, a distinction between 'topical' and 'not topical' from the speaker's point of view". Dette henger sammen med tempusformenenes funksjon i tekst: "Present tense forms comment on the world, past tense forms tell, i. e. they create, a world" (Herslund 1988: 295).

Når det gjelder mer spesifikk modal bruk av tempusformer, skriver han: "Anyone who observes "real" natural language (i.e. not just in the linguistic literature) will notice that the so-called modal and "deviant" uses are indeed very common, if not predominant in everyday usage" (1988: 297).

Setningene under viser at fortidsformer kan ha modalt innhold, og denne typen bruk er svært vanlig (Herslund 1988: 297):

(11) Bare jeg havde en million

'If only I had a million'

Havde jeg en million, stod jeg ikke her nu

'If I had a million I wouldn't be here now'

Gid jeg var hjemme nu.

'If only I were at home now'

Her har fortidsformen ingen tidsreferanse. Hvis setningene har tidsreferanse i det hele tatt, skriver Herslund, må de ha nåtidsreferanse (jf. bruken av tidsadverbialet 'nu' i de to siste setningene). Herslunds foregående eksempel (1988: 290) viser at temporal bruk av en fortidsform kan tolkes som modal bruk. Han skriver også at tempusformer historisk sett kan utvikle seg fra modale uttrykk: "It seems furthermore to be common for tense forms to grow out of modal expressions historically; a well-known case at hand is the future tense of the Romance languages" (Herslund 1988: 298). Det kan jo også tenkes at dette er tilfellet i norrønt og norsk. Både 'munu' og 'ville' kan uttrykke både epistemisk modalitet ('ville også dynamisk modalitet) og futurum. I slike tilfeller er det primære innholdet modalt innhold. Herslund (1988: 298) avslutter med at "While I do not want to deny that tense forms may convey temporal reference, I do deny that this is their primary use".

James' (1982) undersøkelse viser at samtlige språk i undersøkelsen bruker fortid i følgesetningen i uvirkelige vilkårskompleks, og at de fleste også bruker fortid i vilkårssetningen (James 1982: 395). Konklusjonen blir: "First, past tense marking is indeed in every case associated with things which are in some way hypothetical or uncertain as opposed to real or factual" (James 1982: 395) og "Thus, there is clearly a universal semantic link between the notion of past tense and the notion of remoteness from reality, and we can conclude that the past tense marking device universally gravitates in its use towards the situations in which the greatest distance from reality is involved" (James 1982: 396). Bruken av fortidsformer er jo mest utbredt i uvirkelige vilkår (jf. James 1982: 382).

Men denne analysen er ikke helt uproblematisk: "The cross-linguistic evidence shows clearly that this notion does exist as a universal semantic element linking the notions of past tense and irreality. However, one possible difficulty concerning the specific proposal above should be pointed out. Specifically, it is normally the case in any given language which has tense morphemes that there will be some semantic generalization or generalizations which native speakers can learn which will basically account for all the occurrences of a given tense morpheme. That is, it is not normally the case that in order to learn where it is proper to use a past

tense morpheme to indicate past time, what native speakers must do is memorize a list of specific constructions. But in the case where a past tense morpheme is being used to indicate the hypothetical, that is precisely what native speakers must do" (James 1982: 398).

Språkbrukerne trenger ikke å huske når fortidsformer skal brukes med temporalt innhold. Når det gjelder modal bruk, derimot, må språkbrukerne huske bestemte konstruksjoner der fortidsformene har modalt innhold, unntatt i uvirkelige vilkår, der bruken av fortidsformer ser ut til å være universell (James 1982: 398). Dette betyr at de to bruksområdene ikke er like, den temporale bruken er regulær og produktiv, den modale bruken irregulær. Derfor må den modale (hypotetiske) bruken være en avledning av temporal bruk: " (...) the relevant morpheme has 'past time' as its basic meaning, but its use has been extended to some 'hypothetical' cases because of the fact that 'past time' universally has as part of its meaning the notion of remoteness from present reality' " (James 1982: 398).

Fleischman (1989) mener også at fortidsformene har 'fortid' som primært innhold: "I nonetheless concur with James (1982) in favoring, for tense languages, the traditional analysis of past: i.e., that the relevant morphemes have 'past time' as their basic meaning, but their use has been extended to certain 'hypothetical' situations inasmuch as 'past time' has as part of its meaning the notion of 'remoteness from present reality' (James 1982: 399)" (Fleischman 1989: 17-18).

Bybee (1995: 514) kritiserer dem som mener at fortidsformene har et vidt avstandsinnehold, og viser til James (1982): "James points out a problem with this approach, which is that in normal contexts, the past tense, say in English or French, continues to mean 'before the moment of speech' and cannot be interpreted as merely 'remote' or 'distal'. That is, there is no justification for claiming that the normal sense of a past morpheme has become more general and no longer refers to past time just because in some contexts it means hypothetical" (Bybee 1995: 514).

Bybee (1995: 514) skriver også: "What all of these authors have failed to stress is that it is not the past tense alone that is contributing to the hypothetical meaning, but rather the past in combination with a modal verb, a subjunctive mood, a hypothetical marker (such as *if*), or, in some cases, the imperfective aspect (Fleischman, this volume)", og: "(...) it is not the 'remoteness' of the past that leads to the hypothetical sense, but rather the fact that past combined with modality leaves open the possibility that certain conditions on the completion of the pre-

dicare have not been met. Thus there is no justification for claiming that the meaning of past tense in some languages is 'removed from present reality' ". Det er altså ikke bare fortidsformen som bidrar til det hypotetiske innholdet, men fortidsformen sammen med andre typer markering, og dessuten skaper fortidsformen en mulighet for at ei handling ikke har blitt gjennomført (jf. Bybee 1995: 506). James (1982: 385) har også nevnt at i enkelte kontekster, nærmere bestemt de som ikke er i strid med virkeligheten, brukes andre uttrykk i tillegg til fortid som markering av hypotetisk innhold, hun nevner 'if', 'as though' og konjunktiv. Palmer (2001: 209) viser at modus og fortid brukes sammen for å markere uvirkelige vilkår. I et modusspråk som norrønt er det nettopp preteritum konjunktiv som brukes i både potensielle og uvirkelige vilkår, sammen med tempusforskyving i indirekte tale og etter bestemte konjunksjoner, som i sammenlikningssetninger, og konjunktiv brukes etter 'þótt', med innrømmende betydning. I moderne norsk er det også slik at fortidsformene har modalt innhold i bestemte setningstyper og sammen med bestemte ord som 'hvis', 'som' og 'sett at'. Dermed er det først og fremst i bestemte kontekster, som vilkårskompleks, at fortidsformene har modalt innhold.

I NRG (543) står det at tempusformene er isolert sett flertydige når de kan uttrykke både tid og modalitet, men tidsbetydningen er primær i ei lang rekke kontekster. Herslund (1988) ser bort fra at modal bruk av fortidsformer først og fremst er forbundet med spesielle setningstyper og kontekster. Han bruker sjøl eksempler som uvirkelige ønsker og vilkår (jf. Herslund 1988: 297).

Diskusjonen om preteritumsformens primære innhold, fortid eller avstandsinnhold, kan fortone seg som en diskusjon om høna og egget. Sjøl om jeg er enig i James' innvending mot å beskrive fortidsformenens primære innhold som 'avstand til virkeligheten', kan nok Herslund (1988) ha rett i at tidsinnhold kan utvikle seg fra modalt innhold. Ut fra Fleischmans forklaring (1989) virker det sannsynlig at preteritum har fått utvida bruksområdet, og at 'fortid' er det primære innholdet. Fortidsformer blir først og fremst brukt med modalt innhold i bestemte kontekster og setningstyper, slik James (1982: 398) påpeker, "what native speakers must do is memorize a list of specific constructions". I norsk gjelder det f. eks vilkårskompleks, sammenlikningssetninger og setninger med 'sett at'. Samtidig er det klart at det modale innholdet ikke er mindre brukt. Herslund (1988: 297) skriver at modal bruk av fortidsformer er svært vanlig i dagligspråket. Tvetydighet kan forekomme, f. eks når en mangler relevant bakgrunnskunnskap, som Herslund (1988: 290), men det nevnte eksemplet (18) (Herslund 1988: 290) er jo ganske spesielt.

For å avslutte diskusjonen kan en gi alle rett i noe. Både 'fortid' og 'det hypotetiske' innebærer avstand til virkeligheten (jf. James 1982: 375), og den modale bruken er ikke nødvendigvis så uvanlig som enkelte påstår (Herslund 1988: 297). Men det er også slik at ikke bare bruk av fortid gir en setning et hypotetisk innhold. Som Bybee (1995: 514) påpeker, er det også andre element som bidrar til å gi setningene et hypotetisk innhold, f. eks konjunktiv eller bestemte konjunksjoner. Bruken av fortidsformer skaper også en mulighet for at handlinga ikke har blitt utført (Bybee 1995: 505-507), men det er vanskelig å bruke den hypotesen på nåtidige vilkår.

Hvordan har denne modale bruken av preteritum oppstått?

I Hanssen, Mundal og Skadberg (1975: 142) står det: "Vi må anta at det opprinnelig har vært brukt både pre-sens og preteritum i slike uttrykk (potensielle uttrykk, min anm.) avhengig av hvilket tidstrinn uttrykket skulle henføres til. Preteritum skulle egentlig henføre utsagnet til fortida, men det har etter hvert skjedd en generalisering slik at preteritum er blitt så godt som enerådende i potensielle uttrykk. Det potensielle innhold er da ikke lenger betinget av konjunktivformen alene, men av konjunktiv + preteritum". En eventuell tidligere bruk av tempusformene med temporalt innhold, der bare konjunktiv markerer potensielt innhold, tilsvarer jo modus- og tempusbruken i indirekte framstilling og sammenlikningssetninger i norrønt.

Hopper og Traugott (1997: 96) bruker ordet 'generalisering' i forbindelse med grammatikalisering: "Generalization is a process which can be characterized, in part, as an increase in the polysemies of a form, and in part as "an increase of the range of a morpheme advancing from a lexical to a grammatical or from a less grammatical to a more grammatical status" (Kurylowicz 1965: 52)". Grammatikalisering innebærer dels økt polysemi, og dels økt bruk av et morfem.

Når preteritum har fått utvida bruksområdet, kan det være et eksempel på generalisering av grammatisk funksjon, dvs. at en grammatisk form får flere og flere bruksområder, jf. Hopper/Traugott 1997: 100: "(...) in so far as grammatical functions have meanings, they will come to serve a larger and larger set of meaningful morphosyntactic purposes". Dette innebærer at bruken av en form sprer seg til flere kontekster. Det er likevel mulig å innvende at preteritum ikke har fått mer generelt innhold, fordi den modale bruken bare gjelder bestemte kontekster (jf. Bybee 1995: 514). Imidlertid ser det ut til at det generalisering av grammatisk funksjon har skjedd, når norsk bruker preteritum i sammenlikningssetninger, der norrønt brukte presens eller preteritum, avhengig av tempus i hovedsetningen. Modal bruk av preteritum

har altså spredd seg til en ”ny” kontekst. Men det primære bruksområdet er selvfølgelig fortsatt ’fortid’ i de fleste kontekster.

Hanssen, Mundal og Skadberg (1975: 143) nevner at generalisering kan ha skjedd. Men hva er årsaken til endringene?

Det kan tenkes at metaforisk tempusbruk av den typen Fleischman (1989) beskriver, kan ha vært drivkraften for denne typen generalisering av funksjon. Det er nettopp fortidsformer som brukes for å uttrykke hypotetisk innhold. ”It is thus reasonable to see the move from spatial and temporal **proximity** to a broader and more abstract conceptual and cognitive proximity (**actuality/reality**), and similarly, from spatial and temporal **distance** to a more abstract conceptual and cognitive distance (**non-actuality/non-reality**)” (Fleischman 1989: 2). Denne forklaringa forutsetter at fortidsformene har ’fortid’ som primært innhold og at bruken har blitt utvida til visse hypotetiske kontekster (jf. Fleischman 1989: 17-18). Da gjenstår ett spørsmål: Kan metaforisk bruk føre til språkendring?

Hopper og Traugott (1997: 63) spør hva som gjør grammatikalisering mulig. De nevner bruk av metafor som en motiverende faktor for grammatikalisering: ”Indeed, much work on grammaticalization since the early eighties has focused extensively on the kinds of meaning changes involved in grammaticalization and the cognitive motivations behind them (...). For some it is thought to be motivated primarily by metaphorical processes (Claudi and Heine 1986, Sweetser 1990)” (Hopper og Traugott 1997: 68). ”Metaphor is one of the most widely recognized processes in meaning change (...) Although definitions of metaphor vary, most have certain concepts in common, especially understanding and experiencing one kind of thing in terms of another, and directionally of transfer from a basic, usually concrete, meaning to one more abstract (...) Metaphorical processes are processes of inference across conceptual boundaries, and are typically referred to in terms of ”mappings”, or ”associative leaps”, from one domain to another. The mapping is not random, but motivated by analogy and iconic relationships” (Hopper og Traugott 1997: 77).

Hvorfor er metafor en viktig prosess i grammatikalisering? Hopper og Traugott (1997: 86) siterer Heine, Claudie og Hünemeyer (1991b: 150-1): ”grammaticalization can be interpreted as the result of a process which has **problem-solving** as its main goal, its primary function being conceptualization by expressing one thing in terms of another”, og: ”In other words, semantic change in general, not just grammaticalization, can be interpreted as problem solving (see also C. Lehmann 1985). One problem to be solved is that of representing members

of one semantic domain in terms of another, and metaphoric strategies serve this purpose” (Hopper og Traugott 1997: 86).

Metaforiske prosesser, eller ”assosiative sprang” fra ett semantisk område til et annet, er slik sett en faktor som muliggjør grammatikalisering, og semantisk endring generelt. I dette tilfellet er det snakk om et ”sprang” fra innhold av typen ”avstand i tid” til ”avstand til virkeligheten” (jf. Fleischman 1989: 2). Dette kan være årsaken til at preteritum blei enerådende som tempusform i hypotetiske vilkårskompleks, slik som Hanssen, Mundal og Skadberg (1975: 142) mener. Preteritum kan ha blitt brukt metaforisk i vilkårskompleks med konjunktiv. Deretter kan bruken av fortid ha spredd seg videre til andre hypotetiske kontekster som sammenlikningssetninger ved analogi. Det kan også tenkes at det hypotetiske innholdet etter hvert blei assosiert med preteritum, og ikke modus konjunktiv, og at en begynte å bruke indikativ ved analogi, slik at preteritum indikativ har fått utvida bruksområdet, og kan brukes i hypotetiske kontekster der norrønt hadde (preteritum) konjunktiv.

Den eneste svakheten ved en slik analyse, er at det bare er snakk om muliggjørende faktorer, ikke forklaringer. ”(...) the phenomena that give rise to language change are so complex that they will perhaps never be understood in enough detail for us to state precisely why a specific change occurred in the past or to predict when one will occur and if it does what it will be (Lass 1980). Rather than referring to ”causes” or ”explanations”, we speak more cautiously of motivations or enabling factors, understanding always that we are referring to potential not absolute factors” (Hopper og Traugott 1997: 63). Fordi det er umulig å forutsi hvorfor språkendring har inntruffet når mekanismene som styrer språkendring er så sammensatte, er det vanskelig å snakke om årsaker og forklaringer. En kan bare snakke om muliggjørende faktorer og være klar over at de bare muligens forklarer hvorfor grammatikalisering skjer. Dermed kan det være rom for synsing. Enkelte av disse beskrivelsene kan være vanskelige å prøve, spesielt når en går ut fra at det er noe som foregår i hodet på språkbrukerne, f. eks metaforiske prosesser (Fleischman 1989). Noen ”egentlig” og entydig årsak er vanskelig å peke på, og da foretrekker en kanskje enkle løsninger for å forklare. Hanssen, Mundal og Skadberg (1975: 142) antyder også bare hva som kan ha skjedd, uten å vise til materiale som bekrefter antakelsen. Om det fins klare bevis på at ei slik utvikling har skjedd, i form av tekster, blir ikke nevnt.

5.2.2 Modalverb

Konstruksjoner med modalverb erstatter konjunktiv i enkelte tilfeller, da som en del av tempuskonstruksjonen kondisjonalis. Jeg har noen eksempler på at konjunktiv er erstatta med kondisjonalis med 'skulle', 'ville' eller 'kunne', i setninger med potensielt innhold. Nevnte modalverb i preteritum kan brukes i vilkårskompleks (NRG: 597, 611 og 620) akkurat slik som 'munu' i norrønt (Nygaard 1905: 214). De kan også brukes som futurumsuttrykk i f. eks en fortidig eller forskjøvet setning (Vannebo 1979: 122). Kondisjonalis er bare i liten grad en rein tidsform, og begrepet 'kondisjonalis' har sannsynligvis oppstått i forbindelse med bruk i vilkårsutsagn (Vannebo 1979: 265). Kondisjonalis i moderne norsk brukes også i oversettelser av kondisjonalis i norrøne vil-kårssetninger (f. eks er *myndi vera* ofte oversatt med *ville være*). Nygaard (1905: 214) skriver at omskriving med 'mynda' eller 'munda' brukes i vilkårssetninger. I mine eksempler brukes ofte preteritum konjunktiv i vilkårssetningen og kondisjonalis i følgesetningen, som i vilkårskompleks i moderne norsk. Første kondisjonalis kan ikke brukes med fortidsreferanse, og kan dermed ikke brukes i uvirkelige vilkår med fortidsreferanse. Men det fins eksempler på at modal fortid brukes i både vilkårssetningen og følgesetningen. At preteritum av et hovedverb brukes med modalt innhold brukes i moderne norsk, svekker muligheten for at modalverb med epistemisk innhold har erstatta konjunktiv i alle slags kontekster. Jeg har som sagt få eksempler på at konstruksjoner med modalverb erstatter preteritum konjunktiv, men der de gjør det, inngår de som oftest i en kondisjonaliskonstruksjon med hypotetisk innhold, eller med tentativt innhold. Jeg har eksempler på at norrønt bruker preteritum konjunktiv i følgesetningen i vilkårskompleks, og at denne tempusformen er oversatt med en modalverbskonstruksjon. Norsk bruker som sagt gjerne modalverb i følgesetningen, og her har modalverbet potensielt eller irrealt innhold.

Eksempler:

væri – ville være (117: 290. 7-9) og (335)

væri – kunne () vært (138: 324, 4-5) og (375)

I disse oversettelsene erstatter konstruksjonene med modalverb preteritum konjunktiv i en følgesetning. *Ville* og *kunne* har her potensielt og irrealt innhold.

Modal fortid er gjerne også involvert når modalverbet står i preteritum eller pluskvamperfektum, og da kan modalverbet fortsatt ha f. eks deontisk eller dynamisk innhold, i tillegg til irrealis (jf. også Palmer 2001: 211-214), i motsetning til konstruksjonene over, der modalverbet bare har hypotetisk innhold.

Eksempler (norrøn konjunktiv i parentes):

hadde kunnet dikte – habilitativ og irrealis (*kynna yrkja*) (138: 321, 30-32) (372)

hadde kunnet komme – habilitativ og irrealis (*kvæmir*) (153: 347, 24-25) (402)

burde være – hortativ og irrealis (*myndi sama*) (225: 399, 30) (460)

Modalverb i preteritum brukes dessuten for å uttrykke tentativt innhold. James (1982: 387) skriver: "English can also, in sentences containing modals, use past tense marking to indicate less certainty about the truth or factualness of a statement than would otherwise be the case". Palmer (2001: 31) beskriver også dette: "Some languages have ways of indicating that the judgements are either weaker or stronger. English, for instance, uses the past tense forms of the modals, the 'modal-past' (...) These express a lower degree of commitment, judgements that are more 'tentative' ". Det gjelder også når modalverbet har deontisk innhold. "Just as the past tense forms of epistemic modals can be use to indicate more tentative, weaker, judgements, so past tense forms of some of the deontic modals are used to weaken the force of the modality" (Palmer 2001: 73).

Dette gjelder også i norsk. Preteritumsformen gir modalverbet et svakere innhold.

"og det *burde* han *få* igjen for" (*væri()* *launa*) (143: 336, 10-11) (390)

"og spydet Selsbane tenker jeg også du *skulle* *kjenne*" (*skyldir kenna*) (133: 315, 3-4) (364)

I en del av de såkalt modaliserte setningene i materialet er 'skulle' brukt med tentativ betydning. Modalverbet i seg sjøl gir setningen et tentativt preg.

Men det er ikke alltid slik at preteritumsformen har modalt innhold. "(...) by the 'sequence of tense' rule, present tense forms change to past tense after a past tense verb of reporting. This applies to the modals as well as to full verbs" (Palmer 2001: 204). Forskyving av tempus i indirekte tale gjelder også for modalverb uten at innholdet blir endra i mer tentativ retning. Det er riktignok fullt mulig å innvende at forskyving av tempus kan brukes som en form for modal fortid, der taleren indikerer at han ikke går god for sannhetsverdien (jf. James 1982: 385 og NRG 576). Modalverb i preteritum kan også ha temporalt innhold (NRG 587).

Eksempler (norrøn konjunktiv i parentes):

ville () få (*myndi () få*) (148: 342, 28-29) (397) (indirekte tale)

skulle komme (kvæmi) (132: 310, 18-20) (358) (framtid sett fra fortida)

Bruken av modalverb i norrønt og moderne norsk er stort sett ganske lik. I norrønt hadde de mer spesielle funksjoner enn konjunktiv. De var uttrykk for epistemisk, deontisk og dynamisk modalitet, og i oversettelsen er det stort sett brukt modalverb med samme innhold, også med tentativt innhold. Konjunktiv blei brukt i et stort antall kontekster som uttrykk for ikke-påstand (jf. Slettebø 1980: 36). Når modalverb har like bruksområder i norrønt og norsk, kan det bety at konjunktiv først og fremst måtte erstattes av andre uttrykk. Der konjunktiv har blitt oversatt med modalverb, som 'skulle' og 'ville', har disse et innhold som tilsvarer modal fortid, som potensialis eller irrealis, bl. a i vilkårskompleks, og det fins også tilfeller der fortidsformer av modalverb inneholder modal fortid og uttrykker irrealis eller tentativ.

Denne typen modal fortid av modalverb kan altså forklares på samme måten som modal fortid av leksikalske verb. Fortidsformen uttrykker irrealis, potensialis eller tentativ. Om bruk av modalverb i preteritum i engelsk, skriver James (1982: 387): "English can also, in sentences containing modals, use past tense marking to indicate less certainty about the truth or factuality of a statement than would otherwise be the case".

Et modalverb i preteritum kan ha fortidsreferanse eller være forskjøvet i indirekte framstilling, men vil ofte ha modalt innhold (jf. NRG 587).

Hypotetisk bruk av modalverb i norrønt er kjent. Jeg har mange eksempler på bruk av 'munu' i vilkårskompleks. Dette verbet har forsvunnet, og det kan tenkes at andre verb har overtatt. I norsk brukes særlig preteritum av 'ville' og 'skulle' i vilkårskompleks.

Bybee (1995) tar for seg utviklinga av engelske modalverb i preteritum med hypotetisk innhold, 'should' og 'would'. I gammelengelsk hadde preteritum 'should' og 'would' deontisk og volitivt innhold, og preteritumsformen hadde fortidsreferanse (Bybee 1995: 505). I moderne engelsk kan disse formene brukes med hypotetisk innhold i vilkårssetninger (Bybee 1995: 511-513).

Bybee (1995: 505-506, se også avsnitt 5.2.1 i denne oppgaven) forklarer den modale bruken av modalverb i preteritum med at de kan brukes både i kontekster der ei handling har blitt utført, og der den ikke har blitt utført. "Thus past modals offer two areas of vagueness: (i) whether or not the predicate event was completed; and (ii) whether or not the modality remains in effect. A modal in past time, then, leaves open the possibility that some conditions on the completion of the main event were not met, and therefore the modality may still be in

effect”. Dette kan forklare bruken av ’skulle’ og ’ville’ i hypotetiske kontekster i norsk, men ei forklaring av den typen James (1982: 387) bruker, er også mulig.

’Ville’ har altså hypotetisk innhold, som norrønt ’munu’, mens norrønt ’vilja’ hadde volitivt innhold (jf. Slettebø 1980: 55). Endring av innholdet i modalverb kan også ses på som metaforisk (Hopper og Traugott 1997: 79): ”Another domain of meaning change among grammatical categories that has been widely regarded as metaphoric is the development of modal meanings, particularly the development of meanings related to obligation into meanings relating to possibility and necessity”.

For å oppsummere, vil jeg slå fast at modalverb i norrønt og norsk har like bruksområder. Som erstatning for konjunktiv har de det samme bruksområdet som modal fortid. ’Skulle’ og ’ville’ brukes med hypotetisk innhold i vilkårskompleks, men her brukte norrønt også modalverb. Fortidsformer som preteritum og pluskvamperfektum kan gi modalverb hypotetisk eller tentativt innhold. Det går an å si at modal fortid er involvert også her. Det har også skjedd noen endringer. F. eks har modalverbet ’munu’ forsvunnet, og det er mulig at ’kunne’ har overtatt som uttrykk for epistemisk modalitet, og ’ville’ som uttrykk for futurum, og også som uttrykk for potensialis og irrealis i vilkårskompleks. Modalverbet ’skulle’ har også fått epistemisk innhold (rapport), men om noe modalverb hadde den betydningen i norrønt, har jeg for lite grunnlag til å si noe sikkert om.

5.2.3 Indikativ

Konjunktiv erstattes av indikativ, dvs. en reint temporal bruk av tempus, i en viss grad. Presens brukes i reelle vilkårssetninger. Indikativ brukes også der ikke-påstand ikke er markert grammatisk og der leksikalsk markering er brukt. Setninger som generaliserende relativsetninger etter nektende og spørrende hovedsetning og innrømmelser er ikke markert grammatisk som ikke-påstand i de norske oversettelsene, men de er markert med konjunktiv i norrønt. Det kan henge sammen med at markering av disse setningstypene helst forekommer i modusspråk. Palmer (2001: 10-13) nevner diverse grammatiske kategorier som blir assosiert med modalitet, spesielt med hensyn til modusmarkering. Innrømmelser, nekting, spørsmål, ønsker og frykt markeres med konjunktiv i modusspråk (nekting og spørsmål markeres med konjunktiv bare i leddsetninger i europeiske språk (Palmer 2001: 13). Innrømmelser og nekting markeres ikke som ikke-påstand i norsk mht. markering av verbalet i setningen. Frykt har jeg dessverre ingen eksempler på, men Nygaard (1905: 278-279) klassifiserer at-setninger etter verb som uttrykker frykt som indirekte tanke. Da er det sannsynlig at norsk også be-

handler frykt som indirekte tanke i slike kontekster. Indirekte spørsmål markeres som indirekte tale, med forskjøvet tempus. Innholdet i kategorien modalitet er altså ikke helt sammenfallende i modusspråk og modalspråk.

5.2.4 Leksikalske uttrykk

I materialet mitt forekommer følgende modaladverb og -partikler:

-kanskje: uttrykker mulighet

-sikkert: uttrykker sannsynlighet

-nok: uttrykker mulighet og sannsynlighet (Solberg 1990: 50)

-vel: uttrykker sannsynlighet (Solberg 1990: 34)

-visst: uttrykker slutning (deduktiv) (Solberg 1990: 46) og rapport (Solberg 1990: 47)

De tre siste er partikler. Disse er ei egen gruppe av modale adverb som legger mer vekt på pragmatiske enn modale forhold. Alle de tre partiklene som forekommer i materialet er såkalte dempere, som uttrykker usikkerhet mht. utsagnets pålitelighet (Solberg 1990: 31), de modifierer altså innholdet. Forskjellen mellom adverb og partikler er bl. a at partikler er trykklette og ikke kan stå aleine som svar på spørsmål, i motsetning til adverb (Solberg 1990 16, 19).

Visste kong Knut om Håreks ferd?

-Sikkert

*-Nok

Ellers er ikke-påstand markert med hovedverb eller leksikalske uttrykk i hovedsetningen, som 'tenke', 'mene' og 'si' og 'vi har hatt mistanke', 'det så mest ut til' og 'det ble fortalt'. Setningsadverb som 'ikke' og konjunksjoner som 'hvis' og 'enda' er også brukt. Disse orda er jo også med på å skape modalt innhold i bestemte kontekster (jf. James 1982: 385 og Bybee 1995: 514), f. eks setninger der modalitet ikke markeres grammatisk i norsk. Eksempler er leddsetninger etter nektende hovedsetning og innrømmelsessetninger, der ikke-påstand i moderne norsk er markert leksikalsk, uten bruk av modal fortid eller modalverb. I setninger med et verb i indikativ vil slik markering gi setningen modalt innhold:

Men ingensteds kom bjarmene eller våpnene deres så nær at noen fikk skade av det (316)

(nektende innhold markert med adverbet 'ingensteds'. Preteritumsformen i leddsetningen har temporalt innhold)

Mye av dette kom opp i dagen siden, enda det var skjult fra først av (405)

(innrømmelsen markert med konjunksjonen 'enda'. Preteritumsformen i leddsetningen har temporalt innhold)

5.3 Typologisk oversikt

Bruk av tempus og modus/modalverb i norrønt og moderne norsk kan kort framstilles på følgende måte (når det gjelder setningsmodalitet):

Norrønt

Indikativ:

Markering av påstand (f. eks "stedfinnende" utsagn (jf. Nygaard 1905: 286)). Brukes også i reelle vilkår

Konjunktiv:

Generell markering av ikke-påstand

Preteritum konjunktiv i helsetninger og vilkårskompleks (modus kan velges, tempus (preteritum) har modalt innhold):

Potensielt, irrealt og tentativt innhold (pluskvamperfektum kan også brukes i fortidige vilkår).

I følgsetningen i vilkårskompleks brukes ofte modalverbet 'munu' med potensielt eller irrealt innhold

I leddsetninger (modus avgjort av kontekst)

Konjunktiv har modalt innhold, tempus har stort sett temporalt innhold:

Indirekte framstilling med konjunktiv og forskjøvet tempus (indikativ kan velges i indirekte tale når utsagnet skal framstilles som stedfinnende (jf. Nygaard 1905: 286)):

-tanke

-tale

-spørsmål

Konjunktiv og presens eller preteritum med temporalt innhold (tempus avgjort av tempusformen i hovedsetningen):

Sammenlikningssetninger

Innrømmelsessetninger

Konjunktiv brukes også i andre typer leddsetninger, som generaliserende relativsetninger og følgesetninger etter f. eks nektende og spørrende hovedsetninger. Enkelte leddsetninger med potensial konjunktiv som i helsetninger fins også.

Modale hjelpeverb

Epistemisk, deontisk, dynamisk modalitet

(unntatt rapport?)

Norsk

”Indikativ”:

Tempusformer brukt med tidsreferanse, presens brukes i reelle vilkår

Modal fortid:

Preteritum:

Potensielt eller irrealt innhold i vilkårskompleks, sammenlikningssetninger og setninger med ’sett at’. Pluskvamperfektum brukes med irrealt innhold i fortidige vilkårskompleks. I følgesetningen brukes ofte modalverb, ’skulle’ eller ’ville’ Preteritum brukes også med tentativt innhold.

Perfektum:

Rekonstruerende perfektum (epistemisk bruk av perfektum)

Forskjøvet tempus:

Indirekte framstilling:

-tanke

-tale (her kan preteritum brukes for å markere ugyldighet eller manglende første-håndskjennskap og har modalt innhold)

-spørsmål

Modale hjelpeverb:

Epistemisk, deontisk og dynamisk modalitet

Av denne framstillinga ser en at norrønt og norsk er eksempler på språk som markerer modalitet på to forskjellige måter. Norrønt har et modussystem, norsk et modalsystem (jf. Palmer 2001: 4).

I norrønt er konjunktiv modusformen som uttrykker ikke-påstand generelt (jf. Slettebø 1980: 36). I et modussystem blir setninger markert som enten påstand eller ikke-påstand, jf. Palmer 2001: 4: "the system is basically ('prototypically') binary". Markeringa av ikke-påstand omfatter også kategorier som ikke nødvendigvis markeres som ikke-påstand i modalspråk. Palmer skriver: "there are, however other grammatical categories that are associated with modality, especially (but not solely) with respect to mood" (Palmer 2001: 10-11). Disse kategoriene er f. eks nektning og innrømmelser (Palmer 2001: 11-13). I norrønt brukes konjunktiv i innrømmelsessetninger og i f. eks følgesetninger og generaliserende relativsetninger etter nektende hovedsetning. I norsk markeres ikke disse kategoriene som ikke-påstand på andre måter enn ved bruk av bestemte konjunksjoner ('enda') og adverb ('ikke').

Men likheter fins også. Begge språk har et sett med modalverb. I norrønt uttrykker de mer spesifikke typer ikke-påstandsinnhold enn konjunktiv (jf. Slettebø 1980: 69). Dermed er norrønt et språk som bruker begge markeringsmåtene, det samme gjør også tysk (Palmer 2001: 4), som er i slekt med norrønt og norsk. I norsk er modalverb et viktig uttrykk for forskjellige typer modalitet. "Within modal systems different types of modality are distinguished within a single system of commuting terms" (Palmer 2001: 6). Modalverb har stort sett de samme oppgavene i norrønt og norsk, nemlig å markere deontisk, dynamisk og epistemisk modalitet.

En annen viktig likhet som har gått tydelig fram av eksemplene i oppgaven, er at modal fortid (dvs. preteritum) brukes i uvirkelige og potensielle vilkår. Her bruker norrønt modus og tempus, norsk bruker bare tempus. Norsk bruker også preteritum i uvirkelige og potensielle sammenlikningssetninger, men her bruker norrønt konjunktiv og enten presens eller preteritum, avhengig av tempus i hovedsetningen. Begge språk bruker forskjøvet tempus i indirekte framstilling. Her har norrønt også vanligvis konjunktiv som modusform. I norsk er forskjøvet tempus hovedregelen, men uforskjøvet tempus kan brukes hvis taleren går god for gyldigheten av innholdet (NRG 576). I slike tilfeller brukte norrønt indikativ (jf. Nygaard 1905: 286).

Det fins både likheter og forskjeller mht. markering av modalitet i norrønt og norsk, men de er likevel klare representanter for ulike markeringsmåter, modusspråk og modalspråk.

6 Konklusjon

Problemstillinga i denne oppgaven var todelt:

- 1: Sammenlikning av uttrykk for modalitet i norrønt og norsk
- 2: Finne ut hva som erstatter konjunktiv i norsk, og forklare grammatikalisering av erstatningene

Dermed blir konklusjonen også todelt.

Når det gjelder markeringa av modalitet i norrønt og norsk, må den endelige konklusjonen bli som den i avsnitt 5.3. Det fins både likheter og forskjeller. Markeringa av modalitet i norrønt omfatter enkelte andre kategorier enn i norsk, men begge språk bruker modal fortid i potensielle og uvirkelige vilkår. Det går fram at norrønt er et typisk modusspråk hvor modalitet markeres morfologisk, sjøl om språket har et sett med modale hjelpeverb som brukes hyppig. Konjunktiv er jo modusformen som uttrykker ikke-påstand generelt.

Norsk er et modalspråk, der modalitet først og fremst markeres syntaktisk med modalverb, men modal fortid brukes også, for å uttrykke uvirkelighet og potensialitet.

Når det gjelder grammatikalisering av modalitetsmarkering i norsk, kan det reises innvendinger av språkhistorisk (og ikke minst språkideologisk!) art mot å bruke bokmål som grunnlag. På dette området er imidlertid likhetene store mht. bruk av modal fortid når det gjelder begge målformene i skriftspråket (se f. eks Beito 1970: 275 og 294-295 for bruk av modal fortid i nynorsk), og norsk talemål (her kan en bruke morsmålskompetansen for å finne ut hvordan en uttrykker uvirkelighet eller potensialitet, men en må kanskje regne med enkelte avvik fra skriftspråket). Jeg får trøste meg med et sitat fra Slettebø (1980: 20): ”Kva vert det att dersom ein vil sjå bort frå alt som kan ha framand opphav eller skuldast påverknad frå andre språk?”, mao. er en nødt til å glemme alle slags gullalderforestillinger og heller se på hvordan en faktisk uttrykker seg i dagens norske skriftspråk. Nå mangler også norsk en uavbrutt skriftspråkstradisjon fra norrønt til i dag, så sammenlikning med dagens skriftspråk er nødvendig. Det er årsaken til den synkrone og typologiske synsvinkelen som preger deler av oppgaven. Det er også et usikkerhetsmoment i oversettelsene. Oversetterne står relativt fritt, og kan f. eks velge å markere modalitet leksikalsk framfor grammatisk, osv. I oversettelsen jeg har brukt, er preteritum konjunktiv av hovedverb nesten konsekvent oversatt med modal fortid. Jeg har også eksempler på at leksikalske uttrykk i norrønt har blitt oversatt med modalverbskonstruksjoner eller partikler, og norrøne modalverb har til og med blitt oversatt med adverb eller partikler i enkelte tilfeller. Jeg har også vist eksempler på oversettelser der det modale innholdet ikke kommer klart fram på det grammatiske planet. Dermed er det fare for at enkelte uttrykksmåter ikke blir brukt. På den annen side viser dette nettopp at det fins valgmuligheter. Markering av modalitet er jo ikke obligatorisk. Bruk av modalpartikler i norrønt har jeg ikke noe grunnlag for å uttale meg om, men det kan tenkes at de forekommer i tekster

med mer muntlig preg. Der de forekommer i teksten jeg har brukt, er det gjerne i forbindelse med gjengivelse av tale, både direkte og indirekte.

Til slutt må det understrekes at det er vanskelig å finne noen eksakt årsak til og forklaring av språkendring, fordi språkendring styres av svært komplekse forhold (jf. Hopper og Traugott 1997: 63). Det er klokest å bruke ord som muliggjørende faktorer.

Skal en trekke en konklusjon om erstatning av konjunktiv, må det være at modale hjelpeverb aleine ikke kunne erstatte kategorien. Modale hjelpeverb i norrønt og moderne norsk har faktisk svært like bruksområder. Bruken av modal fortid i norsk viser en sannsynlig erstatning av konjunktiv i enkelte kontekster. Modal fortid og preteritum konjunktiv brukes med hypotetisk innhold i f. eks vilkårskompleks i hhv. norrønt og moderne norsk. Her bruker begge språk tempus. Modal fortid brukes også i sammenlikningssetninger og indirekte tale i norsk, der norrønt bare brukte konjunktiv for å markere dette innholdet. Tempus har overtatt for modus i hypotetiske kontekster.

Hvordan har denne bruken av fortidsformer oppstått? Det kan skyldes metaforisk bruk. En kan tenke seg et "assosiativt sprang" (jf. Hopper og Traugott 1997: 77) der preteritum har blitt brukt for å markere avstand til virkeligheten, ikke avstand i tid, (jf. Fleischman 1989: 2). Det kan ha skjedd først i vilkårskompleks. Den modale bruken av preteritum må så ha spredd seg fra vilkårskompleks til andre kontekster, som sammenlikningssetninger, der norrønt bare brukte modus for å markere hypotetisk innhold. På den måten kan preteritum ha overtatt for konjunktiv som markør av potensialitet og uvirkelighet, og konjunktiv har blitt overflødiggjort.

Når jeg mener at modal fortid er en viktig erstatning for såkalt potensiell konjunktiv, kan det innvendes at konstruksjoner med modalverb, særlig 'skulle' og 'ville' brukes med et tilsvarende innhold. Da bør en huske på at disse konstruksjonene nettopp inneholder et modalverb med tempusformen preteritum. I vilkårskompleks har disse konstruksjonene hypotetisk innhold. Modal fortid er involvert også her. I tilsvarende konstruksjoner med 'munu' i norrønt, kunne en bruke preteritum konjunktiv.

Alt i alt kan en si at den største forskjellen mht. markering av modalitet er at moderne norsk mangler modus konjunktiv og bruker tempus der norrønt brukte både modus og tempus, evt. bare modus. Denne typen utvidelse av grammatisk funksjon, med spredning til ulike kontekster som følge, kalles generalisering (Hopper og Traugott 1997: 100). Bruken av fortidsformer i hypotetiske kontekster er ikke uvanlig, den forekommer i flere språk, og det er viss forbind-

else mellom fortid og det hypotetisk når begge begrep har en ting til felles: Avstand til virkeligheten (jf. James 1982). Fleischmans (1989) hypotese om en slags metaforisk prosess virker dermed ikke så usannsynlig, sjøl om det er vanskelig å årsaksforklare språkendring og beskrivelsen av hva som motiverer grammatikalisering kan bære preg av synsing og hypotesene er vanskelig å prøve. Bybee (1995) prøver å forklare modal fortid med at fortidsformene skaper usikkerhet mht. avslutningen av ei handling, men det kan ikke forklare bruken av modal fortid i nåtidige hypotetiske vilkår.

Syntaktisk modus er ikke eneste markeringsmetode i et analytisk språk som norsk. Tempus brukes også, og tempusformene som blir brukt er preteritum og andre fortidsformer. Bruken av modal fortid i vilkårskompleks minner mye om bruken av preteritum konjunktiv i norrøne vilkårskompleks. Modal fortid i norsk har andre funksjoner enn modalverb, og brukes for å markere uvirkelighet eller potensialitet, men kan også bli brukt sammen med modalverb (jf. Palmer 2001: 203).

Avslutningsvis vil jeg igjen understreke at det er sannsynlig at modal fortid har overtatt mange av funksjonene som (preteritum) konjunktiv hadde i norrønt, så sant det lar seg gjøre å generalisere ut fra oversettelsen jeg har brukt. Det må bli den viktigste konklusjonen i dette kapitlet. Da er det på tide å gå inn på Hauges (1978) påstand om at modalverb har vært en viktig destruktiv faktor for modussystemet (jf. Hauge 1976: 9). Jeg har hatt som hypotese at modalverb ikke har vært i stand til å erstatte modus konjunktiv på egen hånd. Ut fra eksempler og materiale ser en at det fins andre erstatninger for konjunktiv i tillegg til modalverb. I vilkårskompleks er bruken av preteritum med modalt innhold og modalverbskonstruksjoner påfallende lik i både norsk og norrønt. Dermed er det nok ikke bare modalverb som har vært en destruktiv faktor for det norrøne modussystemet, sjøl om de utvilsomt har spilt en rolle. De er jo viktige markører av ulike typer ikke-påstand i modalspråket norsk. Både 'skulle' og 'ville' kan ha irrealt og potensielt innhold, som modal fortid. Slik bruk av modalverb forekommer i materialet, og sannsynligvis er det dette Hauge (1976) har tenkt på. Likevel har mange modalverb i de norrøne setningene i materialet samme funksjon og innhold i de norske oversettelsene. Når det gjelder indirekte framstilling kan Hauges påstand vise seg å være feil. Konjunktiven i disse setningene har blitt borte (som markør av manglende kjennskap, eller ugyldig innhold) men modalverb i slike setninger har samme innhold i norrønt og norsk. I stedet brukes modal fortid, som dessuten har vært en viktig erstatning i andre kontekster, som vilkårskompleks og sammenlikningssetninger, og også som uttrykk for tentativ, gjerne

sammen med modalverb. Potensielt og irrealt innhold uttrykkes helst med modal fortid. I noen oversettelser brukes også modalpartikler. Enkelte typer ikke-påstand markeres ikke grammatisk i modalspråk, f. eks innrømmelser og nektning. Her brukes tempusformer uten modalt innhold i norsk, som en kan kalle 'indikativ'.

Fleischman (1989) bruker metaforen 'temporal avstand' som forklaring på modal bruk av fortidsformer. Dette kan ha vært opphavet til modal fortid i norsk (modal bruk av preteritum eksisterte i norrønt også, først og fremst i vilkårskompleks, men forekom sammen med konjunktiv). Denne modale bruken av fortid er jo mye brukt i indoeuropeiske språk og andre språk (jf. James 1982). Preteritumsformen, ikke først og fremst modusformen, kan ha blitt brukt for å uttrykke hypotetisk innhold. Dette kan som sagt ha skjedd først i vilkårskompleks (jf. Hanssen, Mundal og Skadberg 1975: 142), og etter norrøn tid kan bruken av modal fortid ha spredd seg til sammenlikningssetninger og indirekte tale, der tempusformen ikke hadde eget modalt innhold i norrønt. Det bør nevnes at preteritum har bevart det temporale innholdet i de aller fleste kontekstene. Bare i enkelte kontekster, som vilkårskompleks, har tempus modalt innhold. Den utvida bruken av fortidsformer har dermed ført til utviklinga av modal fortid, som er en viktig erstatning for konjunktiv. Sjøl om norsk har utvikla seg fra et syntetisk til et analytisk språk, og modus er morfologisk markering av modalitet og modalverb er syntetisk markering, er det for enkelt å si at modalitet bare uttrykkes med modale hjelpeverb i norsk. Tempus (modal fortid) brukes også, og ut fra James' (1982) undersøkelse, ser det ut til å være en tverrspråklig tendens til at hypotetisk innhold markeres med fortid.

7 Bibliografi

- Bybee, Joan L., 1995: The Semantic Development of Past Tense Modals in English. I: Fleischman/Bybee (ed.): *Modality in Grammar and Discourse*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 503-517
- Davidson-Nielsen, Niels, 1990: *Tense and Mood in English. A comparison with Danish*. Berlin-New York : Mouton de Gruyter. Kap. 3
- Diderichsen, Paul 1966: *Helhed og struktur. Udvalgte sprogvidenskabelige afhandlinger*, G. E. C. Gads forlag, København 1966, 31-46
- Fleischman, Suzanne, 1989: Temporal Distance: A Basic Linguistic Metaphor. *Studies in Language* 13-1. 1-50
- Faarlund, Jan Terje, Lie, Svein og Vannebo, Kjell Ivar, 1997: *Norsk referansegrammatikk*, Universitetsforlaget
- Hauge, Bjørg Oddny: Konjunktiv i norrønt. Hovedoppgave, Universitetet i Bergen, 1976
- Herslund, Michael, 1989: Modality. A Presentation. I: Herslund, Michael (ed.): *On Modality. Papers from meetings and discussions in the linguistic circle of Copenhagen*. København 1989: Akademisk Forlag, 7-15
- Herslund, Michael, 1988: Tense, Time and Modality. I: Rosén, Victoria (red.): *Papers from the Tenth Scandinavian Conference of Linguistics – Volume 1*, 289-299
- Holtsmark, Anne og Seip, Didrik Arup (overs.), 1968: *Snorres kongesagaer*, Gyldendal, avsnitt 112-230, s. 325-465
- Hopper, Paul J. and Traugott, Elizabeth Closs, 1997: *Grammaticalization*, Cambridge University Press (3. oppl.)
- James, Deborah, 1982: Past Tense and the Hypothetical. A cross-linguistic study. *Studies in Language* VI. 3. 375-403
- Lie, Svein, 1996: *Innføring i norsk syntaks*, Universitetsforlaget, Oslo (4. utg, 7. oppl.)
- Nygaard, Marius, 1905: *Norrøn syntax*, Aschehoug, Oslo
- Palmer, F. R., 2001: *Mood and modality*, Cambridge University Press (2. utg.)
- Slettebø, Torfinn: Tilhøvet mellom konjunktiv og perifrastiske modalkonstruksjoner i Konungs skuggsjá. Hovedoppgave, Universitetet i Bergen, hausten 1980
- Solberg, Torberg Kristin: Modalpartikler i norsk. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 1990
- Sturlasson, Snorri, 1966: *Heimskringla – Nóregs konunga sǼgur*, Universitetsforlaget

Traugott, Elizabeth Closs, 1989: On the Rise of Epistemic Modals in English. I: *International Journal of American Linguistics*: 65: 31-55

Vannebo, Kjell Ivar, 1979: *Tempus og tidsreferanse*, Novus forlag

8 Tabeller

Her er samtlige setninger satt opp i tabeller etter setningstype. Oversettelsene er delt inn etter type: modal fortid med potensiell, irreal og tentativ betydning (MF), forskjøvet tempus i indirekte framstilling (IF) modalt hjelpeverb (MV), adjektiv, adverb/partikler og andre typer leksikalsk markering (L), andre typer markering (A) og indikativ (I), der tempusformen har temporal betydning (gjelder også uforskjøvne former etter menings- og utsagnsverb). Når det gjelder verbformer, er både temporal og modal betydning oppgitt der det er nødvendig. Ellers er det nevnt under 'Betydning' om verbet inngår i et vilkårs-kompleks i tillegg til f. eks indirekte tale.

8.1 Helsetninger

Eks. nr.	Konjunktiv, avsnitt, side, linje	Oversettelse, type, side	Betydning
1	myndi () eigi þykkja (135: 317, 15-17)	ville ikke trodd/MV (367)	Spekulativ Preteritum
2	væri () launa (143: 336, 10-11)	burde () få/MV, MF (390)	Hortativ Tentativ
3	skyldir () kunna at ætla () hóf (140: 329, 3-7)	skulle vite å holde måte/MV, MF (380-381)	Hortativ Tentativ
4	mynda ætla (180: 369, 33-36)	skulle tro/MV, MF (428)	Spekulativ Tentativ
5	skyldi () vel í hald koma (218: 395, 17-18)	kan () komme godt med/MV (456)	Spekulativ

Leddsetninger med konjunktiv som i helsetning

1	þóttisk (116: 288, 6-8)	mener/I (332)	Presens
2	væri (143: 335, 23-25)	er/I (389)	Presens

Her har verb i preteritum konjunktiv blitt oversatt med presens indikativ.

Til sammen 7 setninger med 7 forekomster av konjunktiv.

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indikativ): 2

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (fortid = tentativ): 1

Modalverb i konjunktiv oversatt med modalverb (fortid = tentativ): 4

8.2 Leddsetninger

8.2.1 Substantiviske leddsetninger

8.2.1.2 Indirekte tanke

Etter hovedsetning av typen ”det kan være”:

Konjunktiv	Oversettelse/type	Betydning
ek hafa þá ekki varliga mælt (117: 290, 19-21)	har jeg visst vært litt fort til å snakke/L, I (335)	Spekulativ (L) Perfektum (I)

Her er modaliteten markert med partikkelen *visst*. Tempusformen har temporalt innhold.

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indikativ): 1

Leksikalsk markering: 1

-*visst*: Spekulativ epistemisk modalitet (sannsynlighet)

Konjunktiv etter verb og andre uttrykk for mening (spekulativ epistemisk modalitet):

Eks. nr	Konjunktiv/avsnitt/side/linje	Oversettelse/type/sidetall	Betydning
1	myndir vera (118: 294, 3-4)	var/MF (340)	Potensialis
2	myndi þykkja (123: 302, 31-32)	ville synes/MV, IF (350)	Futurum Indirekte tanke
3	at konungr myndi ætla til pyndinga (126: 304, 29-31)	at kongen hadde planer om en slags tvang/IF (352)	Indirekte tale
	mætti ráða (126:304, 32) (se også 'Vilkårskompleks')	kunne få/MV, IF (352)	Habilitativ Indirekte tale Reelt vilkår
4	myndi saman drega (132: 310, 15-17)	holdt på å samle/IF (358)	Indirekte tanke
5	myndi vera (132: 311, 5-7)	var/IF (359)	Indirekte tanke
6	væri (133: 311, 37-39)	var/MF (360)	Tentativ
	snörím (133: 311, 37-39)	snudde/MF (360)	Tentativ
	förím (133: 311, 37-39)	dro/MF (360)	Tentativ
7	skyldir kenna (133: 315, 3-4)	skulle kjenne/MV, MF (364)	Futurum Tentativ
8	myndi þykkja (134: 316, 23-26) (se også 'Vilkårskompleks')	ville synes/MV (366)	Potensialis (Potensielt vilkår)
	hefði () búit (134: 316, 23-26) (se også 'Vilkårskompleks')	hadde laget/MF (366)	Potensialis (Potensielt vilkår)
9	myndi vilja spyrja (135: 316-317, 37-2)	kanskje ville spørre/ L. MV, IF (366)	Spekulativ (L) Volitiv Indirekte tanke
	myndi gÄrzk hafa (135: 316-317, 37-2)	hadde hendt/IF (366)	Indirekte tanke
10	myndi vera (135: 317, 15-17)	skulle bli/MV (367)	Futurum
11	myndi hafa vegit (135: 318, 9-11)	har drept/MF (368)	Spekulativ (rekonstruerende perfektum)
	myndi () hafa ført (135: 318, 9-11)	har kastet/MF (368)	Spekulativ

	318, 9-11)		(rekonstruerende perfektum)
12	ek mynda () til geta (135: 318, 11-14)	jeg har gjettet/I (368)	Perfektum
	myndi () vera funnit (135: 318, 11-14)	kan ha hatt/MV (368)	Spekulativ
	myndi eigi vilja (135: 318, 11-14)	ikke ville/MV (368)	Volitiv
13	hafi () verit myrðir (135: 318, 14-16)	er blitt myrdet/I (368)	Perfektum
14	skyldi fara (137: 321, 2-4)	skulle () gå/MV, IF (371)	Futurum Indirekte tanke
15	myndi vera (138: 322, 25-26)	var/IF (373)	Indirekte tanke
16	væri farinn (139: 328, 23-26)	hadde seilt/IF (380)	Indirekte tale
17	skyldi eigi fara (141: 329-330, 39-2)	ikke kunne få reise/MV, IF (382)	Permissiv Indirekte tanke
18	drøgi (143: 335, 29-31)	ville samle/MV, IF (389)	Volitiv Indirekte tale
19	þá myndi vera síð dags (150: 344, 12-13)	det <i>ble</i> vel seint på dagen/IF (398-399)	Indirekte tanke
	væri (150: 344, 12-13)	kunne være/MV, IF (398-399)	Spekulativ
20	hafim () búit (151: 346, 24-26)	har stelt/I (401)	Perfektum
21	myndi () þykkja (152: 347, 6-8)	likte/IF (402)	Indirekte tanke
22	myndi () eigi ráðit (157: 349, 30-33)	kunne ikke få greie på/MV (405)	Habilitativ Preteritum
23	vera myndi flutt (158: 350, 33-34)	kanskje førte/L, IF (406)	Spekulativ (L) Indirekte tanke
24	hefði () siglit (158: 350-351, 39-2)	hadde seilt/IF (406)	Indirekte tale
25	myndi verit hafa (158: 351, 4-5)	hadde vært/IF (406)	Indirekte tale
26	hafi vitat (158: 351, 5-6)	sikkert har visst/L, I (406)	Spekulativ (L) Perfektum
27	myndi eigi() farit hafa (158: 351, 7-8) (se også 'Vilkårskompleks')	nok ikke hadde gjort/L, MF (406-407)	Spekulativ (L) Irrealis Irrealt vilkår
	eigi hefði () farit vináttumál (158: 351, 7-8) (se også 'Vilkårskompleks')	ikke hadde vært avtalt vennskap/MF (406-407)	Irrealis Irrealt vilkår
28	føri (162: 354, 1-3) (se også 'Vilkårskompleks')	kom/IF (409)	Indirekte tanke Reelt vilkår

29	myndi (165: 356, 6-8) (se også 'Vilkårskompleks')	måtte være /MV, IF (412)	Deduktiv Indirekte tale Reelt vilkår
	væri (165: 356, 6-8) (se også 'Vilkårskompleks')	var/IF (412)	Indirekte tale Reelt vilkår
30	myndi () verða þjónostubundit (180: 369, 29-33)	kom til å være være bundet i hans tjeneste/A, IF (428)	Futurum Indirekte tale
	myndi () hafa (180: 369, 33-36)	ikke kommer til å ha/A, I (428)	Futurum
31	væri týndr (184: 374, 15-16)	hadde druknet, IF (433)	Indirekte tale
	verða myndi (185: 375, 11-13)	skulle komme seg opp igjen/MV, IF (434)	Futurum Indirekte tanke
32	myndi vera kominn Óláfr Tryggvason (188: 377, 7-8)	visst måtte være Olav Trygvesson som hadde kommet/L, MV, IF (436)	Spekulativ (L) Deduktiv Indirekte tanke
33	kvæmi (188: 377, 26-27) (se også 'Vilkårskompleks')	kom/IF (437)	Indirekte tanke Reelt vilkår
34	væri (191: 378-379, 38-1)	var/IF (438)	Indirekte tale
35	kvæmi (194: 380, 27-29) (se også 'Vilkårskompleks')	kom/IF (440)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	ekki myndi (194: 380, 27-29) (se også 'Vilkårskompleks')	ikke ville bli/MV, IF (440)	Futurum Indirekte tanke Reelt vilkår
36	ekki myndi (194: 380, 29-32) (se også 'Vilkårskompleks')	ikke hadde/IF (440)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	skyldi berjask (194: 380, 29-32) (se også 'Vilkårskompleks')	skulle komme til kamp/MV, IF (440)	Futurum Indirekte tanke Reelt vilkår

Når det gjelder leksikalsk markering av epistemisk modalitet, har jeg ikke nevnt bruk av bestemte verb eller andre uttrykk for mening, tanke eller tvil som har stått i hovedsetningene. I moderne norsk utgjør disse kontekstmarkering av ikke-påstand. Her er bare bruk av modalpartikler og modaladverb i leddsetningene nevnt mht. leksikalsk markering. Forskjøvet tempus er å regne som hovedregel i indirekte tanke, og vil ikke regnes som modal fortid.

Til sammen 36 setninger/perioder med 51 forekomster av konjunktiv.

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (modal fortid:): 5

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 8

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indikativ*): 3

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (forskjøvet pga. indirekte framstilling): 2

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (indirekte framstilling): 10

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (hypotetisk innhold): 2

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (indikativ): 4

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (modal fortid): 4

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 11

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (indikativ*): 2

*: Med 'indikativ' menes at tempusformen ikke er forskjøvet. Det forekommer særlig etter hovedsetninger med presens og perfektum.

Leksikalsk markering: 5

-kanskje (spekulativ): 2

-sikkert (spekulativ): 1

-nok (spekulativ): 1

-visst (deduktiv): 1

Erfaringsuttrykk med mening:

Eks. nr.	Konjunktiv/avsnitt/sidetall/ linje	Oversettelse/type/sidetall	Betydning
1	myndi taka (127: 305, 14-17)	ville ha/MV, IF (352)	Volitiv Indirekte tanke
2	myndi () vera (127: 305, 19-22)	var/IF (352)	Indirekte tanke
3	myndi saman drega (132: 310, 15-17)	holdt på å samle/IF (358)	Indirekte tanke
4	myndi vera () snúinn (132: 311, 5-7)	var () stemt/IF (359)	Indirekte tanke
5	sæi () eigi (133: 313, 34-35)	ikke så/IF (316)	Indirekte tanke
6	biði (150: 345, 4-7) (se også 'Vilkårskompleks')	ventet/IF (400)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	hefði búit (150: 345, 4-7) (se også 'Vilkårskompleks')	fikk ordnet/IF (400)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	legði (150: 345, 4-7) (se også 'Vilkårskompleks')	la/IF (400)	Indirekte tanke Reelt vilkår
7	tøkisk (150: 345, 7-9) (se også 'Vilkårskompleks')	kom/IF (400)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	myndi verða (150: 345, 7-9) (se også 'Vilkårskompleks')	ville () bli/IF (400)	Futurum Indirekte tanke Reelt vilkår
8	myndi ekki tjóa at leyna (165: 356, 33)	nyttet () ikke å nekte/IF (412)	Indirekte tanke
9	myndi () vera snúi (167: 357, 35-36)	hadde snudd/IF (414)	Indirekte tanke
10	myndi vera (175: 362, 37-38) (se også 'Vilkårskompleks')	ville bli/MV, IF (419)	Futurum Indirekte tanke Reelt vilkår
	møtti (175: 362, 37-38)	møtte/IF (419)	Indirekte tanke

	(se også 'Vilkårskompleks')		Reelt vilkår
11	myndi () eiga (204: 385, 20-22)	ville () få/MV, IF (445)	Futurum Indirekte tanke
12	myndi vera (205: 386, 12-13)	var/IF (446)	Indirekte tanke
	myndi () eiga (205: 386, 12-13)	ville få/MV, IF	Futurum Indirekte tanke

Til sammen 12 setninger/perioder med 17 forekomster av konjunktiv.

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb: 6

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb: 5

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb: 6

I disse oversettelsene er tempusformen forskjøvet pga. indirekte tanke.

Ikke stedfinnende erfaringsuttrykk:

Eks. nr.	Konjunktiv/avsnitt/sidetall/linje	Oversettelse/type/sidetall	Betydning
1	hefði staðit (176: 364, 6-8)	har stått/I (420-421)	Perfektum

En setning med en forekomst av konjunktiv.

Erstatning:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indikativ): 1

8.2.1.3 Indirekte tale

Denne tabellen omfatter indirekte tale og rapport (modale hjelpeverb med eget modalt innhold er markert i tillegg)

Preteritumsformene i oversettelsen som er forskjøvet, markeres som egen gruppe i tabellen, det gjelder stort sett indirekte tale, ikke rapport. Utsagn og rapport er markert leksikalsk i hovedsetningen, f. eks hann segir, svá er sagt.

Eks. nr.	Konjunktiv/avsnitt/side/linje	Oversettelse/type/side	Betydning
1	væri (117: 290, 34-36)	var/IF (335)	Preteritum
	væri (117: 290, 34-36)	var/IF (335)	Preteritum
2	hirði (117: 291, 5-7) (kan være indikativ) (se også 'Vilkårskompleks')	brydde seg/IF (336)	Indirekte tale Reelt vilkår
	ef honum væri heimult selt (117: 291, 5-7) (se også 'Vilkårskompleks')	når bare den som <i>solgte, hadde</i> rett til det/IF (336)	Indirekte tale (solgte) Indirekte tale (hadde) Reelt vilkår
3	hirði (117: 291, 27-28)	brydde seg/IF (342)	Indirekte tale
4	hefði á lagt (119: 294, 32-35) (se også 'Vilkårskompleks')	hadde lovt/IF (340)	Indirekte tale Reelt vilkår
	hlypi (119: 294, 32-35) (se også 'Vilkårskompleks')	løp/IF (340)	Indirekte tale Reelt vilkår

5	føri með (119: 295, 7-8)	tok með seg/IF (341)	Indirekte tale
	dræpi (119: 295, 7-8)	drepte/IF (341)	Indirekte tale
7	hafi sótt gløpska mikill (120: 296, 3-4)	har kommet i skade for å gjøre en stor ugjerning/I (342)	Perfektum
8	hafi () varazk (121: 297, 39-1)	har tatt seg i vare/I (344)	Perfektum
9	myndi ráða (123: 300, 24-25)	fikk rá/MV, IF (347)	Permissiv Indirekte tale
	hefði (123: 300, 24-25)	skulle ha/MV, IF (347)	Futurum Indirekte tale
10	vildi fara (123: 300-301, 38-1)	ville bli med/MV, IF (347-348)	Volitiv Indirekte tale
11	myndi (123: 301-8-9)	var/IF (348)	Indirekte tale
12	væri (125: 303, 12-13) (se også 'Vilkårskompleks')	ville være/MV, IF (350)	Volitiv Indirekte tale Reelt vilkår
13	vildi hafa (127: 305, 12-13)	ville ha/MV, IF (352)	Volitiv Indirekte tale
14	myndi taka festu (127: 305, 14-17)	ville ha sikkerhet/MV, IF (352)	Futurum Indirekte tale
15	myndi enga menn ()senda (131: 308, 22-26)	hadde visst ikke sendt menn/L, IF (356)	Rapport (L) Indirekte tale
16	hefði () tekit (131: 309, 25)	hadde tatt/IF (357)	Indirekte tale
17	hygði (132: 310, 23)	trodde/IF (358)	Indirekte tale
	legði (132: 310, 23) (se også 'Vilkårskompleks')	la/IF (358)	Indirekte tale Reelt vilkår
	myndi lítla hrið () hafa (132: 310, 23) (se også 'Vilkårskompleks')	ville ikke () få ha/IF (358)	Futurum Reelt vilkår Indirekte tale
18	hefði farit (132: 310, 35-37)	hadde gått/IF (358)	Indirekte tale
	myndi stórræði undir <i>búa</i> (132: 310, 35-37)	<i>nok lå</i> store planer under (358)/L, IF	Spekulativ (L) Indirekte tale
19	myndi fara (132: 310: 13-15)	ville komme/MV, IF (358)	Futurum Indirekte tale
20	mætti vel kyrr sitja (132: 310-311, 37-1)	kunne trygt sitte rolig/MV, IF (358)	Permissiv Indirekte tale
22	lægi (133: 312, 19-20) (se også 'Vilkårskompleks')	var/IF (360)	Indirekte tale Reelt vilkår
23	myndi fásk (133: 312, 20-21) (se også 'Vilkårskompleks')	var () å få/IF (360)	Indirekte tale Reelt vilkår
	tøkisk (133: 312, 20-21) (se også 'Vilkårskompleks')	gikk/IF (360)	Indirekte tale Reelt vilkår
24	væri (133: 312, 22) (se også 'Vilkårskompleks')	var/IF (360)	Indirekte tale Reelt vilkår
25	væri (133: 312, 23-24)	var/IF (360)	Indirekte tale
26	skipti (133: 314, 18-19)	skiftet/IF (363)	Indirekte tale
	væri (133: 314, 18-19)	var/IF (363)	Indirekte tale
27	engi væri nauðsyn (133: 314, 33-35)	hastet ikke/IF (364)	Indirekte tale

28	væri (133: 315, 20-21)	var/IF (364)	Indirekte tale
29	ósiglanda væri (134: 316, 23)	det ville ikke gå å seile/MV, IF (366)	Futurum Indirekte tale
30	mynda vera vilja (135: 318, 23-24)	skulle ville være/MV, IF (368)	Rapport Volitiv Indirekte tale
31	vildi () hafa (138: 321, 22-25)	skulle bli/MV, IF (372)	Futurum Indirekte tale
32	myndi eigi () halda (138: 322, 35-36)	ville ikke holde/MV, IF (373)	Futurum Indirekte tale
33	føri (138: 323, 16-17) (se også 'Vilkårskompleks')	skulle reise/MV, IF (374)	Futurum Indirekte tale Reelt vilkår
34	hefði tekit brýningsgunni (138: 324, 24-25)	bryningen hadde nok bitt/L, IF (375)	Spekulativ (L) Indirekte tale
35	myndi ljá honum fresta (139: 327, 13-14)	fikk la ham få frist/MV, IF (378)	Obligativ Indirekte tale
36	hefði ekki huga leitt (139: 327, 19-20)	hadde ikke tenkt, IF (378)	Indirekte tale
37	myndi hvergi komask (141: 332, 26-27)	kom ingen vei/IF	Indirekte tale
38	eigi hefði honum þat ór hug horfit (143: 336, 18-20)	det hadde ikke gått ham av minne/IF (389)	Indirekte tale
39	yrði (143: 336, 37-39)	kunne ta/MV, IF	Habilitativ Indirekte tale
40	þøtti (143: 337, 15-16)	mente/IF (390)	Indirekte tale
	sæi (143: 337, 15-16)	så/IF (390)	Indirekte tale
41	væri farnir (144: 339, 2-4)	hadde reist/I (393)	Pluskvamperfektum
42	vildi bøta (148: 342, 16-18) (se også 'Vilkårskompleks')	var villig til å bøte/L, IF (396)	Volitiv (L) Indirekte tale Reelt vilkår
	hefði () gÄrt (148: 342, 16-18) (se også 'Vilkårskompleks')	hadde gjort/IF (396)	Indirekte tale Reelt vilkår
	þøtti í móti skapi (148: 342, 16-18)	ikke var nøyd med/IF (396)	Indirekte tale
43	myndi eigi styrk til þess fá (148: 342, 28-29)	ville ikke få noen makt/MV, IF (397)	Futurum Indirekte tale
44	myndi ekki þora (157: 349, 34-36)	ville ikke tore/MV, IF (405)	Futurum Indirekte tale
45	væri svá vitr maðr (158: 351, 2-4)	hadde nok så mye vett/L, IF (406)	Spekulativ (L) Indirekte tale
46	myndi sjá (164: 355, 8-10)	kunne den kunsten å se/MV, IF (410)	Habilitativ Indirekte tale
	vildi leggja (164: 355, 8-10)	ville legge/MV, IF (410)	Volitiv Indirekte tale
47	Þórarinn myndi uppi hanga (172: 360, 20-21)	skulle Toraren bli hengt/MV, IF (417)	Futurum Indirekte tale

48	hafi verit (176: 365, 6-8)	har vært/I (421-422)	Perfektum
49	þar myndi aldri vegr yfir komask eða leggjask (179: 367, 34-37)	aldri <i>kunne</i> det <i>bli lagt</i> vei over der/MV, IF (425)	Habilitativ Indirekte tale
50	væri (179: 369, 10-11)	var/I (427)	Preteritum
51	væri (181: 371, 21-22)	var/I (429)	Preteritum
	myndi fara (183: 372, 22-24)	ville reise/MV, IF (430-431)	Futurum Indirekte tale
52	hafi sét verit (184: 374, 9-11)	har vært sett/I (432)	Perfektum
53	væri týndr (186: 375, 23-24)	hadde druknet/IF (434)	Indirekte tale
54	myndi vera auðsótt (188: 377, 24-26)	ville være lett å ta/MV, IF (436-437)	Spekulativ Indirekte tale
55	værir (189: 378, 5-8)	var/IF (437)	Indirekte tale
56	ófridsamligt myndi þangat at fara (197: 381, 23-25) (se også 'Vilkårskompleks')	det ikke <i>ville bli</i> fredelig om han kom der/MV, IF (441)	Futurum Indirekte tale Reelt vilkår
57	væri (199: 382, 12-13)	var/I (441)	Preteritum
58	myndi vera (201: 383, 10-13)	ville være/MV, IF (442)	Futurum Indirekte tale
59	vildi ekki við kristni taka (201: 383, 33-34)	ville ikke <i>ta</i> imot kristendommen/MV, IF (443)	Volitiv Indirekte tale
60	þat væri vel fallit, at yrkja áminningsvísur nÄkkurar (206: 388, 36-38) (se også 'Vilkårskompleks')	ville det <i>være</i> bra om de diktet noen viser/MV, IF (449)	Futurum Indirekte tale Reelt vilkår
61	trýði (215: 394, 12-14)	trodde/IF (454)	Indirekte tale
62	væri (219: 396, 15-17)	var/IF (457)	Indirekte tale
63	væri (219: 396, 21-22)	var/IF (457)	Indirekte tale
64	sæi (220: 397, 33-35)	avgjorde/IF (458)	Indirekte tale
65	hefði (224: 399, 19-20)	hadde/IF (460)	Indirekte tale
66	myndir eigi sigrask (227: 401, 25-26)	ikke ville seire/MV, IF (462)	Futurum Indirekte tale

Til sammen 66 setninger/perioder med 79 forekomster av konjunktiv.

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 38

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indikativ): 8

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (indirekte framstilling): 6

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (indirekte framstilling): 22

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 5

Leksikalsk markering (modalpartikler): 3

-nok (spekulativ): 2

-visst (rapport): 1

8.2.1.4 Spørsmål og spørrende/undersøkende leddsetninger

Både spørresetninger og undersøkende leddsetninger tas med her. Forskyving pga. indirekte tale (spørsmål bør regnes som det) nevnt for seg, i tillegg til temporalt innhold etc (markeres ikke som modal fortid)

Eks. nr.	Konjunktiv, avsnitt, side, linje	Oversettelse, type, side	Betydning
1	væri gÄrt (112: 284, 16-17)	var gjort/IF (328)	Indirekte tale, preteritum
2	rédi (117: 290, 2)	eide/IF (334)	Indirekte tale
3	skyldi fara it langsta (117: 290, 3-4)	skulle hen som lengst/MV, IF (334)	Futurum Indirekte tale
	væri (117: 290, 3-4)	hadde/IF (334)	Indirekte tale
4	hefði (117: 291, 21)	hadde/IF (336)	Indirekte tale
5	hverr þar <i>föri</i> svá ákaft (118: 293-294, 40-2)	hvem det <i>var</i> som <i>hadde</i> slikt hastverk/IF (340)	Indirekte tale (var) Indirekte tale (hadde)
6	væri (121: 298, 13-15)	var/IF (345)	Indirekte tale
	sakir þær ættisk við (121: 298, 13-15)	<i>hadde</i> saker med hverandre/IF (345)	Indirekte tale
	vildi (121: 298, 13-15)	ville/MV, IF (345)	Volitiv Indirekte tale
7	mætti finna (121: 298, 30-319)	kunne finne igjen/MV (345)	Habilitativ Preteritum
8	vildi () binda (127: 305, 14-17)	ville binde seg/MV, IF (352)	Volitiv Indirekte tanke
9	myndi snúask (127: 305, 19-22)	ville gå/MV, IF (352)	Futurum Indirekte tanke
10	myndi orðit (129: 307, 6)	kunne ha blitt av/MV, IF (354)	Spekulativ Indirekte tanke
11	vildi upp gefa (130: 308, 13-16)	ville gi opp/MV, IF	Volitiv Indirekte tale
12	kvæmi (132: 310, 18-20)	skulle komme/MV (358)	Futurum
13	væri (134: 316, 20-22)	var/IF (366)	Indirekte tale
	væri segltókt (134: 316, 20-22)	kunne seile/MV, IF (366)	Habilitativ Indirekte tale
14	vildi hlýða (138: 321, 25-27)	ville høre på/MV, IF (372)	Volitiv Indirekte tale
15	væri (138: 322, 22-23)	var/IF (373)	Indirekte tale
16	væri (141: 333, 12-14)	skulle være/MV (386)	Potensialis
	myndi dúga (141: 333, 12-14)	kunne hjelpe/MV (386)	Habilitativ Preteritum
17	væri (143: 336, 5)	var/IF (389)	Indirekte tale
18	væri (143: 336, 14-15)	var/IF (389)	Indirekte tale
19	hefði () heimt (143: 336: 16-18)	hadde tatt inn/IF (389)	Indirekte tale
	myndi () vera (143: 336, 16-18)	skulle greies ut/MV, IF (389)	Futurum Indirekte tale

20	sýndisk (143: 336, 26-27) (kan være indikativ)	syntes/IF (390)	Indirekte tale
21	sýndisk (143: 336, 37) (kan være indikativ)	syntes/IF (390)	Indirekte tale
22	vissi (144: 338, 28-29)	visste/IF (392)	Indirekte tale
23	myndi vera (158: 350, 32-33)	kunne være/MV, IF (406)	Spekulativ Indirekte tale
24	væri (164: 354, 36-37)	var kommet av/IF (410)	Indirekte tale
25	hefði (164: 355, 10-11)	hadde/IF (410)	Indirekte tale
26	sæi (165: 365, 5-6)	kunne se/MV, IF (412)	Habilitativ Indirekte tale
27	mætti nema (166: 357, 20)	kunne høre/MV, IF (413)	Habilitativ Indirekte tale
28	ført væri (178: 367, 10-11)	kunne gå/MV, IF (424)	Habilitativ Indirekte tale
29	væri (179: 367, 29-30)	var/IF (425)	Indirekte tale
	mætti í búa (179: 367, 29-30)	kunne bo i/MV, IF (425)	Habilitativ Indirekte tale
30	mætti koma (179: 367, 31-33)	kunne få/MV, IF (425)	Habilitativ Indirekte tale
	gæti () komit (179: 367-368, 38-1)	kunne få/MV, IF (425)	Habilitativ Indirekte tale
31	væri (179: 368, 21-23)	var/IF (426)	Indirekte tale
	mætti búa í (179: 368, 21-23)	kunne bo i/MV, IF (426)	Habilitativ Indirekte tale
32	gefínn væri (180: 369, 23-26)	ville bli gitt/MV, IF (428)	Futurum Indirekte tanke
33	skyldi ráða (185: 375, 11-13)	skulle gjøre/MV, IF (434)	Futurum Indirekte tanke
34	heldi (186: 375-376, 40-1)	holdt/IF (435)	Indirekte tale
35	skyldi upp taka (187: 376, 16-17)	skulle gjøre/MV, IF (435)	Futurum Indirekte tanke
36	myndi () verða (187: 376, 25-27)	kunne være/MV, IF (435-436)	Spekulativ Indirekte tanke
	næði (187: 376, 25-27)	fikk igjen/IF (435-436)	Indirekte tanke
37	myndi vera (187: 376, 31-34)	var, IF (436)	Indirekte tanke
38	myndi verða (194: 380, 25-26)	sto/IF (440)	Indirekte tanke
39	kvæmi (195: 380, 36-37)	skulle komme/MV (440)	Futurum
40	myndi veita (197: 381, 27-28)	ville gi/MV, IF (441)	Futurum Indirekte tale
41	væri (203: 384, 34-36)	var/IF (444)	Indirekte tale
	myndi () vera gÄrr (203: 384, 34-36)	hadde vært gjort/IF (444)	Indirekte tale
42	hefði skírn tekit (204: 385, 33-34)	hadde tatt dåpen/IF (445)	Indirekte tale
43	skyldi taka (204: 385, 36-37)	skulle gjøre/MV, IF (446)	Futurum Indirekte tale
44	væri (208: 390, 1)	var/IF (450)	Indirekte tale
45	vildi (208: 390, 1-2)	ville/MV, IF (450)	Volitiv

			Indirekte tale
46	vildi þiggja lið (215: 394, 4-5)	ville ta imot/MV, IF (454)	Volitiv Indirekte tale
47	væri (215: 394, 5-6)	var/IF (454)	Indirekte tale
48	væri (215: 394, 11-12)	var/IF (454)	Indirekte tale
49	fylkja skyldi (219: 396, 13-15)	skulle fylke/MV, IF (457)	Futurum Indirekte tale
	skyldi vera (219: 396, 13-15)	skulle være/MV, IF (457)	Futurum Indirekte tale

Til sammen 59 setninger/perioder med 62 forekomster av konjunktiv.

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 27

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (indirekte framstilling): 4

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (indikativ): 4

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (hypotetisk innhold): 1

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (indirekte framstilling): 22

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (indikativ): 1

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 3

8.2.1.5 Andre substantiviske leddsetninger

Eks. nr	Konjunktiv (avsnitt, side, linje)	Oversettelse/type (side)	Betydning
1	væri gArt (205: 387, 30-31)	ble gjort/MF ()	Potensialis
2	eigi myndi skyldra (214: 393, 19-21)	ikke heller skylder/I (454)	Presens

Til sammen 2 setninger med 2 forekomster av konjunktiv.

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (modal fortid): 1

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (indikativ): 1

8.2.2 Adjektiviske leddsetninger

8.2.2.2 Nekting

Tabell relativsetninger

Generaliserende relativsetninger etter nektende hovedsetning

Eks. nr.	Konjunktiv, avsnitt, side, linje	Oversettelse, type, side	Betydning
1	væra eigi (201: 383, 36-37)	ikke var/I (443)	Preteritum

En setning med en forekomst av konjunktiv.

Erstatning:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indikativ): 1

8.2.3 Adverbielle leddsetninger

8.2.3.2 Vilkårskompleks

Eks. nr.	Konjunktiv, avsnitt, side, linje	Oversettelse/type, side	Betydning
1	væri (117: 290, 7-9)	ville være/MV (335)	Potensialis
2	hirði (117: 291, 5-7) (kan være indikativ) (se også 'Indirekte tale')	brydde seg/IF (336)	Indirekte tale Reelt vilkår
	ef honum væri heimult selt (117: 291, 5-7) (se også 'Indirekte tale')	når bare den som <i>solgte</i> , <i>hadde</i> rett til det/IF, IF (336)	Indirekte tale (solgte) Indirekte tale (hadde) Reelt vilkår
3	væri (118: 293, 25-26)	var/I (339)	Preteritum
4	hefði á lagt (119: 294, 32-35) (se også 'Indirekte tale')	hadde lovt/IF (340)	Indirekte tale Reelt vilkår
	hlypi (119: 294, 32-35) (se også 'Indirekte tale')	løp/IF (340)	Indirekte tale Reelt vilkår
5	þóttisk þurfa (121: 298, 6-8)	syntes () trengte/I, I (344)	Preteritum (syntes) Preteritum (trengte)
6	døi (122: 300, 4-5)	døde/MF (347)	Irrealis
7	værir (122: 300, 5-7) (se også 'Innrømmelses- setninger')	ble/IF (347)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	myndi () liggja (122: 300, 5-7) (se også 'Innrømmelses- setninger')	gjaldt/IF	Indirekte tanke Reelt vilkår
8	yrði (123: 301, 34-36)	vil gjøre/MV (348)	Volitiv
	létir (123: 301, 34-36)	slapp/MF (348)	Potensialis
	støði (123: 301, 34-36)	kom til å stå/A, MF (348)	Futurum Potensialis
9	eigi tóki (123: 301-302, 40-1)	ikke () hadde tatt /MF (349)	Irrealis
	styddi (123: 301-302, 40-1)	støttet/MF (349)	Irrealis
10	væri (125: 303, 12-13) (se også 'Indirekte tale')	ville være/MV, IF (350)	Volitiv Indirekte tale Reelt vilkår
11	myndi ætla (126: 304, 29-32) (se også 'Indirekte tanke')	hadde planer/IF (352)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	mætti ráða (126: 304, 29-32) (se også 'Indirekte tanke')	kunne få det til/MV, IF (352)	Habilitativ Indirekte tanke Reelt vilkår
12	legði (126: 310, 23-24) (se også 'Indirekte tale')	la/IF (358)	Indirekte tale Reelt vilkår
	önundar myndi lítla hrið þaðan, í frá friði <i>hafa</i> Svíaveldi (126: 310, 23-24) (se også 'Indirekte tale')	<i>ville</i> ikke Anund <i>få ha</i> Sveavelde i fred lenge/MV, IF (358)	Futurum Indirekte tale Reelt vilkår

13	hefða vitat (133: 311-312, 39-3)	hadde () visst/MF (360)	Irrealis
	myndi koma (133: 311-312, 39-3)	skulle følge/MV (360)	Irrealis
	myndim hafa haft (133: 311-312, 39-3)	skulle nok () hatt/MV, L (360)	Irrealis Spekulativ (L)
14	lægi (133: 312, 19-20) (se også 'Indirekte tale')	var/IF (360)	Indirekte tale Reelt vilkår
15	myndi fásk (133: 312, 20-21) (se også 'Indirekte tale')	var () á fá/IF (360)	Indirekte tale Reelt vilkår
	tøkisk (133: 312, 20-21) (se også 'Indirekte tale')	gikk/IF (360)	Indirekte tale Reelt vilkår
16	væri (133: 312, 22) (se også 'Indirekte tale')	var/IF (360)	Indirekte tale Reelt vilkår
17	myndi eigi (134: 316, 20)	skulle () ikke vært/MV (367)	Irrealis
	væra (134: 316, 20)	hadde vært/MF (367)	Irrealis
18	myndi þykkja (134: 316, 23-26) (se også 'Indirekte tanke')	ville synes/MV (366)	Potensialis
	hefði veizlu búit (134: 316, 23-26) (se også 'Indirekte tanke')	hadde laget til gjestebud/MF (366)	Potensialis
19	væri (135: 318: 24-28)	hadde vært/MF (368-369)	Irrealis
	væri (135: 318, 24-28)	hadde vært/MF (368-369)	Irrealis
	mynda () hætta (135: 318, 24-28)	ville ha vågd/MV (368-369)	Irrealis
20	kynna yrkja (138: 321, 30-32) (se også 'Innrømmelses-setninger')	hadde kunnet dikte/MV (372)	Irrealis Habilitativ
	myndi () þykkja (138: 321, 30-32) (se også 'Innrømmelses-setninger')	ville () vel synes/MV, L (372)	Spekulativ (L) Irrealis
21	føri (138: 323: 16-17) (se også 'Indirekte tale')	skulle reise/MV, IF (374)	Futurum Indirekte tale Reelt vilkår
22	væri (138: 324, 4-5)	kunne vært/MV (375)	Irrealis
	-	hadde vært/MF (375)	Irrealis
	heldir (138: 324, 4-5)	tok deg av/MF (375)	Irrealis
23	myndi (138: 324, 11-13)	utelatt	-
	þøtti (138: 324, 11-13)	syntes/MF (375)	Irrealis
	myndi () aldri kalla (138: 324, 11-13)	skulle () aldri kalle/MV (375)	Irrealis
24	hefðim (139: 327, 20-21) (se også 'Innrømmelses-setninger')	skulle ha/MV (378)	Potensialis
25	ef fundi okkra <i>hefði</i> at <i>borit</i> (142: 334, 34-36)	dersom vi to <i>hadde møttes</i> /MF (388)	Irrealis
	myndir ekki kunna segja (142: 334, 34-36)	ikke skulle ha kunnet fortelle/MV (388)	Irrealis Habilitativ

26	mynda () þiggja (143: 335, 25-27)	skulle () tatt/MV (389)	Irrealis
27	myndi farit (148: 342, 20-24)	ville () ha blitt herjet/MV (396-397)	Irrealis
	eigi kvæmi (148: 342, 20-24)	ikke () hadde kommet/MF (396-397)	Irrealis
28	biði (150: 345-4-9) (se også 'Indirekte tanke')	ventet/IF (400)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	hefði búit (150: 345, 4-9) (se også 'Indirekte tanke')	fikk ordnet/MV, IF (400)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	legði (150: 345, 4-9) (se også 'Indirekte tanke')	la/IF (400)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	tøkisk (150: 345, 4-9) (se også 'Indirekte tanke')	kom/IF (400)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	myndi verða (150: 345, 4-9) (se også 'Indirekte tanke')	ville bli/MV, IF (400)	Futurum Indirekte tanke Reelt vilkår
29	myndir () renna (153: 347, 24-27)	hadde rent/MF (402)	Irrealis
	kvæmir (153: 347, 24-27)	hadde kunnet komme/MV (402)	Irrealis Habilitativ
30	hann myndi eigi svá farit hafa (158: 351, 7-8) (se også 'Indirekte tanke')	at Hårek <i>nok</i> ikke <i>hadde gjort</i> det på den måten/L, MF(406-407)	Spekulativ (L) Irrealis
	ef eigi hefði áðr farit vináttumál (158: 351, 7-8) (se også 'Indirekte tanke')	om det ikke <i>hadde vært</i> avtalt vennskap () i forveien/MF (406-407)	Irrealis
31	føri (162: 354, 1-3) (se også 'Indirekte tanke')	kom/IF (409)	Indirekte tanke Reelt vilkår
32	eigi væri (171: 360, 9-11)	ikke hadde hatt/MF (416)	Irrealis
33	myndi vera (175: 362, 37-38) (se også 'Indirekte tanke')	ville bli/MV, IF (419)	Futurum Indirekte tanke Reelt vilkår
	møtti (175: 362, 37-38) (se også 'Indirekte tanke')	møtte/IF (419)	Indirekte tanke Reelt vilkår
34	mynda () þurfa (176: 364, 31-35)	trenger/I (421)	Futurum Reelt vilkår
35	ok <i>mætti</i> refsingu við þá <i>koma</i> (181: 370-371, 40-2)	så sant han <i>kunne nå å straffe</i> dem/I (429)	Habilitativ Preteritum Reelt vilkår
36	væri (185: 374-375, 38-1)	hadde vært/MF (434)	Irrealis
	bæðir (185: 374-375, 38-1)	hadde bedt /MF,(434)	Irrealis
	byðir (185: 374-375, 38-1)	bydd/MF (434)	Irrealis
37	kvæmi (188: 377, 26-27) (se også 'Indirekte tanke')	kom/IF (437)	Indirekte tanke Reelt vilkår
38	kvæmi (194: 380, 27-29) (se også 'Indirekte tanke')	kom/IF (440)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	myndi (194: 380, 27-29) (se også 'Indirekte tanke')	ville bli/MV, IF (440)	Futurum Indirekte tanke

			Reelt vilkår
39	myndi (194: 380, 29-32) (se også 'Indirekte tanke')	hadde/IF (440)	Preteritum Indirekte tanke Reelt vilkår
	skyldi berjask (194: 380, 29-32) (se også 'Indirekte tanke')	skulle komme til kamp/MV, IF (440)	Futurum Indirekte tanke Reelt vilkår
40	gÄrt myndi (205: 387, 9-13)	skulle bli gjort/MV (447)	Potensialis
	skylda ráða (205: 387, 9-13)	fikk rá/MV (447)	Potensialis
	stöði (205: 387, 9-13)	sto/MF (447)	Potensialis
41	myndi vera (206: 388, 33-34)	ville () være/MV (448)	Irrealis
	væri (206: 388, 33-34)	var/MF 8448)	Irrealis
42	skylda ráða (225: 399, 32-33)	fikk rá/MV (460)	Irrealis

Til sammen 42 setninger/perioder, 77 forekomster av konjunktiv.

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (modal fortid): 22

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 19

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indikativ): 1

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (hypotetisk innhold): 3

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (indirekte framstilling): 3

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (indikativ): 1

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (hypotetisk innhold): 15

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (indirekte framstilling): 6

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (indikativ): 1

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 3

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (indikativ): 1

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (modal fortid): 2

Konjunktiv av modalverb som er utelatt i oversettelsen: 1

Partikler:

-nok: 2

-vel: 1

8.2.3.3 Innrømmelser

Eks. nr.	Konjunktiv/avsnitt/side/linje	Oversettelse/type/side	Betydning
1	værir (122: 300, 5-7) (se også 'Vilkårskompleks')	ble/IF (347)	Indirekte tanke Reelt vilkår
	myndi () liggja (122: 300, 5-7) (se også 'Vilkårskompleks')	gjaldt/IF (347)	Indirekte tanke Reelt vilkår
2	fynnisk (123: 300, 28-29)	kunne merke/MV (347)	Habilitativ Preteritum
3	væri (137: 321, 8-11)	var/I (371)	Preteritum
	vildi () hafa (137: 321, 8-11)	ville () ha/MV (371)	Volitiv Preteritum

	<i>þóttisk</i> nÁkkura tiltÁlu eiga (137: 321, 8-11)	<i>mente</i> de <i>hadde</i> noe krav på/I, IF (371)	Preteritum (mente) Indirekte tanke (hadde)
4	kynna yrkja (138: 321, 30-32) (se også 'Vilkårskompleks')	hadde kunnet dikte/MV (372)	Irrealis Habilitativ
	myndi () þykkja (138: 321, 30-32) (se også 'Vilkårskompleks')	ville () vel synes/MV, L	Spekulativ (L) Irrealis
5	hefðim (139: 327, 20-21) (se også 'Vilkårskompleks')	skulle ha/MV (378)	Potensialis
6	væri (140: 329, 3-7)	var/MF (380-381)	Irrealis
	-	hadde å gjøre med/MF (380-381)	Irrealis
7	hefði (144: 338, 12-14)	hadde/I (392)	Preteritum
8	føri (156: 349, 19-20)	var/I (405)	Preteritum
9	lægi (157: 349, 36) (se også 'Indirekte tale')	lå/IF (405)	Indirekte tale
10	sæi (164: 355, 5-6) (se også 'Indirekte tale')	så/IF (410)	Indirekte tale
11	væri (177: 366, 10-11) (se også 'Indirekte tale')	var/IF (423)	Indirekte tale
12	væri (181: 371, 16-18)	var/I (429)	Preteritum
13	mæla vildi (206: 388, 34-36)	ville snakke/MV (449)	Volitiv Preteritum
14	virði lítils þat við mik (219: 396, 24-26)	ikke la stor vekt på det/I (457)	Preteritum

Til sammen 14 setninger/perioder, 18 forekomster av konjunktiv.

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (modal fortid): 2

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 5

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indikativ): 6

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (hypotetisk innhold): 1

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (indikativ): 1

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (hypotetisk innhold): 2

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (indikativ): 2

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 1

8.2.3.4 Sammenlikningssetninger

Eks. nr	Konjunktiv	Oversettelse/type	Betydning
1	væri (112:282, 5-6)	var/MF (325)	Irrealis
2	væri (112: 285, 31-32)	utelatt (329)	utelatt
3	myndi vera (123: 301, 29-30)	ville vært/MV (348)	Irrealis
4	føri (141: 332, 29-30)	gikk/MF (385)	Irrealis
5	skyldi () búask (143: 336, 13-14)	<i>skulle gjort seg</i> ferdige/MV (389)	Potensialis

6	væri (150: 344, 29-30)	utelatt	utelatt
	sýnask myndi ráðligast (157: 349, 30-33)	måtte synes mest rådelig/MV, IF (405)	Deduktiv Indirekte tanke
7	þórði () eigi at berjask (157: 349-350, 37-2)	ikke <i>skulle</i> <i>tore</i> slåss/MV (405)	Potensialis Futurum
8	væri (194: 380, 29-32)	hele setningen utelatt	utelatt
9	myndi sama (225: 399, 30)	burde være/MV (460)	Hortativ Irrealis
10	svæfi (230: 403, 36-38)	sov/MF (465)	Irrealis
	Sammenlikning + ”å synes”		
11	myndi skinit (158: 350, 35-36)	var falmet/IF (406)	Indirekte tanke
12	hefði (189: 378, 14-15)	hadde/IF (437)	Indirekte tanke
13	rýki (228: 402, 16-17)	røk/IF (463)	Indirekte tanke

Til sammen 13 setninger/perioder, 13 forekomster av konjunktiv.

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (modal fortid): 3

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 2

Konjunktiv av hovedverb oversatt med modalverb (hypotetisk innhold): 1

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (hypotetisk innhold): 2

Konjunktiv av modalverb oversatt med modalverb (indirekte framstilling): 1

Konjunktiv av modalverb oversatt med hovedverb (indirekte framstilling): 1

Konjunktiv som er utelatt i oversettelsen: 3

8.2.3.5 Følgesetninger

Eks. nr	Konjunktiv (avsnitt, sidetall, linje)	Oversettelse/type (side)	Betydning
1	at mein <i>yrði</i> at (133: 313, 34-35)	at noen <i>fikk</i> skade av det/I (316)	Preteritum
2	hefði eigi farit (158: 351, 2-4)	ikke hadde seilt/MF (406)	Potensialis
3	eigi væri (214: 393, 22-23)	ikke hadde vært/MF (454)	Irrealis
	hefða sofit (214: 393, 22-23)	hadde sovet/MF (454)	Irrealis

Til sammen 3 setninger/perioder med 4 forekomster av konjunktiv

Erstatninger:

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (modal fortid): 3

Konjunktiv av hovedverb oversatt med hovedverb (indikativ): 1 (preteritum)

8.3 Modaliserte setninger

Tabell over norrøne setninger med hovedverb i indikativ (ikke modale hjelpeverb) i hovedsetningen eller leksikalske uttrykk for modalitet, som er oversatt med modalverb i norsk.

Eks. nr.	Uttrykk (avsnitt, side, linje)	Oversettelse (side)	Setningstype (i norrønt)	Betydning
2	þat var líkligast (118: 294, 3-4)	jeg <i>kunne tenke</i> (340)	Hovedsetning Indirekte tanke	Spekulativ Tentativ
3	eða mér er ván (120: 296, 18-19)	<i>skulle</i> jeg <i>tro</i> (342)	Hovedsetning Indirekte tanke	Spekulativ Tentativ
4	En þótt þat fýnnisk (123: 300, 28-29)	Og enda en <i>kunne merke</i> (347)	Innrømmelse	Habilitativ Preteritum
	kváðusk allir þat fegnir vilja (125: 303, 12-13)	de sa de <i>ville være</i> glade (350)	Leddsetning Indirekte tale Vilkår	Futurum Indirekte tale Reelt vilkår
5	ok kallar þat ráð (132: 310, 25-26)	han sa det beste <i>ville være</i> (358)	Hovedsetning Indirekte tale	Futurum Indirekte tale
6	þóttusk sendimenn þat á finna (132: 311, 5-7)	sendemennene syntes de <i>kunne merke</i>	Hovedsetning Indirekte tanke/erfaring	Habilitativ Indirekte tanke
7	þau tíðendi (135: 316-317, 37-2)	dette som <i>skulle ha hendt</i> (366)	Leddsetning Indirekte tanke	Rapport Indirekte tanke
8	er svá ok (140: 329, 4-7)	det <i>kan</i> du <i>trengje</i> også (380-381)	Hovedsetning Innrømmelse	Spekulativ
9	þess er mér ván (142: 334, 32)	jeg <i>skulle tro</i> (388)	Hovedsetning Indirekte tanke	Spekulativ Tentativ
10	ok hann fekk eigi it sanna spurt (144: 368, 31-35)	og han ikke <i>kunne få</i> visshet for (392)	Helsetning Indirekte tanke/erfaring	Habilitativ Indirekte tanke
11	honum þótti bezt til fengit (143: 337, 15-16) (konjunktiv <i>þótti</i> pga. indirekte tale)	han <i>mente</i> han hadde den beste han <i>kunne få</i>	Leddsetning Indirekte tale	Habilitativ Indirekte tale (forskyving)
12	hefir þat svá tekizk () sem ván var (148: 342, 20-24)	det har gått som en <i>måtte vente</i> (396-397)	Leddsetning Vilkår	Deduktiv Preteritum
13	at liðsmunr var svá mikill (150: 345, 4-7)	så <i>ville</i> overmakten <i>bli</i> så stor	Leddsetning Indirekte tanke/erfaring	Futurum Indirekte tanke
14	vænti ek (151: 346, 24-26)	jeg <i>skulle tro</i> (461)	Helsetning Indirekte tanke	Spekulativ Tentativ
15	er honum þótti ekki fríðsamligt (162: 354, 1-3)	var heller ikke slik at han trodde det <i>ville bli</i> fredelig der (409)	Følgesetning Vilkår Indirekte tanke	Futurum Indirekte tanke
16	bazt fallinn til at bera tignarnafn (171: 360, 9-11)	den som best <i>kunne høve</i> til å bære høvdingnavn (416)	At-setning Vilkår	Irrealis

17	vænti ek (205: 387, 17-19)	Og jeg <i>skulle tro</i> (447)	Helsetning Indirekte tanke	Spekulativ Tentativ
18	þvíat nú er ørin nauðsyn til (218: 395, 17-19)	dere <i>kan nok komme til</i> å trenge den (456)	Helsetning	Spekulativ (både modalverb og partikkel) Futurum

Her er det brukt modalverb, og en modalpartikkel i ett tilfelle. De modifierer setningen, og i de fleste tilfellene har modalverbet epistemisk betydning. En del av dem har preteritumsform, og de tilfellene som ikke skyldes indirekte framstilling, har hypotetisk eller tentativt innhold. Ellers blir det brukt modalverb med dynamisk innhold, og her har preteritumsformen tidsreferanse.

9 Appendiks